

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Р. А. Каторкін

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ
СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ
ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

Монографія

*За загальною редакцією д-ра юрид. наук,
професора В. В. Шаблистого*

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2022

УДК 343.343.5
К 29

*Рекомендовано до друку та використання в освітньому процесі
Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 26 травня 2022 року)*

Рецензенти:

Курилюк Ю. Б. – д-р юрид. наук, доц., начальник управління адміністративної юрисдикції Департаменту охорони державного кордону Адміністрації Держприкордонслужби України;

Письменський Є. О. – д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

Каторкін Р. А.

К 29 Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу : моногр. / Р. А. Каторкін ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Шаблистого. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. – 268 с.

ISBN 978-617-645-480-9

У монографії вдосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), працівників Національної поліції, районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, здобувачів закладів вищої освіти, в яких готують правників, співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на усіх, хто цікавиться розвитком наук кримінально-правового циклу.

УДК 343.343.5

ISBN 978-617-645-480-9

© Каторкін Р. А., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЦІ ДІЯННЯ	11
1.1. Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	11
1.2. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	43
Висновки до першого розділу	61
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ	65
2.1. Об'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	65
2.2. Об'єктивна сторона ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	78
2.3. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	104
2.4. Суб'єктивна сторона ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	124
Висновки до другого розділу	141

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ	145
3.1. Форми реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	145
3.2. Відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень	180
3.3. Зарубіжний досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	201
Висновки до третього розділу	223
ВИСНОВКИ	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	233
ДОДАТКИ	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АР	автономна республіка
АТО	антитерористична операція
ВК	військовий комісаріат
ВР	Верховна Рада
ВС	Верховний Суд
ВУЦВК	Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
ВЦВК	Всеросійський центральний виконавчий комітет
ДСА	Державна судова адміністрація
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗСУ	Збройні сили України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НПУ	Національна поліція України
ООС	операція об'єднаних сил
ПК	пенітенціарний кодекс
РНК	Рада Народних Комісарів
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
РВК	районний військовий комісаріат
КК	Кримінальний Кодекс
КНР	Китайська Народна Республіка
ПВС	Пленум Верховного Суду
ст.	стаття
ст. ст.	статті
США	Сполучені Штати Америки
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ч.	частина

ВСТУП

До 2014 року конституційні обов'язки громадян по захисту Вітчизни, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості майже не сприймалися в суспільстві реально (скоріше як доктринальні положення). Вбачалося, що Україна має вигідне політико-географічне положення та добросусідські відносини з країнами, що її оточують. Певної безпечності додавав і факт укладення нашою державою у грудні 1994 року з російською федерацією (далі – рф), Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії і США «Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» (так званого «Будапештського меморандуму»), який фактично гарантував нашій державі повну безпеку.

Ситуація докорінно змінилася після підступної окупації державою-терористом (рф) АР Крим, частини Донецької та Луганської областей та проведення проти України так званої «гібридної війни». Такий стан речей запустив процес кардинального переосмислення українським суспільством всіх сфер буття, в тому числі і питання правового захисту найбільш цінних суспільних відносин, необхідності зміцнення армії тощо. Як наслідок, в науковому просторі активізувалася неабияка увага до кримінально-правового забезпечення охорони суспільних відносин, що забезпечують призов та мобілізацію.

До кримінальних правопорушень, що порушують дані суспільні відносини належить і передбачене ст. 335 КК України ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

У лютому 2022 р. даний напрямок дослідження набув ще більшої актуальності, що пов'язано з розгортанням російською федерацією повномасштабної війни проти України.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, протягом 2014 р. обліковано 10 кримінальних проваджень за ст. 335 КК України, з яких вручено повідомлення про підозру 1 особі; протягом 2015 р. – 342, з яких вручено повідомлення про підозру 65 особам; протягом 2016 р. – 448, з яких вручено повідомлення про підозру 98 особам, протягом 2017 р. – 422, з яких вручено повідомлення про підозру 167 особам, протягом 2018 р. – 718, з яких вручено повідомлення про підозру 299 особам, протягом 2019 р. – 683, з яких вручено повідомлення про підозру 264 особам, протягом 2020 р. – 290, з яких вручено повідомлення про підозру 130 особам, протягом 2021 р. – 403, з яких вручено повідомлення про підозру 210 особам.

За офіційними даними ДСА України, протягом 2014 року за вчинення суспільно небезпечного діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу засуджено 7 осіб; за 2015 рік – 38 осіб; за 2016 рік – 86 осіб; за 2017 рік – 136 осіб, 2018 – 215 осіб, 2019 – 313 осіб, за 2020 – 182 особи, за 2021 – 152 особи.

В практичному застосуванні ст. 335 КК України вбачається суперечлива динаміка. За підсумками анкетування працівників НПУ та військових комісарів встановлено, що низьке бажання застосування ст. 335 КК України зумовлено її неефективністю.

Парадигмальним підґрунтям монографії стали роботи таких вітчизняних учених, як Ю. В. Александров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Д. О. Балобанова, Р. В. Вереша, О. С. Володавська, Н. О. Гуторова, О. А. Гритенко, В. К. Грищук, А. О. Джужа, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, І. М. Копотун, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, А. В. Ландина, М. І. Мельник, А. А. Митрофанов, І. І. Митрофанов, С. В. Петков, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, В. Ф. Примаченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев, В. В. Шаблистий, С. М. Школа, О. І. Ющик, О. С. Юнін, Н. М. Ярмиш, А. М. Яценко та ін.

Праці цих та інших науковців виступили фундаментом в дослідженні питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, так як сучасний стан розробленості представляє собою наявність окремих публікацій та фрагментарних розробок щодо особливостей застосування ст. 335 КК України.

Разом з тим, поширеність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, терористична загроза, що нависла над нашою державою, агресія РФ, яка переросла у повномасштабну війну, недостатня увага з боку науковців до проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу та відсутність комплексних досліджень в цій галузі, зумовили вибір теми даного дослідження.

Монографія є одним з перших комплексних досліджень у науці кримінального права України, у якому проаналізовано проблему кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. На основі проведеної роботи сформульовані наступні положення:

вперше:

– доведено, що діяння у вигляді ухилення від проходження медичного огляду (як етапу призову) підпадає під ознаки кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України;

– запропоновано розглядати об'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні ним виступають суспільні відносини, що забезпечують порядок комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань (утворених відповідно до законів), а у вузькому – суспільні відносини, що забезпечують призов на строкову військову службу і призов на військову службу осіб офіцерського складу;

– сформульовано типовий кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальний проступок, передбачений ст. 335 КК України: особа чоловічої статі у віці від 18 до 25 років, яка за родом занять на момент вчинення кримінального правопорушення відноситься до категорії «працевдатні, які не працювали і не навчалися», має повну загальну середню або професійно-технічну освіту, раніше не була судима;

– пропонується розділити ст. 335 КК на ст.ст. 335 («Ухилення від призову на строкову військову службу») та 335¹ («Ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу»); доповнити диспозиції ст.ст. 335 та 335¹ КК України ч. 2 щодо вчинення діянь, передбачених в ч. 1 цих статей в умовах дії режиму воєнного або надзвичайного станів; санкції ч. 1 ст. 335 доповнити покараннями у виді штрафу, громадських робіт, а для ч. 2 ст. 335 КК встановити санкції у виді обмеження або позбавлення волі; для ч. 1 ст. 335¹ встановити санкції у виді обмеження або позбавлення волі, а для ч. 2 цієї статті – позбавлення волі.

– обґрунтовано доцільність доповнення ст. 335 та 335¹ КК України частинами 3, що передбачають спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності.

удосконалено:

– концепцію, згідно якої рівень розробленості питання кримінально-правового забезпечення суспільних відносин у сфері призову та мобілізації у зарубіжних країнах (та її суворість) прямо залежить від ступеня небезпеки, що об'єктивно існує (або не існує) навколо та всередині держави. Війни та терористичні загрози змушують державу якісно регулювати питання кримінальної відповідальності за порушення порядку комплектування збройних сил;

– положення науки кримінального права щодо необхідності врахування власного історичного досвіду правового регулювання суспільних відносин та здобутків законодавства зарубіжних країн в цій галузі під час розробки та прийняття нових кримінальних законів;

дістало подальший розвиток:

– твердження про те, що діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу може бути виражене як у формі дії, так і бездіяльності;

– доктринальне положення про критерії відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, в першу чергу за суб'єктом правопорушення.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЦІ ДІЯННЯ

1.1. Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Наша держава має велику, непросту і багатостраждальну історію. Випадки ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу фіксувались і визнавались суспільно небезпечними з давніх часів на багатьох етапах розвитку української державності.

Як зазначають М. С. Кельман та О. Г. Мурашин, держава – це політико-територіальна, суверенна організація політичної влади більшості населення або частини суспільства, що має спеціальний апарат управління і примусу, здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкового характеру, здійснює керівництво і управління загальносуспільними справами і виступає як суб'єкт міжнародних відносин¹. На нашу думку, доцільно додати, що вона забезпечує захист своїх громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз, гарантує безпеку. Виконання цього державного обов'язку у великій мірі

¹ Кельман М. С. Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. Київ: Кондор, 2005 // База даних «Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/ZAG_TEOR_2005.pdf. С.69-70 (дата звернення: 01.04.2022).

покладено на армію. Саме сильне та дисципліноване військо є запорукою миру, спокою та безпеки в країні, гарантом незалежності, стрижнем держави. Тому, проблеми, пов'язані з комплектацією збройних сил, завжди несли суттєву загрозу національній безпеці¹.

Землі сучасної України в певні історичні періоди знаходилися під юрисдикцією багатьох держав, а отже на законодавчому рівні питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу врегульовувалося по-різному, передусім це залежало від порядку і правил комплектації армії, форми державного правління, устрою, рівня економічного, політичного та культурного розвитку, соціально-правового статусу людини і громадянина в країні.

Дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в історико-правовому аспекті дозволяє виявити основні помилки і недоліки, з'ясувати, у чому переваги (якщо вони є) і які здобутки тогочасного кримінального права в цій галузі можуть стати в нагоді при модернізації існуючого законодавства. Крім того, як слушно зауважують М. І. Панов та Н. О. Гуторова, використання історико-правового методу дає можливість легко вивчити генезис інституту кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на підставі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити основні тенденції, прослідкувати взаємозв'язок нормативної бази із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права².

¹ Каторкін Р. А. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу як фонове для тероризму явище. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 28 жовтня 2016). Дніпро, 2017. С. 146.

² Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 303.

Для вирішення поставленого завдання ми розглянемо основні закони про кримінальну відповідальність, що поширювали свою дію на ті чи інші землі сучасної України в певні історичні періоди.

У період існування Київської Русі (кінець IX – початок XIII ст.) одним з перших документів, в якому містилися згадки про армію був Договір київського князя Ігоря з візантійським імператором 945 року. В даному документі зазначалося, що якщо Візантія захоче мати від Русі допомогу у війні проти власних ворогів, то князь київський пришле до них стільки війська, скільки захоче керівництво цієї держави. Однак ні правил комплектації цього війська, ні санкцій за ухилення від військової служби в документі зазначено не було¹.

В одному з найвідоміших нормативно-правових актів того часу – «Руській правді» також нічого не йшлося про комплектацію армії та відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Пояснити факт того, що в період існування Київської Русі не була передбачена юридична відповідальність за вказане діяння можна тим, що в суспільстві існував специфічний суспільно-політичний лад, в якому комплектація збройних сил відбувалась, в якійсь мірі, за рахунок найманців та добровольців. Втім, слід підкреслити два важливі фактори: по-перше, на території сучасної України зародилась могутня держава, а, по-друге, Київська Русь мала специфічні збройні сили. Саме зародження державності та армії було передумовою створення регулярного війська.

Одним із перших документів, що закріплював кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу та діяв на українських землях, був Статут Великого князівства Литовського 1529 року (далі – Статут 1529 року). Військову службу того часу не можна назвати повною мірою строковою, тому що, як правило, на службу скликали під час війни,

¹ Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку XX ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 24.

однак, оскільки військові дії в той час були явищем трохи не повсякденним, такий вид військової служби можна сприймати як прообраз сучасної строкової військової служби. Військовий обов'язок був закріплений у розділі другому «Про оборону земську» даного нормативно-правового акта. В Преамбулі вказаного розділу було сказано: «Постановляємо зі згоди усіх наших рад і усіх підданих, що кожен князь і пан, і дворянин, і вдова, а також кожна сирота, досягла вона повноліття чи ні, і всяка інша людина, яка дістала повноліття і яка має земський маєток, коли виникає необхідність, зобов'язані з нами і нашими нащадками або при гетьманах наших нести військову службу і споряджати на військову службу стільки людей, скільки у той час буде визнано за потрібне, за земською постановою згідно з кількістю людей, як отчичів, так і похожих і з маєтку як спадкового, так і вислуженого і купленого, за винятком заставленого їй нашого маєтку, згідно з постановою, яку на той час буде ухвалено»¹.

Таким чином, військовозобов'язаними у Великому князівстві Литовському були всі землевласники (незалежно від становища, віку, статі). Цей обов'язок дещо відрізнявся від сучасних уявлень даного поняття, бо включав не тільки військову службу в армії, яка в прямому значенні була лише різновидом військового обов'язку. Існувала також опосередкована служба (землевласник особисто не служив, а споряджав від свого маєтку воїнів (згідно зі встановленою квотою) з числа своїх слуг та відправляв на службу). Саме опосередковану службу несли неповнолітні сироти-землевласники, вдови (в якійсь мірі вказану службу можна назвати альтернативною).

Що стосується самого ухилення, то в Преамбулі вказаного розділу було сказано, що якби хтось не з'явився на військову службу або, приїхавши у строк, не записався, а якщо і записався б, але не дочекався огляду або

¹ Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. С. 217.

пройшов огляд, але без дозволу гетьмана поїхав геть, той втрачав свій маєток так само, якби військову службу не ніс¹.

Виходячи з вищезазначеного можна зробити умовивід, що у Великому князівстві Литовському землевласників, які ухилялися від служби карали б'ючи по найболючішому для них місцю – власності, точніше по її конфіскації. Думається, такий підхід був досить креативним та дієвим, адже особа в разі порушення законодавства у сфері ухилення від призову на службу не отримувала якихось покарань у виді обмеження волі чи тілесного болю – вона фактично втрачала свій соціальний статус.

У статті першій розділу другого Статуту 1529 року передбачалась кримінальна відповідальність за ухилення від постановки на військовий облік. Суб'єктами даного злочину були князівські і панські слуги, які володіли маєтками. А санкція статті передбачала конфіскацію маєтку².

У Великому князівстві Литовському військову службу не могли нести особи, непридатні за станом здоров'я. Такі піддані мали особисто їхати до гетьмана та доводити йому слабкість свого здоров'я. Якщо ж особа не могла особисто приїхати до гетьмана, то вона мала повідомити про слабкий стан свого здоров'я урядника, хорунжого і двох землян, а ті – гетьмана. В разі, якщо призовника намагався покривати хорунжий шляхом завірення гетьмана у непридатності першого до військової служби за станом здоров'я – карали хорунжого шляхом конфіскації його маєтку. Якщо ж таких осіб покривав гетьман, то він ніс відповідальність у вигляді відшкодування шкоди, якої державі завдавав зовнішній ворог. Окрім того хорунжий ніс відповідальність за приховування перед гетьманом відсутності призовника та за відпускання призовника без відома гетьмана. За такі дії він не тільки лишався маєтку, але і посади хорунжого³.

Недоліком Статуту 1529 року була відсутність спеціальної санкції

¹ Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. С. 217.

² Там само, с. 218.

³ Там само, с. 219-221.

відносно особи, яка намагалася вплинути на посадову особу з метою ухилення від служби. Таким чином такий ухиянт (на нашу думку, доцільно з огляду на назву та зміст ст. 335 КК України використовувати саме цей публіцистичний термін в науці кримінального права) за загальним правилом втрачав свій маєток. Законодавець не встановлював кваліфікованих складів злочину, особливо кваліфікованих, чи з пом'якшуючими обставинами.

Про ухилення від служби йшлося і у статті 6 частини другої Статуту 1529 року. Стаття мала назву «Якби хто спізнився на військову службу і не приїхав у призначений строк без будь-якої поважної причини». Санкція до таких осіб була досить розпливчатою «покарання у відповідності до земської постанови»¹. При цьому особа направлялася на службу.

Отже, Статут 1529 року встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу. Дана відповідальність була чітко визначена, як правило, відносно землевласників, що ухилялися від того чи іншого виду військового обов'язку. Що стосується їх слуг, які не мали власної землі і, в переважній більшості випадків, несли службу в армії за своїх господарів, то в зазначеному нормативно-правовому акті чітко не визначалися покарання, яке застосовувалося до цієї категорії в разі ухилення від служби. Наявні деякі згадки про таких осіб у ст. 3 розділу 2 «Кожен після огляду повинен нести службу у тому ж загоні при господарі або при гетьмані», в якій зазначалося, що особа, яка порушувала дану статтю і не мала землі, «гідність свою втрачала, як начебто вона втекла з поля битви»². При цьому законодавець не пояснював, які ж наслідки, окрім ганьби, наступали для такого злочинця.

Не зовсім зрозуміло і те, з якого віку особа могла нести кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу. Якщо опосередкований обов'язок служити (споряджати та відправляти чоловіків на

¹ Статуту Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. С. 220.

² Там само, с. 223-224.

війну з числа своїх слуг згідно встановленої квоти) покладався навіть на неповнолітніх сиріт, то безпосередній обов'язок служити в армії чітко не описувався. Виходячи з норми статті 5 розділу другого зазначеного нормативно-правового акта, в якій встановлювалося, що син має право поїхати за батька на службу (війну), якщо йому буде більше сімнадцяти років, можна зробити висновок, що безпосередній обов'язок служити в збройних силах міг поширюватись на осіб, яким на момент призову було більше сімнадцяти років. Однак, так як дана стаття не зобов'язувала таку особу служити за батька, а лише дозволяла, то стверджувати напевно в питанні віку, з якого наставала кримінальна відповідальність за ухилення від призову на службу не можна.

Проаналізувавши Статут 1529 року, можна зробити висновок, що військовий обов'язок у цій державі був доволі специфічним, як і кримінальна відповідальність за нього. У країні не існувало єдиного чіткого правила призову на службу, а час його проведення, коло осіб, на яких він поширювався, – усе залежало від ситуації в державі. Норми були поверховими та не охоплювали всі питання відповідальності за ухилення від служби. Однак, цей Статут був одним з найперших нормативно-правових актів, що регулював кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу, а тому його значення складно переоцінити.

У 1566 році було видано новий Статут (далі Статут 1566 року). Як зазначає С. В. Ківалов, у розділі другому даного документу регламентувалися права і обов'язки тих, хто був покликаний «війну служити», їхня діяльність у воєнний час (у більшості випадків Статут 1566 року використовує термін «війна» для позначення військової служби. Пояснювалося це тим, що до війська скликали головним чином тоді, коли виникала загроза війни)¹.
Артикул I «Про повинності, які всі обивателі Великого князівства Литовського

¹ Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. С. 442.

чинити мають» цього розділу розширював коло осіб, які мали нести військову службу (духовенство, татари, які проживали на території Великого князівства Литовського і володіли землею, досить розпливчата категорія «інші стани»). Окрім того, згідно Статуту 1566 року право сина поїхати на службу замість батька тепер виникало не з сімнадцяти, а з вісімнадцяти років¹. Отже, відтепер суб'єктом злочину у вигляді ухилення від призову на безпосередню військову службу могла бути виключно повнолітня особа. Інші зміни в зазначеному розділі стосувалися, як правило, порядку скликання на службу, певних організаційних питань, та майже не торкалися питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу.

У 1588 році було видано нову редакцію Статуту Великого князівства Литовського, однак цей нормативно-правовий акт не містив кардинальних змін в питанні кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу.

Після приєднання у 1654 році великої частини українських земель до складу Московської держави на десятиліття був закріплений порядок реєстрової служби. Поняття строкової служби, військового обов'язку не існувало. Служба в армії була роботою, а її чисельність постійно змінювалася та регулювалася різноманітними нормативно-правовими актами. Це підтверджують «Статті Богдана Хмельницького», стверджені царем і боярською думою, які визначали становище України в складі Російської держави (27.03.1654 року)». Зокрема, в ст. 9 сказано: «Завсіди був такий звичай, що війську Запорізькому плачено»². Окрім того в тексті документа сказано, що кількість реєстрового війська буде дорівнювати 60 000 чоловік.

¹ Роздель второй о обороне земской // «Ізборник». Історія України ІХ-ХVІІІ ст. Першоджерела та інтерпретації. Електронна бібліотека давньої української літератури. URL: http://litopys.org.ua/statut2/st1566_03.htm (дата звернення: 11.03.2022).

² Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 163.

Ситуація почала змінюватись з приходом до влади російського імператора Петра I, за часів правління якого була створена регулярна армія та започатковано рекрутську повинність.

Одним із перших нормативно-правових актів часів Російської імперії, в якому закріплювалася кримінальна відповідальність за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу були «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Даний нормативно-правовий акт хоча так і не вступив у законну силу, однак фактично застосовувався на значній території сучасної України. У п. 2 артикула 11 глави 5 «Про службу государеву військову і про порядок воїнський» зазначалося, що за ухилення від військової служби або дезертирство необхідно штрафувати за «військовим звичаєм»: чиновних людей – відібранням чину, знатних та не чиновних – розжалуванням у рядові, рядових – «на тілі карати», по розгляду, найманців – також «на тілі карати» та штрафувати¹.

На нашу думку, відсутність конкретизації (уточнення, пояснення) слово-сполучення «на тілі карати» можна назвати одним із найбільших недоліків даної кримінально-правової норми. Зрозуміло, що йдеться про якісь насильницькі дії (що вже само по собі є неприйнятним) над особою, яка порушувала дану норму, однак не вказано ступінь тяжкості та тривалість даних дій, що призводило до суб'єктивізму з боку органів влади².

У «Зводі законів кримінальних» 1832 року була закріплена кримінальна відповідальність за ухилення від рекрутської служби. Дане питання відносилось до глави першої розділу сьомого «Про злочини проти Статутів про повинності, Статутів Казенного Управління і Благоустрою», що мала назву «Про фальсифікацію у відбуванні рекрутської повинності». Так, в ст. 434 зазначалося, що

¹ Права, по которымъ судится малоросійській народъ изъ трехъ книгъ, изданныя под редакціею проф. О. А. Кистяковскаго. Кієвъ, 1879. С. 185.

² Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI-XIX століть. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць*. 2017. № 1 (15). С. 201.

містяни, селяни різних найменувань і вільні хлібороби, за переховування від рекрутства, при певних обставинах, каралися, за вироком суду, батоном¹.

Вважаємо, що основними недоліками даної статті були: по-перше, неконкретизація покарання (інтенсивність, сила, кількість ударів тощо), а, по-друге, його жорстокість.

Ст. 435 «Зводу законів кримінальних» 1832 року встановлювала: «Хто був призначений у рекрути, при схопленні його з метою представити у рекрути, вб'є того, хто намагався схопити до смерті: той піддається покаранню за вбивство визначене (ст. 332)»².

Як ми бачимо, зазначена норма є бланкетною та відправляє нас до ст. 332 даного нормативно-правового акта, в якій було зазначено, що головний винуватець умисного смертовбивства підлягав позбавленню всіх прав стану, покаранню батоном і каторжною роботою³.

Отже, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 332 підлягав такому ж покаранню, як і звичайний вбивця, однак дане покарання не було конкретизоване (кількість ударів, місце і вид каторжної роботи).

Таким чином, одним з основних недоліків норм «Зводу законів кримінальних» 1832 р., що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від рекрутства були неконкретизовані санкції. Такий недолік призводив, на нашу думку, до суб'єктивізму з боку державних органів при звершенні правосуддя та виконанні вироків. Зазначений нормативно-правовий акт лише поверхнево торкався проблем ухилення від служби.

Револьюційний підхід по встановленню кримінальної відповідальності за ухилення від строкової військової служби знайшов своє відображення в «Уложенні про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. (далі – Уложення 1845 р.). Зазначеній проблемі присвячено друге відділення глави першої «Про злочини і проступки проти постанов про повинність військової служби»

¹ Сводъ законовъ уголовныхъ. СанктПетербургъ: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1832. С. 143.

² Там само, с. 143.

³ Там само, с. 117.

розділу шостого «Про злочини і проступки проти постанов про повинності державні і земські», яке мало назву «Про ухилення від черги рекрутської». Відділення складалося з семи статей (552-558). У ст. 552 встановлювалося, що той, хто для ухилення від військової служби умисно сам собі нанесе тілесні ушкодження або дозволить іншій особі нанести йому тілесні ушкодження – має бути покараний різками (від дев'яноста до ста ударів) і відправлений на військову службу. Крім того, для єврейської меншини стаття передбачала, що за розпорядженням керівництва з родини, в якій була особа, яка ухилялася від військової служби шляхом нанесення собі тілесних ушкоджень, брався ще один придатний до служби рекрут, переважно малолітній, із метою заміни такої особи і покарання родини за «неутримання від таких дій». Два такі рекрути («ухилянт» і той, кого через його злочин призвали на службу) зараховувалися родині за одного. Особи, які вчиняли злочин, передбачений ст. 552 у віці до сімнадцяти років, не підлягали тілесному покаранню і перетворювалися у військових кантоністів¹. Додамо, що у 1805-1856 рр. у росії кантоністами неповнолітніх солдатських синів, що числилися за військовим відомством, а також узятих примусово в кантоністи малолітніх волоцюг, дітей євреїв, розкольників, польських повстанців, циган та інших².

Якщо особа, яка ухилялася від військової служби, була непридатна в подальшому служити в армії, до неї застосовувалася норма ст. 81 Уложення 1845 р., згідно з якою вона направлялася у виправну арештантську роту цивільного відомства на строк від десяти до дванадцяти років³.

Як ми бачимо, зазначена стаття не тільки порушувала цілу низку прав людини⁴, а й була дискримінаційною.

¹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. С. 237-238.

² Кантоністы // World ORT: електронная єврейская енциклопедія. URL: <http://www.eleven.co.il/article/11955> (дата звернення: 03.04.2022).

³ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. С. 238.

⁴ Юнін О.С. Деякі особливості судового захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2016. № 3. С. 193.

Розглянемо ще ст. 553 Уложення 1845 р., в якій закріплювалося, що до кримінальної відповідальності притягувалася особа, яка була хворою під час набору в рекрути та умисно «розтравила на собі рани» або в інший спосіб пошкодила себе з метою ухилення від військової служби. На наведену норму поширювалася санкція ст. 552¹.

Отже, ст. 553, по суті, встановлювала кримінальну відповідальність за умисне посилення хворобливого стану. Вбачається, що основним недоліком даної норми є спільна зі ст. 552 санкція. Особливий психофізіологічний стан суб'єкта злочину, зазначений у ст. 553 Уложення, має бути пом'якшуючою обставиною, а отже, особа повинна нести більш м'яке покарання.

Ст. 554 складалася з двох частин. В частині першій встановлювалася кримінальна відповідальність за пособництво у злочинах, передбачених в статтях 553-554 шляхом нанесення тілесних ушкоджень «ухилянту». За дане діяння застосовувалася санкція у виді відправлення до гамівного будинку на строк від двох до трьох років з втратою деяких особливих прав і переваг, передбачених ст. 53 (втрата права участі у виборах, неможливість бути обраним у «шановні» або поєднані з владою посади тощо), або покарання різками (від сімдесяти до вісімдесяти ударів). Друга частина ст. 554 передбачала кримінальну відповідальність за нанесення особі, яку мали забрати у рекрути, тілесних ушкоджень, без її згоди і бажання, з метою перешкоди прийому останньої у рекрути. За такі дії до особи застосовували такі ж санкції, як до «ухилянтя» у ст. 552².

Вважаємо, санкція частини першої ст. 554 була занадто жорстокою, адже перевищувала ступінь тяжкості санкції, яка застосовувалася до особи, що намагалася ухилитися від рекрутської повинності.

В ст. 555 Уложення 1845 року встановлювалася кримінальна відповідальність для осіб, які підлягали рекрутській повинності, однак неумисно

¹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярії, 1845. С. 238.

² Там само, с. 238.

травмувалися, або були випадково травмовані в результаті діяння інших осіб і не доповіли про це компетентним особам (керівництву; господарю будинку, в якому проживає чи працює тощо). При цьому зазначалося, що особа несла кримінальну відповідальність не за сам факт випадкового травмування (калічення), а за порушення порядку повідомлення про цей факт. Санкція статті передбачала покарання різками від п'яти до десяти ударів¹.

Проаналізувавши вказану норму складається цілком логічне враження, що зазначена стаття, по-перше, не вписувалася у відділення друге глави першої розділу шостого Уложення, тому що вона не стосувалася факту умисного ухилення від служби, а, по друге, враховуючи невеликий ступінь суспільної небезпеки, повинна була відноситися до адміністративного правопорушення.

Звернемося до ст. 556 Уложення 1845 року, в якій зафіксовано: «Той з призваних у рекрути, який за зовнішніми ознаками був придатний до служби, але заявив, що має якусь приховану хворобу, а при медогляді в лікарні виявлялося, що така заява є неправдивою, по закінченню призову на службу отримував покарання у виді від п'ятнадцяти до тридцяти ударів різками у присутності всіх рекрутів»².

Основним недоліком даної норми, на наш погляд, є те, що не визначена обов'язкова ознака складу даного злочину – умисна форма вини, адже особа дійсно могла вважати себе хворою, відчувати якийсь дискомфорт і повідомляти свої припущення. Крім того, варто зазначити, що медицина того часу була на досить низькому рівні, тому лікарі могли просто несвоєчасно виявити або взагалі не виявити хворобу.

Ст. 557 Уложення передбачала кримінальну відповідальність за «переховування від рекрутства». За вчинення даного злочину застосовувалося покарання у виді від тридцяти до сорока ударів різками. Друге відділення

¹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. С. 238-239.

² Там само, с. 239.

завершувала ст. 558 «Про ухилення від черги рекрутської», згідно з якою кримінальній відповідальності підлягала особа за неявку на рекрутську дільницю міського населення і вільного сільського при певних обставинах¹.

Отже, «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., хоча і містило ряд порушень прав людини, було, на нашу думку, занадто жорстоким, містило антигуманні норми, однак стало першим нормативно-правовим актом на землях сучасної України, який детально регулював питання кримінальної відповідальності за ухилення від строкової військової служби. Вперше на законодавчому рівні злочини у сфері ухилення від військової служби розподілялися за способом їх вчинення (умисне нанесення тілесних ушкоджень, переховування, обман тощо), встановлювався інститут співучасті.

У 1879 році в Угорщині, до складу якої в той час також входила частина українських земель, було видано «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» (далі – Угорське Уложення). Параграф 20 встановлював такі види покарань:

1. Смертна кара;
2. Цухтхауз;
3. Державна в'язниця;
4. Виправний будинок;
5. В'язниця,
6. Грошовий штраф.

Покарання під номерами 1, 2, 4 накладалися виключно за злочини, а покарання під номером 5 виключно за проступки. Державна в'язниця (№3) накладалася за проступки – якщо вона призначалася судом на строк менше п'яти років, за злочини – на строк п'ять або більше років.

Як самостійне покарання грошовий штраф накладався тільки за проступки, як покарання додаткове – і за злочини, і за проступки².

¹ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. С. 239.

² Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів

Отже, залежно від ступеня суспільної небезпеки протиправні діяння поділялися на злочини та проступки.

Цухтхауз – це в'язниця, виправний будинок¹. Покарання у виді цухтхауза, державної в'язниці, виправного будинку та в'язниці відрізнялися один від одного часом і умовами перебування, рівнем залученості в'язнів до робіт тощо.

Вищезазначений нормативно-правовий акт встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу в розділі ХІІ «Злочини і проступки проти озброєної сили». Так, у параграфі 449 даного розділу зазначалося: «Хто застосує хитрі обманні прийоми для того, щоб звільнити себе від військової повинності, або ж для того, щоб звільнити від цієї повинності інших, той карається в'язницею до одного року і грошовим штрафом до двох тисяч гульденів»². Виходячи зі змісту санкції, керуючись параграфом 20, можна зробити висновок, що дане суспільно небезпечне діяння відносилось до проступків.

У названому законодавчому акті не розкривалася суть і не розмежовувалися «хитрі, обманні прийоми». Більш доцільно в цьому питанні було б спиратися на практику російського Уложення 1845 р., яке передбачало відповідальність окремо за нанесення собі тілесних ушкоджень з метою ухилення від рекрутської служби і за обман щодо власного стану здоров'я з тією ж метою, тощо. Однак величезним здобутком даної норми була гуманність її санкції, яка, на відміну від норм російського Уложення 1845 р., не містила такого виду покарань, як тілесні. Наприклад, за параграфом 450 Угорського Уложення, кримінальна відповідальність наставала за ухилення від військової повинності шляхом покинення території австро-угорської монархії або

до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 406.

¹ Цухтхауз // Словник.ua – портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=ЦУХТХАУЗ> (дата звернення: 01.04.2022).

² Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 439.

залишення під час набору за межами монархії. Санкція даного параграфа передбачала покарання у виді ув'язнення у в'язниці до одного року та грошовим штрафом до тисячі гульденів¹, що, на наш погляд, було цілком адекватним та справедливим.

Параграф 451 вищезазначеного нормативно-правового акта встановлював: «Хто умисно скалічить сам себе або приведе себе в такий стан, в якому він не придатний для відбуття військової повинності; так само як і той, хто скалічить, чи буде учасником призведення до скалічення чи непридатності до служби, той карається в'язницею до трьох років і грошовим штрафом до двох тисяч гульденів. Тому ж покаранню підлягає і той, хто вчинить одне з зазначених в цьому параграфі діянь над особою, яка перебуває на військовій службі, або ж той, хто діє при цьому в якості учасника»².

Запропонована норма дуже схожа на синтез розглянутих вище статей 552 та 554 Уложення Російської імперії 1845 року. Однак, якщо в Уложенні 1845 р. передбачалися, на нашу думку, занадто жорстокі, навіть дикі, покарання у виді ударів різками, заточення у гамівному домі, примусове відправлення на службу інших осіб з єврейських родин, переважно малолітніх (разом з «ухилянтом» або замість нього) тощо, то в параграфі 451 Угорського кримінального уложення про злочини і проступки покарання були набагато справедливішими.

Параграф 452 розділу ХLI «Злочини і проступки проти озброєної сили» Угорського кримінального уложення про злочини і проступки 1879 р. має особливе значення, адже дана норма була однією з перших, що встановлювала на українських землях кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу. У параграфі зазначалося, що якщо той, хто знаходився у тимчасовій відпустці, у резерві або у безстроковій

¹ Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 439.

² Там само, с. 439.

відпустці та належав до війська, військового флоту або ландверу, «схилить до непокори» наказу про призов у мирний час, то він карається в'язницею до трьох місяців. У разі вчинення даного діяння після оголошення війни особа підлягала покаранню у виді відправлення до виправного будинку до п'яти років і грошовому штрафу до тисячі гульденів. «Схилення до непокори» наказу про призов особою, яка перебувала у резерві каралося на тих же засадах, згідно із зазначеною вище різницею¹.

Очевидно, що під «схиленням до непокори» малося на увазі діяння, спрямоване на ухилення від призову на військову службу осіб, які мали військові звання, у тому числі і офіцерські. Ландвер (нім. *Landwehr* від *Land* – земля, країна і *Wehr* – захист, оборона) – категорія військовозобов'язаних запасу II-ої черги та військові формування в Австро-Угорській імперії, Пруссії, Німецькій імперії, і Швейцарії XIX – початку XX століття².

Залежно від такої об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, як обстановка (мирний або військовий час) зазначене суспільно небезпечне діяння визнавалося проступком або злочином.

Ми згодні з тим, що в період оголошеної війни ухилення осіб, які «належать до війська» (особливо військові з офіцерськими званнями, котрі теоретично мають мати більш якісну підготовку, ніж рядові солдати), від призову на військову службу становить більшу суспільну небезпеку, а тому цілком виправдано, що за таке діяння має призначатися суворіше покарання, ніж за злочини, передбачені в параграфах 449–451. Що стосується вчинення даного діяння в мирний час, то, на нашу думку, санкція у виді ув'язнення у в'язниці на строк до трьох місяців була занадто м'якою, адже за ступенем суспільної небезпечності такий проступок був, як мінімум, не менш небезпечним, ніж проступки, передбачені в параграфах 449–450.

¹ Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку XX ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. С. 439.

² Ландвер // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ландвер> (дата звернення: 01.03.2022).

Незважаючи на те, що параграфи Угорського Уложення мали певні незначні недоліки, на наш погляд, даний нормативно-правовий акт був досить гуманним і справедливим. Порівнюючи з законодавчими актами Російської імперії, що діяли наприкінці XIX століття, можна зробити висновок, що угорський кримінальний закон був значно досконалішим, випереджав свій час.

Результати дослідження кримінального законодавства середини-кінця XIX століття в сфері регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу демонструють нам абсолютно різні підходи в побудові кримінального закону: консервативний в Російській імперії (людина все ще залишається майже безправною істотою, якщо належить до нижчих соціальних верств населення, а тому її можна банально фізично карати за будь-які проступки, та ще й привселюдно, передбачена колективна відповідальність) та ліберальний в Австро-Угорській імперії (людина починає розглядатися як індивід, не дивлячись на її походження, вводиться виключно персональна відповідальність, відсутні «варварські» способи покарання).

Друга половина XIX ст. ознаменувалася рядом реформ у Російській імперії, у тому числі і військової (1864-1874 рр.), в ході якої нарешті була введена всезагальна військова повинність для чоловіків, яка відмінила соціальну дискримінацію.

На нашу думку, така реформа була необхідною і прогнозованою (з урахуванням відміни у 1861 році кріпосного права). Дані зміни не могли не вплинути на основний кримінальний закон країни. Відтак, у новому «Кримінальному уложенні» 1903 року (далі – Уложення 1903 р.) норми, що стосувалися кримінальної відповідальності за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу практично повністю відрізнялися від подібних норм Уложення 1845 р. (при цьому доречно вказати, що лише окремі положення Уложення 1903 р. вступили у законну силу).

Кримінальна відповідальність за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу в Уложенні 1903 р. передбачалася главою восьмою «Про порушення постанов щодо військової та земської повинності».

Ст. 179 закріплювала: «Зобов'язаний припискою до призивної дільниці для відбуття військового обов'язку, винний у невиконанні цього обов'язку до кінця року, в якому йому минуло двадцять років карається грошовою пенею не більше ста рублів». Ст. 180 встановлювала кримінальну відповідальність за порушення правил внесення особи, яка підлягає призову, за її виною, у призивні списки та передбачала покарання у виді арешту. Ст. 181 передбачала кримінальну відповідальність за те саме діяння, вчинене спеціальним суб'єктом – призовником з козацького стану. Санкція ст. 181 містила покарання у виді грошової пені не більше двадцяти п'яти рублів¹.

Зазначені норми не були інноваційними. Обов'язок особи ставати на військовий облік існував ще за часів Великого князівства Литовського. Російський Законодавець запозичив дану норму зі Статуту 1529 р., дещо видозмінивши їх в частині визначення суб'єктів злочину та покарання за вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь.

Вважаємо, недоліком цих норм була відсутність кваліфікуючих ознак складу злочину. Доцільно було б встановити різні покарання залежно від форми вини суб'єкта злочину, його мети, мотивів тощо, адже, наприклад, умисне нехтування правилами постановки на військовий облік з метою подальшого ухилення від строкової військової служби несло значно більшу суспільну небезпеку, ніж порушення даних правил через необережність.

Ст. 182 передбачала покарання у виді арешту на строк до одного місяця за неявку без поважної причини у встановлений час призовника на освідування або переосвідування. Цьому ж покаранню підлягала і особа, яка не була прийнята у постійні війська, однак була зобов'язана з'явитися на

¹ Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. С. 110.

освідування¹. Таким чином, дана норма мала ті ж самі недоліки, що і описані вище.

Особливу увагу при розгляді глави восьмої Уложення 1903 р. слід приділити ст. 183, що встановлювала: «Офіцер або чиновник запасу армії чи флоту, винний:

1) У недоставлені чи несвоєчасному доставлені відомостей про себе, що потребувалися для обліку запасу;

2) У неприйнятті, в разі тимчасової відлучки з міста, постійного місця проживання, необхідних для своєчасного отримання заходів, в місці тимчасового перебування, розпоряджень уряду щодо призову на військову службу,

карається грошовою пенею не більше ста рублів»².

Як бачимо, неприйняття розпоряджень уряду щодо призову на військову службу автоматично вважалось ухиленням від нього. Така стаття була однією з перших норм, що прямо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу на території Російської імперії. На нашу думку, санкція даної статті була досить м'якою, тому що офіцер, на відміну від рядового солдата, мав за своїми плечима певну військову школу, багаж знань, тому становив більшу цінність для армії (а отже, його відсутність зумовлювала підвищену небезпеку)³.

Ст. 187 даного нормативно-правового акта встановлювала кримінальну відповідальність у виді заточення у в'язниці на строк до шести місяців за неявку без поважної причини на службу особи, прийнятої в постійні війська або такої, яка за вийнятим жеребом повинна була вступити на службу⁴.

З наведеного випливає, що рядових солдатів-ухилянтів карали більш

¹ Там само, с. 110.

² Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. С. 111.

³ Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 287.

⁴ Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. С. 111-112.

жорстко, ніж офіцерів, що, на нашу думку, в корені не правильно. Дана норма була, не досить доречною, адже в Уложенні 1903 року існувала стаття 188, що встановлювала: «Особа, яка підлягає відбуттю військової повинності в армії чи флоті, або козацьких військах або яка перебуває в запасі армії чи флоту або в ополченні, винна:

1) у заподіянні собі, особисто або опосередковано через іншу особу, з метою ухилення від виконання військової повинності, тілесного ушкодження, що перешкоджає прийому на військову службу чи її відбуванню;

2) в обмані з метою звільнення від військової повинності або присвоєнні ненаданої законом пільги за цією повинністю, чи отриманні відстрочки по її виконанню без законного на те права;

3) у самовільному залишенні Батьківщини чи неповерненні на неї з метою ухилення від військової повинності

карається: заточенням у в'язниці на строк не менше шести місяців.

Особі, яка підлягає відбуванню військової повинності в армії, флоті, чи козацьких військах, винна у злочинному діянні, передбаченому в пункті першому, або другому чи третьому, в разі, якщо вона здатна служити і була знайдена раніше досягнення нею тридцяти чотирьох років, зазначене покарання, після зарахування на військову службу, замінюється для неї одиночним ув'язненням у військовій в'язниці на строк від трьох до чотирьох місяців»¹.

Норми ст.ст. 187 та 188 були досить схожі, так як встановлювали відповідальність за ухилення від служби осіб, що підлягали військовій повинності. Основні відмінності полягали лише у деяких додаткових спеціальних суб'єктах та переліченні способів ухилення в ст. 188. Таким чином, в більшості випадків при ухиленні від призову на строкову службу особу-ухилянта могли притягувати до кримінальної відповідальності як за ст. 187, так і за ст. 188. Така колізія в законі могла дорого коштувати злочинцю, адже злочин, передбачений останньою нормою вважався за ступенем суспільної небезпеки більш тяжким, так як передбачав більш сурове покарання.

¹ Там само, с. 111-112.

Окрім того, великим недоліком ст. 188 була відсутність різних покарань за різні способи ухилення. Законодавець не визначав, як раніше, більш небезпечні та менш небезпечні способи ухилення від призову на строкову службу (а якщо законодавець вважав, що способи не впливають на ступінь суспільної безпеки, то навіщо взагалі перелічувати?).

Отже, Уложення 1903 р. мало ряд недоліків в нормах, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, однак ідеї розподілу злочинів у сфері ухилення від призову на військову службу на ті, що вчиняються звичайними призовниками, та ті, які вчиняються призовниками-офіцерами; виділення різних способів ухилення від такого призову були досить актуальними¹.

Розпад Російської імперії і подальше утворення СРСР відкрили новий етап розвитку українських земель – радянський. Він запам'ятався, серед всього іншого, прийняттям цілої низки кримінально-правових актів.

Так, у 1922 р. на території більшості земель сучасної України було введено в дію КК УСРР². Вказаний нормативно-правовий акт складався з Загальної та Особливої частин, що розділялися на окремі глави. Всього кодекс містив 8 глав та 227 статей. Завданням даного нормативно-правового акта, згідно ст. 5, був правовий захист громадян («трудящихся») від злочинів і від суспільно небезпечних елементів шляхом застосування до правопорушників революційного правопорядку покарання або інших засобів соціального захисту³.

Метою покарання та інших засобів соціального захисту відповідно до ст. 8 даного нормативно-правового акта було:

¹ Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 287-288.

² Там само, с. 288.

³ Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. Х., 1924. С. 9-10.

а) загальне попередження нових правопорушень як з боку порушника, так і з боку інших не стійких елементів суспільства;

б) пристосування порушника до умов суспільного життя шляхом виправно-трудового впливу;

в) позбавлення злочинця можливості скоєння подальших злочинів¹.

З огляду на наведені вище норми стає зрозумілим, що даний нормативно-правовий акт ніс в своєму змісті певні принципи гуманізму та справедливості.

Згідно ст. 18 Кодексу, покарання не застосовувалося відносно малолітніх віком до 14 років, а також до всіх неповнолітніх від 14 до 16 років, якщо відносно останніх Комісією у справах з неповнолітніми буде визнано можливим обмежитись засобами медико-педагогічного впливу².

Кодекс 1922 р. передбачав такі види покарань:

а) вигнання з території УРСР на певний строк або безстроково;

б) позбавлення свободи з суворою ізоляцією або без неї;

в) примусові роботи без утримання під вартою;

г) умовне засудження;

д) конфіскація майна – повна або часткова;

є) штраф;

ж) «ураження прав»;

з) звільнення з посади;

і) суспільний осуд;

к) покладання обов'язку «загладити шкоду».

Ст. 33 цього нормативно-правового акта встановлювала також винятковий та найбільш жорстокий вид покарання – розстріл³.

На нашу думку, чіткий і вичерпний перелік покарань, відсутність у ньому тілесних знущань робили даний нормативно-правовий акт досить прогресивним порівняно з нормативно-правовими актами доби Російської імперії. В той же

¹Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. X., 1924. С. 9-10.

² Там само, с. 11.

³ Там само, с. 14-15.

час дискусійною є актуальність виняткового покарання, особливо з позиції гуманності.

На статті, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Кримінальному кодексі УРСР 1922 року не було виділено окрему главу – вони відносились до розділу другого «Про злочини проти порядку управління» глави першої «Державні злочини»¹.

Ст. 81³ безпосередньо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на обов'язкову військову службу. За дане діяння передбачалася санкція: при наявності пом'якшуючих обставин або «малої політичної свідомості» – конфіскація частини майна на суму не менш, ніж 300 рублів з направленням у військову частину для проходження військової служби; при відсутності пом'якшуючих обставин – позбавлення волі на строк від шести місяців з обов'язковою конфіскацією частини майна і поверненням після відбування покарання у військову частину для проходження встановленого строку військової служби².

Вважаємо, що основним недоліком цієї статті була не чітка визначеність санкції, яка встановлювала нижчий поріг покарання, але не регулювала вищий. Окрім того, законодавець ввів не зовсім зрозуміле поняття «мала політична свідомість»³.

У ст. 81⁴ зазначалося: «Ухилення від призову на обов'язкову військову службу шляхом заподіяння собі ушкодження в здоров'ї, підроблення документів, підкупу посадових осіб, зміна власного прізвища або звання, так само

¹ Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 288.

² Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. Х., 1924. С. 30.

³ Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 288.

під приводом релігійних переконань чи шляхом інших хитрощів, карається позбавленням волі на строк не менше одного року з обов'язковою конфіскацією частини майна»¹.

Дана норма мала такі ж недоліки, як і попередня. Окрім того, диспозиції статей 81³ та 81⁴ відрізняються лише тим, що в останній перелічені способи ухилення.

Такий підхід у встановленні кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є, м'яко кажучи, не досить зрозумілим. Можна припустити, перелічені способи ухилення є обтяжуючими обставинами скоєння злочину, передбаченого ст. 81³, однак тоді виникає питання доцільності використання у статті 81⁴ словосполучення «чи шляхом інших хитрощів», адже в разі ухилення від строкової військової служби будь-яким іншим, не передбаченим законом способом, потенційно виникали складнощі щодо визначення статті, за якою мали притягувати винного до кримінальної відповідальності. виправити таку колізію, необхідно було або шляхом поєднання двох статей в одну з видаленням словосполучення «чи шляхом інших хитрощів» (в такому разі, частина друга статті виступала б кваліфікуючою ознакою), або за допомогою вилучення з кодексу статті 81³ (в такому разі необхідно було б понизити нижній ступінь покарання в статті 81⁴ до того, що був зазначений в статті 81³)².

Крім того заслуговує на увагу спосіб ухилення «під приводом релігійних переконань, який кричуще демонструє нам відношення держави до церкви та релігії, адже радянський період (особливо на початкових етапах) ознаменувався утисками прав громадян на вільне віросповідання.

Отже, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року мав ряд недоліків в статтях, що передбачали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на

¹ Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. Х., 1924. С. 30.

² Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 288-289.

строкову військову службу. Крім того, даний нормативно правовий акт не містив окремо норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу. На нашу думку, дані недоліки пояснюються дуже легко – після революції та хаосу, що панували на території колишньої Російської імперії нова радянська влада прагнула якнайшвидше вивести із обігу все, що було створено при цареві, в усіх сферах життя (в тому числі в юридичній площині). Саме тому Кодекс 1922 року було створено «на швидку руку» з рядом недоліків¹.

КК УСРР 1922 року проіснував недовго – до 1927 року, коли на зміну йому було видано новий Кримінальний кодекс. Основним завданням даного нормативно-правового акта, згідно ст. 1, була судово-правова охорона Радянської Соціалістичної Держави і встановленого в ній правопорядку від суспільно-небезпечних діянь (злочинів) шляхом застосування до винних вказаних в даному Кодексі засобів соціального захисту².

Виходячи з визначення завдання, даний нормативно-правовий акт безперечно ставив на перше місце захист інтересів держави³. Такий підхід віддзеркалює панування в країні тоталітарного політичного режиму. Даний умовивід підтверджує і абсолютна нова система покарань. Так, згідно ст. 21 КК УСРР 1927 р., існували такі «засоби соціального захисту судово-виховного характеру»:

1) оголошення ворогом народу («трудящихся») з позбавленням громадянства УРСР і тим самим громадянства СРСР з вигнанням за його межі назавжди;

2) позбавлення волі з суворою ізоляцією;

3) позбавлення волі без сурової ізоляції;

¹ Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у ХХ столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 289.

² Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. Х., 1928. С. 5.

³ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 289.

- 4) примусові роботи без позбавлення волі;
- 5) «ураження прав»;
- 6) видалення за межі СРСР на строк;
- 7) видалення на строк за межі УРСР або окремої місцевості з поселенням в певних місцевостях або без такого поселення, із заборонаю проживання в окремих місцевостях або без такої заборони;
- 8) звільнення з посади з заборонаю займання тієї чи іншої посади або без такої заборони;
- 9) заборона займатися тією чи іншою діяльністю або промислом;
- 10) суспільний осуд;
- 11) конфіскація майна повністю або частково;
- 12) штраф;
- 13) застереження.

У примітках до вказаної статті встановлювався виключний вид покарання для боротьби з найбільш тяжкими видами злочинів, що загрожували основам радянської влади і радянського строю – розстріл.

Крім того, ст. 22 зазначала, що такі засоби соціального захисту, як вигнання, позбавлення волі і примусові роботи застосовувалися тільки як самостійні покарання. Всі інші могли застосовуватися як самостійні, так і додаткові¹.

На відміну від попереднього кодексу, в КК 1927 р. кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову строкову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу закріплювалася лише в одній статті – 56¹⁸, що відносилися до частини «А» глави другої «Злочини проти порядку управління»².

Згідно ст. 55, Злочин проти порядку управління – це скоєне без контрреволюційної мети діяння, що порушує правильну діяльність органів

¹ Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. X., 1928. С. 12-13.

² Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 289.

управління чи народного господарства, або таке, що послаблює силу і авторитет влади і поєднане з опором органам, владі, перешкоджанням їх діяльності чи невиконанням законів¹.

Ст. 56¹⁸ складалося із двох частин. В першій передбачалася кримінальна відповідальність за «відмову або ухилення» від призову на строкову військову службу. Дане діяння каралося позбавленням волі на строк до шести місяців з відправленням після відбуття покарання в частини військ для проходження встановленого строку служби, а при пом'якшуючих обставинах – дисциплінарним стягненням, що накладалося військовим керівництвом частини, куди направлялася особа, яка ухилялася від служби².

Думається, в даній нормі було недоречним використання слів «відмова або ухилення», адже в названому контексті «відмова» – це і є різновид ухилення від призову на строкову військову службу, так як проходження строкової військової служби є законодавчо закріпленим обов'язком³.

Частина друга вищевказаної статті зазначала: «Ті самі дії при обтяжуючих обставинах і, в тому числі, при ухиленні шляхом ушкодження здоров'я, фальсифікації документів, підкупу посадових осіб і т. ін., а також під приводом релігійних вподобань, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до п'яти років з наслідками, вказаними в частині першій даної статті»⁴.

З вказаного слідує, що в даній статті було виправлено колізію в законі, яка існувала в статтях 81³ та 81⁴ КК 1922 р. шляхом об'єднання двох статей в одну з подальшим її розділом на дві частини. Окрім того, встановлювалася верхня межа покарання.

На нашу думку, завдяки таким корективам даний нормативно правовий акт в частині кримінальної відповідальності за ухилення від призову на

¹ Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. X., 1928. С. 26.

² Там само, с. 27-28.

³ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 289.

⁴ Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. X., 1928. С. 28.

строкову військову службу був значно вдалішим, набагато прозорішим, зменшував можливості суб'єктивного винесення покарання¹.

У 1930 році до зазначеної статті були внесені зміни. Частина перша була наведена в такій редакції: «За ухилення від чергового призову на дійсну військову службу застосовується виправно-трудова робота на строк до одного року»².

Отже, законодавець більш вдало, на нашу думку, сформував диспозицію та пом'якшив покарання³. Що стосується другої частини ст. 56¹⁸, то тут також була внесена невелика зміна: додано спосіб ухилення від призову на строкову військову службу – шляхом симуляції хвороби⁴.

Вважаємо, такі зміни в статті, в цілому, робили її більш досконалою з юридичної точки зору, однак, її недоліком була однорідність способів ухилення. Законодавець не встановлював, які з перелічених способів вчинення даного злочину є більш небезпечними та мають тягнути на більш суворе покарання, а які – менш небезпечні і мають каратися більш м'яко. Окрім того, недоліком Кримінального кодексу 1927 року була відсутність спеціальної норми, яка б регулювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу⁵.

У 1960 році в УРСР було видано новий КК, який діяв навіть після розпаду Радянського союзу аж до 2001 року. Кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу передбачала ст. 72, що так і називалася «Ухилення від призову на строкову військову службу». Зазначена стаття відносилася до глави першої Особливої частини «Злочини проти держави» і суттєво відрізнялася від ст. 56¹⁸ КК УРСР 1927 р. Законодавець в новому Кодексі не розписував способи ухилення а лише

¹ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 290.

² Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками). Київ, 1950. С. 21.

³ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 290.

⁴ Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками). Київ, 1950. С. 21.

⁵ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 290.

встановлював кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк до трьох років¹.

На нашу думку, такий підхід був доволі непрофесійним та поверхневим. Складається враження що дану статтю було написано поспішно, аби просто встановити кримінальну відповідальність, а далі передати повноваження по вирішенню справи судді, який на власний розсуд мав встановити ступінь суспільної небезпеки діяння виходячи з конкретного випадку. Окрім того, в ньому не регулювалося питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу. Отже, з точки зору встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, КК 1960 р. містив ряд недоліків та був в деяких положеннях (зокрема, в питанні регулювання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу) менш вдалим, ніж кодекси 1922 та 1927 років².

05.04.2001 року було прийнято новий Кримінальний кодекс України, який вступив в законну силу з 1 вересня 2001 року та є чинним на сьогоднішній день. Спочатку законодавець повністю переніс текст ст. 72 КК УРСР 1960 р. в ст. 335, присвоївши навіть ту ж саму назву. Різниця полягала лише в санкції – позбавлення волі на строк до трьох років було замінено на обмеження волі на той самий строк³. Пізніше, на підставі п. 2 Закону України від 15.01.2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду» статтю 335 Кримінального кодексу України було викладено в такій редакції:

¹ Кримінальний кодекс України 1960 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/para0612#o612> (дата звернення: 01.04.2022).

² Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 290-291.

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

«Стаття 335. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу –

карається обмеженням волі на строк до трьох років»¹.

Зрозуміло, що такі зміни було внесено через несприятливі обставини, що склалися в країні під впливом іноземної військової та терористичної загроз, в часи переосмислення та переформатування армії.

01 липня 2020 року набрав чинності Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»². На підставі вказаного законодавчого акта до КК України було внесено важливі зміни. Зокрема, відтепер суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України мають назву «кримінальні правопорушення», які, в свою чергу, поділяються на кримінальні проступки та злочини.

У ч. 2 ст. 12 «Класифікація кримінальних правопорушень» КК України вказується, що кримінальним проступком є передбачене цим КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі³.

З вказаного слідує, що ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу віднесено до кримінальних проступків.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду: Закон України від 15.01.2015 № 116-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-19> (дата звернення: 27.04.2022).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55> (дата звернення: 01.04.2022).

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

Враховуючи це, пропонуємо в подальших розділах нашого дослідження розглядати словосполучення «злочин, передбачений ст. 335 КК України» в контексті кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України. Крім того, в окремих випадках (особливо, коли наводяться позиції, висунуті до липня 2020 року) посилення на думки вітчизняних та зарубіжних вчених категорію «злочин» пропонується розглядати в якості поняття «кримінальне правопорушення».

Отже, проведені дослідження дають підстави зробити умовивід про те, що кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу існує майже п'ять століть. За вказаний період норми суттєво змінювались та, врешті-решт, трансформувалися у ст. 335 КК України.

Не дивлячись на нагальну потребу дослідження питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (особливо з урахуванням загроз, що нависли над нашою державою), науковий аналіз даної проблеми майже не проводиться. Крім того, як демонструють статистичні дані, зміни, внесені у 2015 році до ст. 335 КК України є недостатніми.

Розвиток кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу умовно можна розділити на п'ять періодів: підготовчий, етап зародження, інтенсивного розвитку, радянський та сучасний.

Пропозиції по вдосконаленню ст. 335 КК України (або по залишенню її в нинішньому вигляді) можуть бути сформовані виключно після дослідження соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, складу даного кримінального проступку, форм реалізації кримінальної відповідальності за це суспільно небезпечне діяння, врахування зарубіжного досвіду, адже тільки результати комплексного дослідження будуть мати наукову цінність.

1.2. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Перш ніж розпочати висвітлення окресленого питання вдалим вбачається навести думку О. О. Пашенка про те, що в сучасних умовах, коли захист прав і свобод людини і громадянина є особливо актуальним, перед кримінально-правовою наукою і правозастосовною практикою постають численні проблеми. Серед найгостріших викликів сьогодення слід назвати й теоретичне обґрунтування та глибоке наукове опрацювання законодавчих положень, у тому числі і тих, що містяться у КК України. Суспільство-безсумнівне підґрунтя виникнення права. Лише будучи соціальною, людина має потребу в законах¹.

Зауважимо, що поряд з поняттям «соціальна обумовленість» доволі часто використовується категорія «криміналізація», зміст якої також важливо розкрити.

Поняття «криміналізація» має іншомовне походження. Даний термін прийшов до нас з Туманного Альбіону та на мові оригіналу пишеться як «criminalization» (від іменника «crime» – злочин утворилося дієслово «criminalize» – криміналізувати, а додавання суфіксу «-tion» знову перетворило його на іменник, що позначає процес). Фактично, дослівно слово «криміналізація» означає процес озлочинення (визнання чогось кримінально протиправним).

Як підкреслює О. О. Кашкаров, у сучасній науці кримінального права не має єдиної позиції щодо визначення поняття криміналізації. На сьогоднішній день існують два основних підходи до визначення сутності криміналізації. Відповідно до першого, під криміналізацією розуміється не тільки власне закріплення в законі ознак нових складів злочинів, але й підвищення санкцій у межах вже існуючих складів, деякі обмеження в застосуванні інститутів

¹ Пашенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С. 7.

звільнення від покарання. Відповідно до другого підходу – криміналізація являє собою лише віднесення законодавцем діяння до числа злочинів¹.

Слід зазначити, що згадані підходи є умовними, адже кожний вчений намагається надати власне, більш вдале, на його думку, визначення даному процесу.

Враховуючи той факт, що ці позиції не тільки існують в науці кримінального права досить тривалий час, але і актуальні на сьогоднішній день, стає зрозумілим, що кожна з них містить як суттєві переваги, так і недоліки, що заважають одній з них остаточно перемогти в наукових колах. В іншому випадку одна з них, врешті решт, вже давно була б визнана єдиновірною.

З цього приводу досить цікава думка у П. Л. Фріса, який відмічає, що один з підходів настільки розширює межі криміналізації, що нею практично поглинається поняття пеналізації діянь; другий – фіксує надмірну увагу на кінцевих результатах, упускаючи з виду, що криміналізація – це перш за все процес².

Зауважимо, що більшість сучасних вітчизняних науковців підтримують другий підхід. Так, на думку В. А. Клименка та М. І. Мельника, криміналізація – це законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності³.

А. А. Митрофанов під криміналізацією розуміє напрямок кримінальної політики, який полягає у виявленні суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнанні допустимості, можливості й доцільності їх кримінально-правової заборони шляхом їх фіксації в законі як злочинних і кримінально караних⁴.

¹ Кашкаров О. Підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері випуску та обігу цінних паперів. // gua.convdocs.org: сайт / URL: <http://gua.convdocs.org/docs/642/index-22286.html?page=11> (дата звернення: 01.02.2022).

² Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №1 (2). С. 20.

³ Клименко В. А., Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина // Vuzlib: економіко-правовая библиотека. URL: <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/20176/20193/> (дата звернення: 08.04.2022).

⁴ Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 12.

Дуже схожу позицію висловлює П. Л. Фріс, який наполягає, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів¹.

Позиції П. Л. Фріса та А. А. Митрофанова щодо визначення терміну «криміналізація» вбачаються більш повними, тому у своїй роботі ми будемо притримуватися саме їх.

Досліджуючи проблеми соціальної зумовленості кримінального законодавства в роботах радянських криміналістів 70-х років ХХ ст. О. О. Пащенко дійшов висновків, що різні науковці неоднаково іменували її фактори. Так, В. І. Курляндський визнавав їх критеріями, Н.Ф. Кузнецова – підставами, Г. А. Злобін та С. Г. Келіна – принципами, П. С. Дагель, Р. Р. Галіакбаров – називали факторами, Ф. М. Гальперін використовував терміни «передумови» і «фактори» як синоніми, М. І. Загородніков називав їх критеріями або факторами. Крім того, практично кожний автор пропонував різну кількість цих факторів для констатації соціальної зумовленості кримінально-правової норми².

Окремо додамо, що поняття «фактори криміналізації» та «підстави і принципи криміналізації» є доволі близькими, проте не тотожними. Вказане питання ще буде розглянуто більш детально далі в роботі.

Проблема відсутності єдиного підходу при розгляді зазначеного питання хоча і є досить гострою, але не критичною. Зрозуміло, що кожний вчений намагається вирішити її з огляду на власний, як йому здається, найбільш вдалий розсуд. І це явище є абсолютно нормальним, адже воно свідчить скоріше про еволюцію науки кримінального права, пошуки шляхів вирішення проблеми, ніж про внутрішній хаос і неузгодженість. Процеси, що протікають в навколиш-

¹ Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №1 (2). С. 20.

² Пащенко О. О. Дослідження проблеми соціальної зумовленості кримінального законодавства в роботах радянських криміналістів 70-х рр. ХХ ст. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. 2010. № 19. С. 34-35.

ньому світі є динамічними. Так само і наука кримінального права не може бути сталою. Не так важливо встановити найбільш доцільні назви факторів соціальної зумовленості прийняття тієї чи іншої кримінальної норми, їх точну кількість – головне, керуватися при цьому такими ідеальними категоріями, як справедливість, чесність, об'єктивна суспільна необхідність. Повністю підтримуємо думку, що законодавче встановлення нових кримінально-правових заборон має бути доцільним, науково обґрунтованим, а також відповідати потребам розвитку суспільства. Саме ці критерії мають бути основоположними, всі ж інші – похідними, базуватися на них та в жодному разі не суперечити¹.

Підвищену увагу дослідженню теорії криміналізації приділила Д. О. Балобанова, яка підкреслює, що тільки врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їх сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації, дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою². У своїх працях науковець дійшла до вдалого, на нашу думку, умовиводу – необхідно розглядати дві групи факторів, що впливають на криміналізацію: 1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення; 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки³.

С. В. Бабанін підтримує позицію Г. А. Злобіна щодо визначення категорії «підстави криміналізації» (суттєва і раптова зміна соціальної, економічної чи політичної обстановки в результаті виняткових подій чи такий розвиток суспільства, який визначає особливу небезпеку деяких дій, з якими до цього можна було миритися)⁴.

Як зазначалося вище, серед вчених існує досить багато різноманітних

¹ Пашенко О. О. Вирішення проблем соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність у радянській науці другої половини 80-х рр. ХХ ст. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. 2011. № 22. С. 54.

² Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 146.

³ Балобанова Д. О. Вказана праця. С. 146.

⁴ Бабанін С. В. Підстави криміналізації порушення чинних на транспорті правил. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2012. №4 (64). С. 328.

ідей та поглядів щодо кількості та різновидів підстав криміналізації того чи іншого діяння. Ю. В. Кириченко, досліджуючи проблеми незаконного використання електричної або теплової енергії виділив чотири основні підстави віднесення даного діяння в самостійний склад злочину: 1) значний ступінь суспільної небезпечності цього діяння; 2) негативна динаміка зростання означеного виду злочину; 3) необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав власності; 4) наявність причин та умов учинення злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання (без застосування кримінальної відповідальності)¹.

Перенісши ідею Ю. В. Кириченка в площину нашого дослідження можна виділити такі підстави криміналізації ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу:

1) значний ступінь суспільної небезпечності ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу;

2) негативна динаміка зростання означеного виду кримінальних правопорушень;

3) необхідність кримінально-правової охорони порядку комплектування Збройних сил України;

4) наявність причин та умов учинення кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання.

Ми цілковито підтримуємо позицію, що кримінальний закон має застосовуватися в останню чергу, а не бути панацеєю у вирішенні проблеми.

¹ Кириченко Ю. В. Підстави виокремлення незаконного використання електричної або теплової енергії в самостійний склад злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2009. С. 8.

Відчуття небайдужості, бажання сторожити державу, сприяти зміцненню її авторитету та сили повинно виходити від самої особи, адже тільки тоді буде позитивний ефект¹.

Для досягнення вказаної мети слід приділяти величезну увагу роботі з молоддю, вихованню її у дусі патріотизму. Втім, в умовах зовнішньої загрози, що нависла над нашою Батьківщиною, особливо важливого значення набуває обов'язок захищати Україну, її незалежність та територіальну цілісність, закріплений в ст. 65 Конституції України².

Кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу не тільки порушує порядок комплектування Збройних Сил України, але і зменшує обороноздатність держави, авторитет армії в очах молодих патріотів, ставить під удар суверенітет і незалежність, які ми здобули у 1991 році, однак, як показують останні події (окупація окремих територій нашої держави, анексія АР Крим, ведення російською федерацією повномасштабної війни проти України), змушені відстоювати кожен день, оскільки демократичний проєвропейський шлях України подобається далеко не всім «сусідам»³. Щоденна війна, що точиться на теренах нашої Батьківщини, в черговий раз демонструє нам важливість сильної та дисциплінованої армії. З огляду на вищезазначене варто зробити висновок, що діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб

¹ Каторкін Р. А. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2017). У 2-х ч. Ч. 1. Дніпро, 2017. С. 214.

² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

³ Каторкін Р. А. Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 03 берез. 2017). Хмельницький: НАДПСУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. С. 220.

офіцерського складу повністю відповідає принципу криміналізації – суспільна небезпечність.

Зазначене ж питання виховання молоді у дусі патріотизму (звісно при державній підтримці) може слугувати, в свою чергу, своєрідною профілактикою, яка допоможе якщо не побороти явище ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, то хоча б суттєво зменшити, адже, як відмічає В. О. Лисенко, профілактика злочинності дає можливість вирішувати питання боротьби з нею найгуманнішими способами та з найменшими втратами для суспільства¹.

Досить дискусійним є питання змісту другої підстави криміналізації – негативна динаміка зростання означеного виду кримінальних правопорушень. Ю. В. Кириченко зазначає, що її сенс полягає в тому, що форма антисуспільної поведінки, яка розглядається, повинна бути не випадковою та неодноразовою². В свою чергу, Д. О. Балобанова розділяє зазначену підставу на дві: типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності – з однієї сторони, та динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують – з іншої³.

Як ми бачимо, останній підхід, з одного боку, поділяє другу підставу на дві окремі, а з іншого – об'єднує підставу «динаміка суспільно небезпечних діянь» з підставою «причини та умови вчинення даного діяння». Розбіжності в поглядах Д. О. Балобанової та Ю. В. Кириченка можна пояснити дещо різними предметами їх досліджень: перший вчений досліджувала підстави криміналізації в рамках розгляду теорії криміналізації взагалі, тоді як другий – з огляду на конкретне суспільно небезпечне діяння, враховуючи його специфіку.

¹ Лисенко В. О. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у державній кримінально-виконавчій службі України. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 119.

² Кириченко Ю. В. Підстави виокремлення незаконного використання електричної або теплової енергії в самостійний склад злочину. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 1. С. 171-172.

³ Балобанова Д. О. Вказана праця. С. 147.

Думається, що в розрізі нашої роботи, досліджуючи підстави криміналізації діяння¹ у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, доцільно скористатися синтезом ідей вищезазначених науковців та виділити окремо три підстави: типовість та достатня розповсюдженість зазначеного діяння; негативна динаміка зростання означеного виду кримінального правопорушення; наявність причин та умов вчинення даного діяння, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання.

Що стосується типовості та достатньої розповсюдженості ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, варто зазначити, що лише за 2017 рік зареєстровано 892 кримінальних правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації², за вчинення яких засуджено 305 осіб³. З зазначеної кількості кримінальних правопорушень 422 суспільно небезпечних діяння було кваліфіковано за статтею 335 КК⁴, що становить більше 47 % від загальної кількості, проте за їх вчинення засуджено лише 136 осіб⁵.

У даній статистиці не можна не помітити кричущу диспропорцію між виявленими кримінальними правопорушеннями та засудженими за їх вчинення особами. Вказаною проблемою, безперечно, потрібно займатися на

¹ Письменський Є. О. Підстави кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем: проблеми, тенденції, перспективи. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 183.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952 (дата звернення: 28.04.2022)

³ Судова статистика за 2017 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 25.04.2022).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952 (дата звернення: 28.04.2022).

⁵ Судова статистика за 2017 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 25.04.2022).

найвищому рівні, однак, той факт, що це діяння на території України існує тут і зараз говорить нам про те, що суспільно небезпечне діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає підставі криміналізації – типовість та достатня розповсюдженість.

Підстава криміналізації – динаміка суспільно небезпечного діяння¹ є доволі дискусійною, тому що відсутній конкретний критерій її визначення. Зрозуміло, що в даному контексті мається на увазі певна негативна тенденція випадків скоєння конкретного виду суспільно небезпечних діянь протягом певного часу, однак не має чіткого розуміння понять «достатній часовий період», «необхідна мінімальна кількість антисуспільних дій» тощо.

Згідно офіційних статистичних даних, у 2013 році було зареєстровано 35 випадків ухилення від призову на строкову військову службу², в 2014 – 10 випадків³, у 2015 – 342 випадки⁴, у 2016 – 448 випадків ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу⁵, у 2017 – 422⁶, у 2018 – 718¹, у 2019 – 683², у 2020 – 290³, 2021 – 403⁴.

¹ Примаченко В. Ф. Проблемні питання визначення криміналізації як методу кримінально-правової політики // Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. у двох частинах (Дніпро, 17 бер. 2017 р.) / МВС України, Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: Літера ЛТД, 2017. Ч. 1. С. 194.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2013 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282 (дата звернення: 28.04.2022).

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2014 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198199 (дата звернення: 28.04.2022).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198191 (дата звернення: 28.04.2022).

⁵ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2016 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200945 (дата звернення: 28.04.2022).

⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL:

Дещо різняться дані щодо кількості засуджених осіб: 2013 рік – 22 особи⁵, 2014 – 7 осіб⁶, 2015 – 38 осіб⁷, 2016 – 31 особа⁸, 2017 – 136⁹, 2018 – 215¹⁰ та у 2019 – 313 осіб¹¹, 2020 – 182¹², 2021 – 152¹³.

Вищенаведені цифри мають певні протиріччя між собою. Однак той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України, реєструється щороку, а в останні роки періодично демонструє показник різкого зростання кількості фактів вчинення та засудження за нього осіб, які його вчинили, наштовхує на висновок, що це суспільно небезпечне діяння

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952
(дата звернення: 28.04.2022).

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2018 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=205797 (дата звернення: 28.04.2022).

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205 (дата звернення: 28.04.2022).

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 28.04.2022).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 28.04.2022).

⁵ Судова статистика за 2013 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533iopoioo (дата звернення: 25.04.2022).

⁶ Судова статистика за 2014 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh (дата звернення: 25.04.2022).

⁷ Судова статистика за 2015 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015 (дата звернення: 25.04.2022).

⁸ Судова статистика за 2016 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit (дата звернення: 25.04.2022).

⁹ Судова статистика за 2017 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 25.04.2022).

¹⁰ Судова статистика за 2018 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (дата звернення: 25.04.2022).

¹¹ Судова статистика за 2019 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 25.04.2022).

¹² Судова статистика за 2020 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 25.04.2022).

¹³ Судова статистика за 2021 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 25.04.2022).

повністю відповідає другій підставі криміналізації – негативна динаміка зростання означеного виду кримінального правопорушення.

З урахуванням вищевказаних підстав стає зрозумілим, що держава повинна здійснювати вплив на дані відносини саме за допомогою кримінально-правових заходів (підстава криміналізації – необхідність кримінально-правової охорони порядку комплектування Збройних сил України).

Наступною підставою криміналізації є наявність причин та умов кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Вдалою з цього приводу є думка О. А. Гритенко та В. В. Томило про те, що кращим способом охорони прав і свобод людини й громадянина є своєчасне попередження вчинення злочинів; їх запобігання на ранніх стадіях учинення¹.

Детермінанти кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу лежать на поверхні. Основними з них є: стереотипність мислення («дідівщина», жахливі умови проходження служби тощо) та недостатня обізнаність, страх втрати роботи, негативне освітлення армії в ЗМІ та цілеспрямована пропаганда «ухилянства» терористичними угрупованнями та країною-агресором. З урахуванням терористичного нашествия та агресії з боку рф, що відбувається по відношенню до нашої держави, на жаль, досить складно боротися з причинами та умовами даного суспільно небезпечного діяння, адже вони постійно «підпитуються» ззовні.

Як слушно зазначає О. Н. Ярмаш, на сьогоднішній день не зупиняється тиск із боку рф в різноманітних формах – від «гібридної війни» до висловлення «побажань» щодо федералізації України². Крім того, з лютого 2022 р. рф розпочала повномасштабну війну проти нашої держави.

¹ Гритенко О. А., Томило В. В. Поняття незакінченого злочину та його види, відмінність від добровільної відмови від злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 27.

² Ярмаш О., Кириченко В. Зовнішні чинники в конституційному будівництві. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С. 103.

З огляду на зазначене стає очевидним, що кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає досліджуваній підставі криміналізації.

Дослідивши підстави криміналізації, зазначені Ю. В. Кириченком, ми дійшли висновку, що кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає кожній з них у повному обсязі. Однак, вчені виділяють і інші підстави криміналізації. Вище ми вже згадували про підхід Д. О. Балобанової. Дана вчена загалом визначає такі підстави криміналізації:

- 1) суспільна небезпечність;
- 2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності;
- 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують;
- 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому, як зазначає Д. О. Балобанова, потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права;
- 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;
- 6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації¹.

Крім того, Д. О. Балобанова зазначає, що група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносять рівень суспільної правосвідомості та психології та історичні традиції, які займають особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони безпосередньо

¹ Балобанова Д. О. Вказана праця. С. 147.

вказують законодавцю на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінально-правової політики. Визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень в суспільстві відносно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку¹.

Перших чотирьох підстав ми вже торкалися так чи інакше. Думається, що на підставі них відпадає і питання п'ятої підстави, зазначеної Д. О. Балобановою – врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони, адже держава просто повинна забезпечити матеріальну підтримку для реалізації кримінально-правової заборони ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Зрозуміло, що криміналізація ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, особливо з урахуванням зовнішньої та терористичної загрози, принесла набагато більше позитивних наслідків, аніж негативних, тому дане діяння відповідає і шостій підставі криміналізації, зазначеної Д. О. Балобановою.

С. М. Алфьоров та В. В. Шаблистий акцентують увагу на роботах М. В. Семикіна, який виділяє також наступні підстави:

1) такий розвиток суспільства, котрий визначає нетерпимість, особливу небезпеку деяких дій, з якими раніше доводилось (або можливо було) миритися, але в нових умовах подібні дії опиняються у протиріччі з усім ладом суспільних відносин або отримують реальну базу для їх виколення;

2) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами².

¹ Балобанова Д. О. Вказана праця С. 147.

² Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрози застосування фізичного насильства: монографія. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. С. 32-33.

З приводу першої підстави вище ми підкреслювали, що діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу не завжди підпадало під громадський осуд, тому що тривалий час призову взагалі не існувало. Існував специфічний порядок комплектування армії, який, як було вказано вище, проходив шляхом набору добровольців, найманців тощо. З часом, під впливом комплексу соціально-економічних, культурних, політичних факторів на території земель, що входять до складу сучасної України почала існувати регулярна армія, яка поповнювала свої ряди шляхом призову новобранців (рекрутів, призовників тощо). Саме з цього моменту і стали можливими випадки ухилення від призову на строкову військову службу, що почали шкодити обороноздатності держави, завдавати удару по встановленому порядку комплектування збройних сил, через що вказане діяння і було визначено на законодавчому рівні кримінально протиправним.

Підстава криміналізації – необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами є додатковою. Застосування цієї підстави є доцільним в разі самої наявності зобов'язань за міжнародними угодами. В нашому випадку такі зобов'язання щодо криміналізації діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відсутні, однак це не значить, що його криміналізація в такому разі не можлива. Даний факт лише свідчить про те, що законодавець має сам вирішувати питання необхідності віднесення вказаного діяння до кримінально протиправного, враховуючи інші, розглянуті нами підстави криміналізації.

Дослідивши підстави криміналізації, ми дійшли висновку, що діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає майже кожній з них у повному обсязі, тому рішення віднести його до числа кримінально протиправних було виправданим та соціально обумовленим.

Що стосується принципів криміналізації, то С. М. Алфьоров та В. В. Шаблистий слушно зазначають, що у кримінально-правовій науці вони

є найбільш абстрактним і загальним рівнем забезпечення і обґрунтування кримінальної нормотворчості, ті відправні позиції, урахування яких необхідне при будь-якій зміні системи чинного кримінального законодавства¹.

Розрізняють дві групи принципів криміналізації:

1. Соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації, що містять у собі: принцип суспільної небезпеки; принцип відносної поширеності діяння; принцип помірності позитивних та негативних наслідків криміналізації; принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації.

2. Системно-правові принципи криміналізації, що поділяються на загально-правові (принцип конституційної адекватності; принцип системно-правової несуперечності; принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості принцип процесуальної здійсненності переслідування) та кримінально-правові системні принципи (принцип безпробільності та ненадмірності заборони; принцип визначеності та єдності термінології; принцип повноти складу; принцип помірності санкції та економії репресії)².

Ми згодні з думкою Д. О. Балобанової, яка влучно підкреслює, що дані принципи відносяться до законодавчої техніки³.

Принципи криміналізації тісно пов'язані з підставами. Більше того, вони перебувають у тісному взаємозв'язку – окремо взята підстава не може виступати єдиною необхідною умовою криміналізації того чи іншого суспільно небезпечного діяння без прив'язки до відповідних її принципів і навпаки⁴.

Отже, проаналізувавши підстави і принципи криміналізації ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу ми дійшли висновку, що більшості з них дане діяння відповідає, а тому, вважаємо, що його криміналізація була не тільки правильною, але і необхідною.

¹ Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Вказана праця. С. 38-39.

² Там само, с. 38-39.

³ Балобанова Д. О. Вказана праця. С. 147.

⁴ Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Вказана праця. С. 38-39.

Отже, розглянувши підстави та принципи криміналізації ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, розглянемо питання соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за вчинення цих суспільно небезпечних діянь.

Не дивлячись на те, що поняття «фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності» та «підстави і принципи криміналізації» є досить схожими, їх в жодному разі не можна ототожнювати. Так, цікавими вбачаються зауваження О. В. Чорної, яка вказує, що криміналізацію проводить, в першу чергу, відповідні органи влади, які теоретично можуть не завжди керуватися інтересами суспільства (як приклад, антидемократичні закони нацистської Німеччини), тоді як соціальна обумовленість завжди продиктована такими інтересами, вона, фактично, і є цими інтересами. Як наслідок, зазначає вчена, криміналізація не завжди є соціально обумовленою. Водночас, у демократичному суспільстві підстави криміналізації мають відповідати обставинам соціальної обумовленості, не суперечити їм, адже сам термін «демократія», перекладається як «влада народу»¹.

Думається, наведена теза яскраво демонструє схожі та відмінні риси даних явищ (хоча і не всі). Погоджуємось із тим, що в будь-якій сучасній демократичній державі фактори (обставини) соціальної обумовленості кримінальної відповідальності мають співпадати з підставами та принципами криміналізації.

Враховуючи той факт, що наша держава з 1991 р. обрала демократичний шлях розвитку, очевидно, що обставини соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу мають бути майже ідентичними з підставами та принципами криміналізації таких діянь.

Для того, аби остаточно підтвердити висловлену тезу, розглянемо основні обставини соціальної обумовленості кримінальної відповідальності

¹ Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 96.

за те чи інше діяння. Зокрема, О. О. Пащенко пропонує розглядати наступні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм: 1) загальні (суспільна корисність; системно-правова несуперечність; чіткість і ясність мови; історичні традиції та зміна умов життя суспільства); 2) обставини соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм (наявність можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів; наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування; співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони; співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони; повнота складу злочину); 3) обставини соціальної обумовленості регулятивних, дефінітивних та заохочувальних кримінально-правових норм (суспільна мораль; правосвідомість і суспільна думка)¹.

Наведені вище обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм так чи інакше розглядалися нами в контексті аналізу підстав та принципів криміналізації ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, що вкотре підтверджує позицію, висловлену О. В. Черною.

Враховуючи сказане можна з впевненістю стверджувати, що встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу було соціально обумовленим кроком. Ба більше, з огляду на той факт, що О. О. Пащенко розглядав названі обставини в контексті соціальної обумовленості кримінально-правових норм, можна зробити висновок про соціальну обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Отже, проаналізувавши питання історико-правового розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на

¹ Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 4-5.

строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, соціальну обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за вчинення цього суспільно небезпечного діяння, думається доречним провести детальний юридичний аналіз ст. 335 КК України, який буде здійснено в рамках другого розділу даної роботи.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження історико-правового нарису розвитку та сучасного стану законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за вчинення цього суспільно небезпечного діяння, можна виділити такі основні положення першого розділу роботи:

1. Генезис та еволюцію законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу можна розділити на п'ять основних періодів:

1) підготовчий (кінець IX – початок XVI ст.). Даний етап відображає зародження, розвиток та розпад Київської Русі. В цей час створюються державність та прообраз сучасного війська. Саме вказані фактори посприяли зародженню в подальшому законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

2) етап зародження (початок XVI – початок XVIII ст.). У цей час з'являються перші норми, що в тій чи іншій мірі регулювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу. Однак, військова служба того часу була доволі специфічною через особливості суспільно-політичного ладу в країні. Формально на військову службу призивали під час ведення країною бойових дій, однак так як в той час явище війни було розповсюдженим, такі призови були чи не повсякденним явищем. Сам військовий обов'язок був двох типів: прямий (для нижчих верств населення) та опосередкований (для землевласників), що полягав

у необхідності спорядження та фінансування війська. Період пов'язаний з існуванням Великого князівства Литовського.

3) інтенсивного розвитку (початок XVIII – початок XX ст.). Даний етап пов'язаний з існуванням українських земель у складі Російської імперії та Австро-Угорщини. Характеризується наявністю строкової служби (або рекрутства) та бурхливим розвитком законодавства, що регулювало кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Основною причиною такого розвитку були постійні військові кампанії. Необхідність активного проведення військових кампаній стала підставою створення регулярної армії. На законодавчому рівні вперше втілилася ідея залежності покарання за ухилення від призову на військову службу від способу його вчинення, було запроваджено інститут співучасті («Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» 1879 р.), встановлювалася кримінальна відповідальність відносно офіцерів, що ухилялися від призову на військову службу («Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» 1879 р.).

4) радянський (початок-кінець XX ст.). Характеризується з одного боку гуманізацією покарань за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (порівняно з законодавством Російської імперії, адже з числа санкцій було остаточно виключене фізичне насильство), з іншого – руйнацією раніше встановленої моделі законодавства, «спрощенням» норм, що регулювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

5) сучасний (кінець XX ст. – наш час). Характеризується перейняттям радянського досвіду та створенням статті 335 КК України. Тривалий

проміжок часу ст. 335 КК України майже не застосовувалася на практиці, а тому дослідження проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу практично не проводились, а норма – не еволюціонувала. Ситуація почала дещо змінюватися під впливом негативних факторів: російської агресії появи терористичної загрози, розгортання російською федерацією повномасштабної військової кампанії проти нашої Батьківщини. Тема кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу хоча і недостатньо, але почала обговорюватися в суспільстві. У 2015 році до вказаної статті були внесені деякі зміни (встановлено кримінальну відповідальність для осіб офіцерського складу, які ухиляються від призову на військову службу), однак, з огляду на об'єктивні причини, залишається нагальна потреба більш глибокого дослідження вказаного питання. З липня 2020 року діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу віднесено до кримінальних проступків.

2. Враховуючи той факт, що діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу має значний (а враховуючи існуючу на сьогоднішній день військову та терористичну загрозу – особливо високий) ступінь суспільної небезпечності, негативну динаміку зростання, типовість та достатню розповсюдженість, причини та умови вчинення даного діяння, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання, необхідність впливу кримінально-правовими заходами з врахуванням можливостей системи кримінальної юстиції в протидії даному кримінальному

правопорушенню, переважання позитивних наслідків його криміналізації над негативними, а також те, що вказане діяння відповідає більшості принципам криміналізації – його криміналізація є закономірним та необхідним кроком.

Доведено, що встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є соціально обумовленим кроком.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

2.1. Об'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Перш ніж розглядати об'єкт кримінального проступку у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, вкажемо, що кожен обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення однаково важливий. Дані складові органічно пов'язані між собою. Відсутність хоча б одного з них свідчить про відсутність самого складу злочину або кримінального проступку.

Не дивлячись на «рівноправність» обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, всі дослідження в даному напрямку традиційно розпочинаються саме з розкриття об'єкта.

Як слушно зазначає В. В. Кузнецов, правильне встановлення об'єкта злочину має вирішальне значення для юридичної оцінки злочину, визначення тяжкості заподіяної злочином шкоди, відмежування певного злочину від суміжних¹.

Не менш вдалим є роздуми В. Я. Тація стосовно того, що вчення про об'єкт і предмет злочину є однією з найважливіших проблем у науці кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох питань кримінально-правового регулювання. Виступаючи системоутворюючим

¹ Кузнецов В. В. Співвідношення понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» в теорії кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11. Том 2. С. 77.

елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину та встановити його суспільні наслідки. Крім того, об'єкт злочину надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації злочинів¹.

А. А. Вознюк доповнює роздуми думкою про те, що саме завдяки об'єкту злочину визначається місце певного протиправного діяння серед інших злочинів і в системі норм та інститутів кримінального права, його суспільна небезпека, забезпечується правильна кваліфікація злочину та відмежування його від суміжних складів злочинів².

Наведені позиції є влучними і аргументованими. Проблему об'єкта злочину (кримінального правопорушення) в кримінальному праві досліджували різні вчені, серед яких особливо хотілося б відзначити праці Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, І. О. Бандурки, В. І. Борисова, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, В. А. Клименка, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. В. Кузнецова, М. І. Мельника, С. І. Селецького, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, О. О. Титаренка, М. І. Хавронюка, І. І. Хохлової, В. В. Шаблистого та ін. Однак, дослідження об'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу майже не проводилися.

Незважаючи на те, що всі науковці одноголосно підтримують твердження, що об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що посягає злочин (або кримінальний проступок), у науці кримінального права існує велике розмаїття думок щодо його глибинної сутності.

Так, А. Ф. Бернер та М. А. Неклюдов у своїх працях зробили висновок, що аморальне діяння повинно містити у собі посягання або на право, або ж

¹ Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право. 2016. С. 5.

² Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. С. 279.

на релігію та звичаї¹. Із вищевказаною думкою частково погоджувався В. Д. Спасович, який визнавав об'єктом злочину будь-чие право, яке охороняється державою за допомогою покарання².

Вважаємо, що названі підходи на сьогоднішній день є дискусійними. В результаті процесів криміналізації й декриміналізації у Кримінальному кодексі України існують склади кримінальних правопорушень, об'єкти яких досить складно віднести до категорії «будь-чие право, яке охороняється державою за допомогою покарання».

Слушною з цього приводу є критика О. Ю. Вітка, який підкреслює, що, нормі права чи суб'єктивному праву злочином шкода не завдається, адже вони і надалі залишаються нормами права та суб'єктивними правами. Злочинець, позбавивши особу волі, ніяким чином не позбавив її права на свободу та особисту недоторканість. У такому випадку в неї відсутні лише можливості реально реалізувати своє право на свободу³.

За часів існування СРСР у науці кримінального права панувала думка, що об'єкт злочину – це поставлені під охорону КК найбільш важливі соціалістичні відносини.

Після розпаду Радянського Союзу монізм у підході до визначення сутності об'єкта злочину знову поступово перетворився на плюралізм, що увібрав у себе не лише нові ідеї, а й власний історичний і міжнародний досвід. Розуміння під об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин, поставлених під охорону законом про кримінальну відповідальність, все ще поширене в сучасному українському кримінальному праві (В. В. Сташис, С. І. Селецький, В. Я. Тацій, І. В. Хохлова, О. П. Шем'яков та ін.), однак дух свободи, що охопив всі сфери життя (у тому числі і наукову) надихнув вчених на створення нових (або доопрацювання чи підняття на

¹ Бернер А. Неклюдов Н. Учебник уголовного права. Части Общая и Особенная А. Ф. Бернера с примечаниями, приложениями и дополнениями по истории русского права и законодательству положительному Магистра Уголовного Права Н. Неклюдова. Санкт-Петербург, 1865. Т. 1. С. 310.

² Вітко О. Ю. Поняття об'єкта злочину. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 95.

³ Там само, с. 97.

поверхню старих) ідей визначення поняття «об'єкт кримінального правопорушення», яких із кожним роком стає все більше. Це, безперечно, збагатило науку кримінального права, сприяло її розвитку.

Досить жорсткої позиції в питанні визначення сутності об'єкта злочину в кримінальному праві дотримується Я. В. Мочкош, вказуючи, що визначення об'єктом злочину суспільних відносин суперечить сучасним поглядам на матеріальні й духовні складові буття людини в суспільстві в цілому. Самі суспільні відносини вчений називає «схожими на привидів, що колись блукали Європою». На його думку, з урахуванням правових орієнтирів нашого суспільства найбільш обґрунтованим вбачається використання терміну «суспільні цінності» на позначення загального об'єкта злочину в кримінальному праві, до яких належать: об'єктивно існуючі і як певна реальність такі, як людина, її життя і здоров'я й безпека; створені працею матеріальні й духовні цінності як об'єкти права власності; навколишнє природне середовище та інші матеріальні й нематеріальні блага суспільства. Як підсумок, Я. В. Мочкош підкреслює, що визнання об'єктом злочину так званих суспільних відносин є неадекватним сучасному розумінню об'єктивних умов існування людини і суспільства в цілому в нашому правовому просторі¹.

Вищезазначена позиція сприймається нами двояко. З одного боку, ми підтримуємо думку, що до соціальних цінностей відносяться правові блага. Таким чином, не можна розглядати об'єктом кримінального правопорушення лише блага, оскільки вони є структурним елементом цінностей. З іншого – ми категорично не поділяємо нищівну критику ідеї визнання об'єктом злочину або кримінального проступку суспільних відносин і не погоджуємося з безальтернативністю теорії соціальних цінностей. Тим паче, вбачається, що не можна ігнорувати ч. 1 ст. 2 КК України, в якій зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого

¹ Мочкош Я. В. Об'єкт злочину в кримінальному праві України: фата-моргана чи реальність. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 226-229.

КК України¹. Вважаємо не випадковим використання законодавцем словосполучення «суспільно небезпечне», тобто таке, що становить загрозу саме суспільству й відносинам, які склалися у ньому.

Про невдалість концепції, за якої об'єктом кримінального правопорушення виступають соціальні цінності, зазначає і О. Ю. Вітко, підкреслюючи, що, по-перше, коли внаслідок вчинення різних злочинів завдаватиметься шкода одним і тим же цінностям, виникатимуть складнощі в розмежуванні цих злочинів, адже об'єкт буде один і той же. По-друге, якщо об'єктом злочину називатимемо такі суспільні цінності, як, наприклад, життя, здоров'я, свобода осіб, то кримінальне право в будь-якому випадку повинно охороняти ці цінності, і тоді покаранню підлягатимуть також ті особи, які завдали смерть іншій людині чи шкоди здоров'ю або обмежили свободу іншої людини, перебуваючи в стані крайньої необхідності чи необхідної оборони, хоча кримінальне право в таких випадках даних осіб звільняє від відповідальності².

Слушними є зауваження В. Я. Тація, на думку якого соціальні цінності є узагальнюючим поняттям, що охоплює різноманітні предмети суспільних відносин (блага, інтереси, суб'єктивні права тощо), які їх забезпечують. Це є доказом того, що теорія соціальних цінностей звужує поняття об'єкта злочину до такого елемента суспільних відносин, як їх предмет. Не можна не вказати і на те, що за такого підходу не зовсім ураховуються історичні традиції, специфіка кримінально-правової галузі та її окремих інститутів³.

Таким чином, доволі суперечливими, на наш погляд, є позиції вчених щодо визнання об'єктом кримінального правопорушення соціальних цінностей, а також правових благ (С. Б. Гавриш, В. А. Наумов) та інтересів (Є. К. Каїржанов, В. М. Винокуров)⁴, які, виходить, є їх структурними елементами.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

² Вітко О. Ю. Поняття об'єкта злочину. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 98-99.

³ Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1 (1). С. 129.

⁴ Там само, с. 126.

Із приводу ідеї визнання об'єктом кримінального правопорушення людини або її суб'єктивних прав досить вдалою є думка про те, що за такого підходу, по-перше, об'єкт злочину або кримінального проступку зводиться до учасника (суб'єкта) суспільних відносин, а, по-друге, цей підхід не враховує того, що не будь-який злочин або кримінальний проступок посягає безпосередньо на людину, адже він може завдати шкоди їй опосередковано, шляхом впливу на умови її життя та середовище існування. Так само і визнання об'єктом кримінального правопорушення суб'єктивних прав звужує зміст об'єкта злочину або кримінального проступку, але вже до такого елемента суспільних відносин, як їх соціальний зв'язок¹.

В. В. Шаблистий також зауважує, що вказуючи на те, що особа може виконувати у відношенні функції не тільки суб'єкта суспільних відносин, але і в деяких випадках його предмета, необхідно детальніше обґрунтувати свою точку зору, оскільки основою такого висновку стала робота К. Маркса «Наёмный труд и капитал». Звичайно, цитування у своїх роботах класиків марксизму-ленінізму було обов'язковою умовою будь-якої галузі знання того часу, але робити категоричні висновки лише на їх основі є не зовсім правильно. Мова йде не про значення таких праць, а про їхній зміст – можливо для деяких галузей права вони мають певне значення, але не для кримінального права. Людина як біосоціальна істота, враховуючи ст. 3 Конституції України, не може виступати предметом суспільних відносин взагалі, не кажучи вже про суспільні відносини як об'єкт злочину. Більше того, визначаючи предмет суспільних відносин як те, з приводу чого або у зв'язку з чим (сукупність факторів) існують ці відносини, вести мову про людину як «сукупність факторів» є не зовсім коректно².

Абсолютно погоджуємося з вищевказаними зауваженнями та керуємося ними при дослідженні складу кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

¹ Там само, с. 130-131.

² Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. С. 65.

Проаналізувавши вищезазначені та деякі інші підходи до встановлення сутності об'єкта кримінального правопорушення, можна зробити висновок, що кожен із них містить певні недоліки, однак, на нашу думку, найбільш вдалою є все ж таки ідея визнання об'єктом злочину або кримінального проступку суспільних відносин, поставлених під охорону КК України, адже, як наголошує Р. Мельник, вони як найважливіші й соціально необхідні зв'язки між особами у процесі їх життєдіяльності є єдиним способом реалізації інтересів їх носіїв (суб'єктів відносин). Порухення цих зв'язків (учинення злочину) призводить до розладу всієї соціальної системи, роблячи таке порушення суспільно небезпечним і шкідливим для особистості й суспільства¹.

У науці кримінального права найбільш поширеною є триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі» (загальний, родовий і безпосередній)². Визнається також класифікація безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень «по горизонталі», сутність якої полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний (головний) і додатковий об'єкти. У свою чергу, додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) і необов'язковий (факультативний)³.

У представленій роботі будемо дотримуватися саме вищезазначених класифікацій.

Ст. 65 Конституції України проголошує, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. До того ж до обов'язків громадян належить і проходження військової служби відповідно до закону⁴.

¹ Мельник Р. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 101.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 109.

³ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 112-113.

⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

Загальним об'єктом всіх кримінальних правопорушень прийнято вважати всі суспільні відносини, поставлені під охорону Кримінального кодексу України¹. Таким чином, цей об'єкт є спільним з будь-яким кримінальним правопорушенням, у тому числі і кримінальним проступком у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Родовим об'єктом, як правило, визнається група суспільних відносин, поставлених під охорону КК України та об'єднаних в єдиному розділі даного кодифікованого нормативно-правового акта. Ст. 335 КК України включена до Розділу XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». Таким чином, родовим об'єктом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Так як дані суспільні відносини дещо відрізняються, можна зробити більш детальний аналіз родового об'єкта. Наприклад, кримінальні правопорушення, передбачені статтями 328-330 КК («Розголошення державної таємниці», «Втрата документів, що містять державну таємницю», «Втрата документів, що містять державну таємницю», «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни») завдають шкоди суспільним відносинам, що забезпечують охорону державної таємниці, кримінальні правопорушення, передбачені статтями 332-334 («Незаконне переправлення осіб через державний кордон України», «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї», «Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю», «Порушення порядку здійснення міжнародних передач

¹ Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 78.

товарів, що підлягають державному експортному контролю») – суспільним відносинам, що забезпечують недоторканість державних кордонів, а досліджуваний нами кримінальний проступок та кримінальні правопорушення, передбачені статтями 336-337 («Ухилення від призову за мобілізацією», «Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації», «Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів») – суспільним відносинам, що забезпечують призов та мобілізацію. Остання позиція відображає родовий об'єкт кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у вузькому розумінні. Подібний об'єкт ще прийнято називати видовим, тобто таким, що виступає своєрідним «ланцюжком», який об'єднує родовий і безпосередній об'єкти і багато в чому визначає фактичні, соціальні та юридичні ознаки кримінальних правопорушень (їх груп), що посягають на один і той самий родовий об'єкт¹.

Згідно з ч.1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» остання є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби².

Ч. 1 ст. 4 даного нормативно-правового акта вказує, що Збройні Сили

¹ Калініченко Ю. В. Родовий та видовий об'єкти завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Національної академії правових наук України та обговоренню п'ятимовної монографії «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 листопада 2013 р.). Харків: Національна академія правових наук України, 2013. С. 819.

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

України та інші військові формування комплектуються військовослужбовцями шляхом:

- 1) призову громадян України на військову службу;
- 2) прийняття громадян України на військову службу за контрактом¹.

З огляду на це, ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу завдає безпосередньої шкоди порядку комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Подібну позицію займають і суди під час розгляду справ по кримінальним правопорушенням, передбаченим статтею 335 КК України. Так, наприклад, у вирокі Глибоцького районного суду Чернівецької області від 16.11.2016 року по справі № 723/2424/16-к (провадження № 1-кп/715/125/16) вказано, що ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, перебуваючи на обліку призовників в Сторожинецькому районному військовому комісаріаті Чернівецької області та будучи призовником, у зв'язку із вимогою ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 року №2232-12, Указу Президента України від 29.03.2016 року за №122/2016 року «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строк проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2016 році» 27.05.2016 року, у встановлений період проведення чергового весняного призову громадян України на строкову військову службу, отримав від працівників Старожадівської сільської ради повістку. Після цього останній 27.05.2016 року пройшов медичний огляд, за наслідками якого Сторожинецькою військово-лікарською комісією військозобов'язаного ОСОБА_2 визнано придатним для проходження військової служби та під розпис вручено повістку про прибуття 31.05.2016 року для відправки в Чернівецькій обласний збірний пункт, що знаходиться в м. Кіцмань Чернівецької області, для проходження обласної призовної комісії та відправки до відповідної військової частини. Однак, 31.05.2016 року ОСОБА_2, діючи умисно,

¹ Там само.

з метою ухилення від призову на строкову військову службу, без поважних причин, що унеможлилювали прибуття ним до місця призову в обумовлений час, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх наслідки і бажаючи їх настання, не маючи права на відстрочку від призову на строкову військову службу, не прибув у вказаний час до місця призову, не повідомивши про причини неприбуття, *чим порушив порядок комплектування Збройних Сил України (курсив наш – Р.К.)*, а також вимоги ч.ч. 10, 1 ст. 1, ч. 8, 10 ст. 15 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до яких громадяни України, які приписані до призовних дільниць або перебувають у запасі Збройних Сил України чи проходять службу у військовому резерві, зобов'язані прибувати за викликом районного військового комісаріату для оформлення військово-облікових документів, приписки, проходження медичного огляду, направлення на підготовку з метою здобуття або вдосконалення військово-облікової спеціальності, призову на військову службу або на збори військовозобов'язаних, і як наслідок – ухилився від призову на строкову військову службу¹.

Отже, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України, у широкому розумінні є суспільні відносини, що забезпечують комплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а у вузькому – суспільні відносини, що забезпечують призов на строкову військову службу і призов на військову службу осіб офіцерського складу².

Існування додаткового обов'язкового об'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу доволі спірне та дискусійне. З одного боку, ним можуть виступати

¹ Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 16.11.2016 р. по справі № 723/2424/16-к (номер провадження 1-кп/715/125/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62781291> (дата звернення: 01.02.2022).

² Каторкін Р. А. Об'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць*. 2017. № 2 (16). С. 188.

суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність держави, адже призовник, ухиляючись від військової служби, опосередковано здатен її послабити, бо кожен потенційний військовослужбовець, особливо в ці складні часи, безцінний і важливий. Невиконання ж ухилянтом свого конституційного обов'язку теоретично ставить під удар безпеку держави.

З іншого – виміряти такі наслідки в розрізі одного конкретного ухилянта (суб'єкта злочину) неможливо. Крім того, можна припустити, що ухилянта замінить інший призовник, або ж його присутність (відсутність) жодним чином не відобразиться на обороноздатності держави.

Проаналізувавши наведені обставини, вбачається за доцільне, все ж таки, підтримати думку, що в даному складі кримінального правопорушення присутній обов'язковий додатковий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність держави, незважаючи на те, що вказаний підхід дещо ідеалізований. Вважаємо, що кожний солдат, призовник і, врешті решт, громадянин є важливим для своєї держави, тому, втрата потенційного військовослужбовця завдає шкоду безпеці держави, її обороноздатності.

Варто зазначити, що додатковим факультативним об'єктом може виступати авторитет держави, адже існують випадки, коли суб'єкт кримінального правопорушення вчиняє його демонстративно, у присутності інших осіб, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків. Тим самим особа завдає нищівної шкоди іміджу армії, державним органам влади і самій державі. Безумовно, такі дії несуть підвищену суспільну небезпеку¹ і, можливо, доцільно їх зафіксувати в диспозиції ст. 335 КК України в якості кваліфікуючих.

Яскравим прикладом такої ситуації є та, що описана у вирокі від 09.08.2016 року, винесеному Орджонікідзевським міським судом Дніпропетровської області за справою №184/1363/16-к (номер провадження 1-кп/184/119/16).

¹ Примаченко В. Ф. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за терористичні злочини: якість та достатність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 82.

Так, призовник ОСОБА_1, будучи завчасно повідомлений про час та місце явки для відправлення на збірний пункт, за відсутності поважних причин, не маючи підстав для відстрочки чи звільнення від призову на строкову військову службу, переслідуючи мету ухилення від її проходження у формі бездіяльності, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, та будучи належним чином повідомлений про наслідки відмови від виконання свого військового обов'язку, 29.06.2016 року прибувши до Покровського міського військового комісаріату, *в присутності інших осіб, в категоричній формі відмовився від відправки до обласного збірного пункту, написавши заяву про небажання служити у Збройних Силах України з власних міркувань (курсив наш – Р. К.),* чим умисно ухилився від призову на строкову військову службу¹.

Зрозуміло, що вищезазначені дії, скоєні демонстративно, у письмовій формі та у присутності інших осіб посягають на суспільні відносини, що забезпечують авторитет України та її державних органів.

Таким чином, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України можна виділити основний безпосередній, додатковий обов'язковий і факультативний безпосередній об'єкти кримінального проступку. Дане кримінальне правопорушення безпосередньо порушує порядок комплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. У багатьох вироків суди прямо вказують даний об'єкт кримінального проступку.

¹ Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 09.08.2016 р. по справі № 184/1363/16-к (номер провадження 1-кп/184/119/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59567164> (дата звернення: 01.02.2022).

2.2. Об'єктивна сторона ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Як і об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона злочину або кримінального проступку – це його зовнішня ознака та невід'ємний обов'язковий елемент.

Якщо об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що він посягає, то об'єктивна сторона – це реальність, в якій було звершено даний кримінальний проступок або злочин.

В кримінальному праві України відсутня єдина думка щодо визначення поняття «об'єктивна сторона кримінального правопорушення». Як правило, підходи вирішення даного питання досить схожі, однак існують певні протиріччя.

Панівною є думка, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) кримінального правопорушення, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення¹.

Названі елементи нерозривно пов'язані між собою та складають у своїй сукупності своєрідну «картину кримінального правопорушення».

Однак, не всі вчені схильні оперувати вищезазначеним визначенням. Так, наприклад, П. Л. Фріс зазначає, що об'єктивна сторона злочину – це сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину і характеризують суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками, який обумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, стан, знаряддя та засоби вчинення злочину².

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 116.

² Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. С. 80-81.

Як ми бачимо, перелік елементів об'єктивної сторони, запропонований П. Л. Фрісом досить схожий на вищезазначений. Виключення становить наявність таких ознак як «стан кримінального правопорушення» та «знаряддя вчинення кримінального правопорушення». Крім того автор називає наслідки не суспільно небезпечними, а шкідливими. Насправді, спори щодо визначення наслідків суспільно небезпечними або ж шкідливими в сучасному українському науковому просторі є досить гострими, проте, вважаємо, вони є філософсько-правовими та в цілому не впливають на предмет нашого дослідження).

Ю. В. Александров та В. А. Клименко зазначають, що об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній вияв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні чинники, з якими пов'язане це діяння. До таких ознак вчені відносять: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками; об'єктивні обставини, з якими діяння пов'язане (місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину)¹.

Р. В. Вереша притримується точки зору, згідно якої об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину. Характерними ознаками об'єктивної сторони, які властиві майже всім складам злочину, вважаються: 1) суспільно небезпечне діяння особи; 2) таке діяння, вчинене певним способом, у певний час, у певному місці із застосуванням певних предметів, знарядь або засобів; 3) таке діяння заподіює або створює загрозу заподіяти суспільно небезпечні наслідки; 4) між суспільно небезпечним діянням і наслідками має бути причинний зв'язок. Але не всі зазначені ознаки об'єктивної сторони входять до кожного складу злочину, а тому й не всі мають значення для кваліфікації².

¹ Александров Ю. В. , Клименко В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2004. С. 80-81.

² Вереша Р. В. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 94.

Наведена думка досить схожа на попередні, однак має свої індивідуальні риси. Окрім знарядь і засобів автор виділяє предмети та не виділяє таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановка. На нашу думку, обстановка, з огляду на побудову норм КК, повинна розглядатися як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення¹, а категорія «предмет» хоча і має право на існування поряд із знаряддями і засобами вчинення кримінального правопорушення, однак не є вагомою, тому ми не будемо застосовувати цей підхід у нашій монографії.

В. К. Матвійчук у своїх дослідженнях дійшов висновку, що об'єктивну сторону складу злочину становлять такі ознаки: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки; 3) причинний зв'язок; 4) спосіб вчинення злочину; 5) місце і час вчинення злочину; 6) обстановка вчинення злочину; 7) засоби вчинення злочину; 8) знаряддя вчинення злочину; 9) джерела вчинення злочину².

Таким чином, позиція В.К. Матвійчука оригінальна наявністю такої ознаки, як джерела кримінального правопорушення.

На думку Ю. А. Дорохіної недоліком переважної більшості визначень об'єктивної сторони складу злочину є те, що дослідники цього питання розглядають зазначену категорію дещо ізольовано, забуваючи про те, що об'єктивна сторона є частиною, яка належить до складу злочину нарівні з іншими його елементами, тобто є складовою системи, яка характеризується органічною єдністю компонентів³.

Вищезазначені точки зору відрізняються між собою, проте їх відмінності не значні та, в цілому, не впливають на предмет нашого дослідження. Тому вважаємо доцільним майже повністю керуватися думкою першого, панівного в українському Кримінальному праві судження щодо змісту об'єктивної сторони кримінального правопорушення, згідно якого

¹ Хашев В. Г. Проблеми тлумачення поняття «всупереч інтересам служби». *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 206.

² Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 167.

³ Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 52.

об'єктивна сторона кримінального правопорушення складається з восьми елементів:

- 1) діяння;
- 2) суспільно небезпечні наслідки;
- 3) причинний зв'язок між першим та другим елементами;
- 4) місце;
- 5) час;
- 6) обстановка;
- 7) спосіб;
- 8) засоби вчинення кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що за даною класифікацією останній елемент прийнято поділяти на знаряддя та інші засоби вчинення кримінального правопорушення. Знаряддя – це предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо). До інших засобів вчинення кримінального правопорушення (засоби у вузькому значенні слова) можна віднести підроблені документи, формений одяг та ін.¹.

З огляду на наявну різницю між знаряддям та «іншими засобами вчинення кримінального правопорушення» все більше вчених, останнім часом (як показують вище висвітлені теорії про зміст об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення), виокремлюють їх у різні елементи – засоби, та, власне, знаряддя кримінального правопорушення.

Думається, такий хід думок є обґрунтованим та досить зручним при характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тому, до восьми названих вище елементів доцільно додати дев'ятий – знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення з погляду

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 144-145.

їх описування (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні¹.

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони відноситься діяння (дія або бездіяльність). Вказаний умовивід ґрунтується на нормі, передбаченій ч. 1 ст. 11 КК України, згідно якої кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення². Жодні думки не можуть бути визнані кримінального правопорушення. Таким чином, законодавець опосередковано визначає, який елемент об'єктивної сторони є обов'язковим.

В свою чергу діяння може мати свій прояв у двох формах: дії або бездіяльності.

Дія – це робота, діяльність, здійснення чого-небудь³. Тобто це активна поведінка особи, яка полягає у здійсненні певних вчинків.

Бездіяльність же – це протилежність дії, тобто пасивна поведінка особи.

Перш ніж проаналізувати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, зауважимо, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» було внесено ряд змін до Кодексу законів про працю України, Житлового кодексу Української РСР, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, а також 35 законів України низки змін, зокрема щодо реформування місцевих органів військового управління

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 116.

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

³ Дія // Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dija> (дата звернення: 01.04.2022).

шляхом створення на базі районних (об'єднаних районних), міських (об'єднаних міських) військових комісаріатів, військових комісаріатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки¹. Через це пропонуємо розглядати у нашій роботі поняття «районний (міський) військовий комісаріат» в контексті «відповідний районний (міський) територіальний центр комплектування та соціальної підтримки».

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України може вчинюватися шляхом ухилення від призову на строкову військову службу або ж шляхом ухилення від призову осіб офіцерського складу. Таким чином ключовим словом виступає «ухилення».

Автори підручника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» розглядаючи склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК України зазначають, що ухилятися – означає намагатися не робити чогонебудь, не брати участь в чомусь, відсторонятися від чогось. Далі вони приходять до висновку, що зміст ухилення як діяння (дія чи бездіяльність) визначається змістом того, від чого ухиляється особа, в даному випадку – змістом понять «мобілізація» і «призов за мобілізацією». У статті 336 КК ці поняття не розкриваються, що свідчить про те, що її диспозиція є бланкетною².

Перенісши вказаний алгоритм думок на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України можна зробити наступні умовиводи:

1. Зміст ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу визначається змістом понять

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку : проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку від 28.05.2020 р. № 3553 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68960&pf35401=528015> (дата звернення: 27.04.2022).

² Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 860.

«строкова військова служба», «призов на строкову військовою службу», «військова служба за призовом осіб офіцерського складу».

2. Диспозиція ст. 335 КК також, безперечно, є бланкетною.

3. З вказаного вище опосередковано випливає, що ухилення – це діяння, яке може виражатися як у формі дії, так і бездіяльності. Нижче ми більш детально обґрунтуємо даний умовивід.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок та військовою службу» військовою службою є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності¹.

Прямого визначення поняття «строкова військовою служба» в діючому законодавстві нашої держави не існує, однак відповідно до ч. 6 та 7 ст. 2 вищезазначеного нормативно-правового акта можна зробити висновок, що строкова військовою служба – це вид військової служби, яку проходять суб'єкти призову відповідно до законів України у Збройних Силах України та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

Проаналізувавши норми Закону України «Про військовий обов'язок і військовою службу» можливо виділити наступні, послідовно пов'язані між собою, етапи проведення призову на строкову військовою службу:

1. Президент України видає указ про проведення призову, в якому встановлює строки його проведення. Цей указ публікується в засобах масової інформації не пізніше як за місяць до закінчення року, що передуює року призову (призовів) громадян України на строкову військовою службу, крім указу про призов (призови) громадян України на строкову військовою службу

¹ Про військовий обов'язок і військовою службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

в особливий період, який публікується не пізніше як за місяць до початку проведення призову (призовів) громадян України на строкову військову службу.

2. Кабінет Міністрів України видає розпорядження про затвердження чисельності громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу, та обсягу видатків для проведення призову.

3. Відбувається проведення призову, яке, відповідно до ч. 4 ст. 15 даного нормативно-правового акта здійснюється міськими (районними) державними адміністраціями (виконавчими органами міських рад) у взаємодії з міськими (районними) військовими комісаріатами)¹.

Слід також відзначити, що згідно ч. 8 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» керівники підприємств, установ, організацій і навчальних закладів незалежно від підпорядкування та форм власності на вимогу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки забезпечують своєчасне прибуття громадян призовного віку до призовних дільниць².

Таким чином, процедура призова на строкову військову службу умовно складається з трьох основних етапів.

Одна з рис третього етапу полягає у надсиланні районними (міськими) територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки призовникам повісток на прибуття до призовних дільниць для проходження призовної комісії.

Відповідно до діючого законодавства призовники зобов'язані прибути до вказаного у повістці пункту в зазначений у ній строк. Однак, навіть в разі виникнення ситуації, коли повістка через певні причини не дійде до адресата, держава передбачила норму, згідно якої в разі неотримання громадянином призовного віку повістки, він зобов'язаний з'явитися до призовної дільниці в десятиденний строк з дня початку відповідного чергового призову,

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Там само.

визначеного Указом Президента України. Крім того, після набрання чинності даного Указу призовники, які змінили місце проживання, зобов'язані в семиденний строк прибути до районного (міського) військового комісаріату за новим місцем проживання для взяття на військовий облік¹.

Також слід зазначити, що призовникам під час проведення чергового призову забороняється змінювати місце військового обліку.

Втім, для громадян призовного віку існують, все ж таки, виключні випадки, за яких дозволяється зміна місця військового обліку під час проведення чергового призову. До них, згідно ч. 9 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» відносяться:

1. Переведення на роботу в іншу місцевість.
2. Переїзд на нове місце проживання.
3. Прийняття до навчального закладу і вибуття в іншу місцевість для продовження навчання.
4. Направлення за розподілом на роботу в іншу місцевість після закінчення навчального закладу.

Вказані факти мають бути неодмінно підтвердженими відповідними документами².

Існує також перелік поважних причин неприбуття до призовних дільниць у строк, установлений військовим комісаром. Даний перелік міститься в ч. 11 ст. 15 вищезазначеного нормативно-правового акта. Зокрема, до них відносяться:

1. Смерть власного близького родича (до них відносяться батьки, дружина, діти, рідні брати, сестри, дід та баба) або близького родича дружини.
2. Перешкода стихійного характеру.
3. Хвороба призовника.

¹ Там само.

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

4. Інші обставини, які позбавили можливості особисто прибути у зазначені пункт і строк ¹.

Таким чином, вказаний перелік не є вичерпним та передбачає інші поважні причини. Крім того, будь-яка поважна причина має бути підтверджена документально.

Згідно ч. 3 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» призов громадян України на строкову військову службу включає проходження ними призовної комісії та відправлення їх до військових частин. В мирний час звільняються від призову на строкову військову службу категорії осіб, передбачених статтею 18 даного Закону².

З вищевикладеного виходить, що призов на строкову військову службу – це закріплений на законодавчому рівні порядок поповнення лав Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, що складається з двох, органічно поєднаних між собою, етапів: проходження призовної комісії та відправлення до військових частин.

Подібну точку зору відстоюють і автори підручника «Кримінальне право (Особлива частина)», які зазначають, що призов на строкову військову службу – це передбачений чинним законодавством України спосіб комплектування Збройних Сил та деяких інших військових формувань України (неконтрактний спосіб комплектування)³.

Порядок призову на військову службу осіб офіцерського складу дещо інший.

Так як особи офіцерського складу апріорі є військовими (точніше перебувають у військовому запасі) – для їх призову на військову службу достатньо рішення Міністра оборони України, а не Президента.

¹ Там само.

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

³ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 289.

Підтвердженням даного умовиводу є п. 5 ст. 11 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до якого громадянам України, які мають освітній ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити та атестовані до офіцерського складу, присвоюється відповідне первинне військове звання офіцера запасу. У разі потреби вони за наказом Міністра оборони України підлягають призову для проходження військової служби осіб офіцерського складу¹.

Перелік таких потреб відсутній, що є, на нашу думку, певним недоліком, який доцільно виправити.

Варто зазначити, що відповідно до законодавства початком проходження військової служби вважається:

1) день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту – для громадян призваних на строкову військову службу;

2) день відправлення у військову частину з відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки або день прибуття до Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, відповідного підрозділу Служби зовнішньої розвідки України – для громадян, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період та на військову службу за призовом осіб офіцерського складу².

Таким чином, діяння може визнаватись кримінальним правопорушенням у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу до відправлення з обласного збірного пункту у військову частину, адже з моменту прибуття до неї такі діяння будуть підпадати під ознаки військових злочинів. Те ж саме стосується і кримінального проступку у вигляді ухилення від призову на

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

військову службу осіб офіцерського складу (відмінність полягає лише у місці відправлення: замість обласного збірної пункту – відповідний районний (міський) територіальний центр комплектування та соціальної підтримки).

На думку Р. Р. Амірової, можна виділити три форми ухилення від призову:

- 1) неявка за повісткою військового комісара про призов на строкову військову службу у вказаний строк без поважної причини;
- 2) отримання шляхом обману незаконного звільнення від призову на строкову військову службу;
- 3) отримання шляхом обману відстрочки від призову на строкову військову службу¹.

Думається до даного переліку доречно віднести нанесення шкоди здоров'ю з метою ухилення від призову на строкову військову службу.

Як ми вже з'ясували, строкова служба (строкова військова чи за призовом для осіб офіцерського складу) – це обов'язок громадянина. З огляду на процедуру призову стає зрозумілим, що порушити її та ухилитися від призову можливо як шляхом дії – так і бездіяльності. Висвітлене положення ґрунтується не тільки на наведених вище теоретичних аспектах та припущеннях, але і на матеріалах судової практики.

Проаналізувавши судові вироки по ст. 335 КК України, винесені в період з 2010 по 2020 рр. ми дійшли висновку, що дані кримінальні правопорушення, в переважній більшості, вчинюються шляхом бездіяльності. Так, наприклад, у вирокі Кодимського районного суду Одеської області від 26 грудня 2017 року по справі № 503/2152/17 встановлено, що 05 травня 2017 року ОСОБА_1 було вручено повістку про явку 10 травня 2017 року на збірний пункт, про що була складена розписка. Одночасно, ОСОБА_1 попереджений про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу.

¹ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 289.

Проте, отримавши повістку, ОСОБА_1, всупереч вимог ст. 65 Конституції України, з метою ухилення від призову на строкову військову службу, без поважних на те причин та не маючи права на відстрочку від призову на строкову військову службу, передбачену ст. 17 ЗУ "Про військовий обов'язок і військову службу", 10.05.2017 року, умисно, знаючи про необхідність прибуття у визначений час, *не прибув до Одеського обласного військового комісаріату для відправки у війська та проходження строкової військової служби у лавах Збройних Сил України та не повідомив військовий комісаріат про причини неявки, тим самим ухилився від призову на строкову військову службу (курсив наш – Р.К.), порушивши таким чином передбачений ст.4 зазначеного Закону, порядок комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями¹.*

Вказаний приклад є «класичним». Особа вчиняє кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу просто не з'являючись за повісткою.

Прикладом вчинення кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу шляхом дії можуть слугувати матеріали вироку Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 07 квітня 2010 року по справі № 1-135/2010 щодо ухилення ОСОБА_1 від призову на строкову службу, в якому зазначено, що ОСОБА_1 винним себе у пред'явленому йому обвинуваченні як у ході досудового слідства, так і у судовому засіданні визнав повністю та пояснив, що він у 2007 році після закінчення Вознесенської гімназії № 1 вступив до Одеської Морської академії, при цьому перебував на військовому обліку у Вознесенському об'єднаному районному військкоматі, а після вступу до Морської академії перебував на обліку

¹ Вирок Кодимського районного суду Одеської області від 26.12.2017 р. по справі № 503/2152/17 (номер провадження 1-кп/503/107/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71308448> (дата звернення: 01.02.2022).

призовників у Суворівському райвійськкоматі м. Одеси. В січні 2008 року він був відрахований з числа студентів Морської академії, тим самим втратив право на відстрочку призову на строкову військову службу. Проходити строкову військову службу він не бажав. Після відрахування з Одеської Морської академії він став на військовий облік у Вознесенському ОРВК. У 2009 році він вступив до ОСОБА_2 служби України. Йому було роз'яснено, що він втратив право на відстрочку від призову на строкову військову службу. В зв'язку з цим він разом з батьком звернувся до посадових осіб Вознесенського ОРВК, де йому один з працівників військкомату сказав, що є можливість уникнути військової служби, зробивши відмітку у військовому квитку про проходження ним строкової військової служби. У серпні 2009 року йому було видано військовий квиток з відміткою про проходження строкової служби. У вересні 2009 року він поступив до ОСОБА_2 служби України у Дніпропетровську, де пред'явив у відділ кадрів військовий квиток з відміткою про проходження військової служби. Також *підроблений військовий квиток він пред'явив посадовим особам Жовтневого райвійськкомату м. Дніпропетровська, в якому зазначалося, що він в період 2008-2009 років проходив військову службу у військових частинах А1478 та А2536 (курсив наш – Р. К.).* У вчиненому кається¹.

Таким чином, вказана вище особа вчинила кримінальне правопорушення шляхом дії, підробивши офіційний документ з метою ухилення від призову на строкову військову службу.

І. Медведєва також зазначає, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, характеризується наявністю суспільно небезпечного діяння, яке може бути вчинене у формі як дії, так і бездіяльності. Бездіяльність полягає в неявці призовника без поважних причин за повісткою до військового комісаріату з метою відправки

¹ Вирок Вознесенського місьрайонного суду Миколаївської області від 07.04.2010 р. по справі № 1-135/2010 (номер провадження 1-135/2010) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69035772> (дата звернення: 01.02.2022)

на військову службу. Що стосується дії – вона може полягати у заподіянні призовником собі тілесних ушкоджень або іншої шкоди здоров'ю, симуляції хвороби, підкупі працівників військкомату й учинення інших дій¹.

Вважаємо, даний умовивід, безперечно, є вірним. Крім того, він є доволі популярним у вченому середовищі. Однак, існує і по-своєму унікальний, більш глибокий, аналіз вказаної норми.

Відтак, автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» під час аналізу об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 336 КК України зазначають, що даний злочин може проявлятися у трьох формах².

Проаналізувавши зміст статті 335 КК України ми дійшли такого ж висновку щодо об'єктивної сторони кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Перша форма діяння – так звана «чиста бездіяльність». Особа, отримавши повістку (або дізнавшись про призов з інших джерел), не з'являється до призовної дільниці у строки, зазначені в повістці (чи Законі, в разі неотримання з будь-яких причин повістки)³.

Приклад вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України шляхом «чистої бездіяльності» був розглянутий нами вище як приклад бездіяльності в цілому.

Другою формою діяння є змішана бездіяльність. Особа, отримавши повістку (або дізнавшись про призов з інших джерел), змінює місце проживання чи виїжджає за кордон (активні дії) з наступним нез'явленням в установлений час до визначеного місця (бездіяльність). Або особа відкрито відмовляється отримати від уповноваженої особи повістку, заявляє письмово, усно, через

¹ Медведева І. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого статтею 335 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2017. № 3 (253). С. 234.

² Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 862.

³ Там само, с. 862.

мережу Інтернет чи в інший спосіб про свою відмову від призову на військову службу з наступним нез'явленням в установлений час до визначеного місця (бездіяльність)¹.

Таким чином, автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» виділяють змішану форму, яка поєднує як дії так і бездіяльність.

Думається, виділення такої форми діяння для даного кримінального правопорушення є цікавою, доволі дискусійною, однак реальною, тобто такою, що досить часто зустрічається на практиці. Так, наприклад, подібна ситуація описана у вирокі Оріхівського районного суду Запорізької області від 24 квітня 2018 року по справі № 323/912/18, в якому зазначено, що ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, який проживає за адресою: ІНФОРМАЦІЯ_4, рішенням призовної комісії Оріхівського військового комісаріату Міністерства оборони України, розташованого по вулиці Запорізькій, 57-б в м. Оріхів Запорізької області, визнаний придатним до військової служби та призваний на строкову військову службу, тобто є призовником особою, приписаною до призовної ділянки, особисто отримавши 05.10.2017 року повістку про явку 25.10.2017 року до Оріхівського військового комісаріату для подальшого направлення до військової частини для проходження строкової військової служби, з метою здобуття передбаченої ч. 7 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 року, військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни, діючи умисно, з метою ухилення від призову на строкову військову службу, всупереч вимогам ст. 65 Конституції України, та ч. 10 ст.1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 року, порушуючи передбачений ст. 4 зазначеного Закону порядок комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями, не маючи підстав для відстрочки від призову на строкову військову службу, передбачених ч. 2 ст. 17 цього Закону

¹ Там само, с. 862.

та без поважних причин, передбачених ч. 11 ст. 15 вказаного Закону, ухилився від строкової військової служби шляхом від'їзду з місця постійного проживання та в призначений йому день, а саме 25.10.2017 року до Оріхівського військового комісаріату не прибув, тим самим ухилився від призову на строкову військову службу (курсив наш – Р.К.)¹.

Отже, випадки такого ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу мають місце в повсякденному житті.

Третя форма діяння – активні дії. Особа вчиняє самокалічення, симулює хворобу, підробляє чи придбає документи, які дають право на звільнення від призову (наприклад, довідку про навчання у ЗВО) тощо².

Зазначена форма також була розглянута нами вище, однак, як показує практика, вона є менш розповсюдженою, ніж перша.

Концепція Р. Р. Амірової, безумовно, є цікавою та заслуговує на життя. Втім, остаточно відносити її до єдино вірної дещо некоректно, адже кримінальний проступок буде вважатися вчиненим з моменту останньої суспільно небезпечної дії або бездіяльності (наприклад, якщо ухиялянт виїздить закордон, а потім не з'являється в установлений час до військкомату – кримінальне правопорушення буде починатися саме з моменту його нез'явлення). Саме тому, думається подібний підхід є розумінням форми діяння у вузькому розумінні.

Отже, ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу може проявлятися:

- 1) у широкому розумінні – у формі дії або бездіяльності;
- 2) у вузькому – у формі дії, бездіяльності та у змішаній формі.

У своїх дослідженнях І. Медведева дійшла висновку, що залежно від конструкції об'єктивної сторони ухилення від призову на строкову військову

¹ Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 24.04.2018 р. по справі № 323/912/18 (номер провадження 1-кп/323/123/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73583023> (дата звернення: 01.02.2022)

² Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 862.

службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу сконструйовано як кримінальний проступок із формальним складом, тобто є закінченим із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. Автор зазначає, що у разі бездіяльності злочин вважається закінченим із моменту неприбуття призовника (офіцера) у військовий комісаріат для відправки у військову частину, а в разі дії – з моменту, коли призовнику (офіцера) вдалося незаконно звільнитися від призову на строкову військову службу¹.

Ми солідарні з вказаною думкою і також наполягаємо на тому, що склад вказаного кримінального правопорушення є формальним, адже він проявляється в самому факті ухилення та не передбачає конкретних суспільно небезпечних наслідків. Як вже було зазначено вище, кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу опосередковано впливає на обороноздатність держави. Саме суспільно небезпечне діяння полягає, по суті, не в ослабленні армії, а в нігілістичній (як правило) позиції ухилянта по відношенню до встановленого порядку комплектування війська.

Таким чином, наявність суспільно небезпечних наслідків в даному кримінальному правопорушенні не тільки не обов'язкова – їх взагалі досить складно прямо визначити.

Такі елементи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України як суспільно небезпечні наслідки², причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, а також засоби та знаряддя вчинення злочину є факультативними.

У науковому середовищі точаться гострі спори щодо можливості (або не можливості) кваліфікації діяння особи за ст. 335 КК України в разі ухилення особи від проходження медичної комісії (тобто моменту, передуючого

¹ Медведєва І. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого статтею 335 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2017. № 3 (253). С. 234.

² Гритенко О. А., Ульянова Т. О. Класифікація суспільно небезпечних наслідків: деякі теоретичні та законодавчі аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 73.

відправленню особи до військової частини). Ціла плеяда вітчизняних вчених (М. І. Мельник, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк та ін.), схильні вважати, що, принаймні в разі ухилення від медичної комісії (як етапу, що передує відправленню до військової частини) шляхом бездіяльності, діяння не можна кваліфікувати за ст. 335 КК України, а слід розцінювати як адміністративне правопорушення, передбачене ст. 210 КУпАП (при цьому зауважимо, що не дивлячись на ряд змін, які були внесені до даної норми у квітні 2021 р., подібна проблема продовжує існувати на сьогоднішній день).

Вказана думка є, безумовно, спірною, однак ми схильні підтримати позицію вчених, які вважають, що вказане діяння (в разі, якщо медична комісія здійснюється в рамках призову) слід кваліфікувати саме як ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. В підрозділі 3.2. «Відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень» ми більш детально зупинимося на даному питанні та спробуємо надати переконливі аргументи на користь нашої позиції.

Думається, для кваліфікації діяння за ст. 335 КК, безумовно, обов'язковим є проходження медичного огляду, однак, не на етапі самого призову, а на етапі постановки особи на військовий облік – приписки (так як даний етап передує наступному – безпосередньому призову особи на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу). Дана позиція знаходить своє підтвердження у ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до якої призовники – особи, приписані до призивних ділянок (тобто призиватися можуть виключно особи, приписані до призивних ділянок)¹.

Подібна точку зору підтверджується не лише нашими умовиводами та припущеннями, але і судовою практикою. Так, наприклад, у вироку

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 21 липня 2011 року по справі № 1-293/11 зазначено: «ОСОБА_1, в період с 04.08.2010 года по 04.04.2011 года, находясь в г. Апостолово Днепропетровской области, будучи совершеннолетним гражданином Украины, по состоянию здоровья годным к прохождению военной службы, являясь призывником районной призывной комиссии Апостоловского районного военного комиссариата, умышленно, преследуя цель уклонится от призыва на срочную военную службу, грубо не исполняя свою конституционную обязанность отбывать военную службу, без уважительных причин, систематически, получая соответствующие повестки о вызове в Апостоловский районный военный комиссариат, умышленно их игнорировал и достоверно зная о необходимости и имея для этого реальную возможность, не являлся на призывной пункт в установленные ему сроки, а именно: 04.08.2010 года, 19.08.2010 года, 21.08.2010 года, 10.09.2010 года, 10.03.2011 года, 25.03.2011 года и 04.04.2011 года, чем уклонился от призыва на срочную военную службу в рядах Вооруженных Сил»¹.

На перший погляд, описана ситуація не є прикладом ухилення від призову на строкову військову службу шляхом ухилення від призовної комісії, однак, в цьому ж вироку також зазначено, що винність ухилянта підтверджується «актом исследования состояния здоровья призывника ОСОБА_1, от 19.02.2009 года (л.д. 13); заключением врача – хирурга о состоянии здоровья призывника ОСОБА_1, от 19.02.2009 года» (під час постановки особи на військовий облік – прим.)².

Розглянутий вище приклад не є поодиноким. Подібні ситуації, нажаль, періодично трапляються на теренах нашої Батьківщини (наприклад, вирок Голованівського районного суду Кіровоградської області від 05 липня 2016 року по справі № 386/497/16-к).

¹ Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 21.07.2011 р. по справі № 1-293/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54138382> (дата звернення: 01.02.2022).

² Там само.

Що стосується способу вчинення даного кримінального правопорушення, слід зазначити, що він може бути абсолютно різним. Втім, як зазначають М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, визначення конкретного способу має значення для правильного визначення моменту закінчення кримінального правопорушення. Так, вказані дії можуть полягати в самокаліченні, симуляції хвороби, підробленні документів, іншому обмані (скажімо, у доведенні до членів призовної комісії завідомо неправдивих відомостей про смерть близького родича або у свідомому замовчуванні яких-небудь відомостей), а так само в прямій відмові від несення обов'язків військової служби, і в таких випадках злочин є закінченим з моменту отримання повного або тимчасового звільнення від військової служби. При цьому самі самокалічення, симуляція хвороби, підробка документів, інший обман можуть за наявності відповідних підстав кваліфікуватися як замах на ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. У разі ж, якщо наявними є ознаки лише готування до вчинення цього кримінального правопорушення, то кримінальна відповідальність згідно з ч. 2 ст. 14 виключається¹.

Я. Ф. Фокін розподіляє способи вчинення даного кримінального правопорушення на дві основні групи: активні та пасивні. До активних вчений відносить симуляцію хвороби або умисне спричинення собі тілесних ушкоджень, введення в оману щодо віросповідання та переконань, що дають підставу для проходження альтернативної (невійськової) служби, надання неправомірної вигоди особам, здатним вплинути на незаконне звільнення від призову, відстрочки від проходження військової служби або заміни військової служби на альтернативну (невійськову) службу, підроблення документів ухильником самостійно або за допомогою сторонніх осіб для отримання незаконного звільнення від призову, відстрочки від нього або заміни

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2008. С. 918-919.

військової служби на альтернативну (невійськову) службу. До пасивних, на думку автора, відноситься неявка за повісткою до військкомату для відправлення за місцем служби¹.

Ми вже зазначали, що дане кримінальне правопорушення може бути вчинений змішаним способом, в якому органічно поєднані як дії, так і бездіяльність. Крім того, вважаємо перелік способів досить звуженим.

Безперечно, одним з методів отримання інформації про наявні способи ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є аналіз статистичних даних, тобто перегляд вироків суду по даним справам, або ж матеріали кримінальних проваджень.

Так як існує велика кількість способів вчинення кримінального проступку у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу², думається доцільно об'єднати їх в певні групи.

Проаналізувавши практику розгляду судових справ за 2010–2021 рр. за статтею 335 КК України ми виявили досить велике розмаїття способів вчинення даного суспільно небезпечного діяння, які доцільно об'єднати в наступні групи:

- 1) способи, пов'язані із неявкою до призивного пункту;
- 2) способи, пов'язані із переховуванням або від'їздом;
- 3) способи, пов'язані із підробкою документів;
- 4) способи, пов'язані із категоричною відмовою служити в армії.

Не дивлячись на проведену роботу слід зазначити, що скласти вичерпний перелік способів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України майже не можливо, адже, по-перше, не виключено, що

¹ Фокін Я. Ф. Типові способи ухилення від призову на строкову військову службу та мобілізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 258-259.

² Гритенко О. А., Домусчи С. М. Місце та роль способу вчинення злочину як ознаки основного складу злочину за вітчизняним та зарубіжним законодавством. *Актуальні проблеми публічного та приватного права*. 2015. № 1. С. 110.

будуть вигадані нові оригінальні способи, а, по-друге, існує проблема шаблонності проведення кримінальних проваджень та судового розгляду (тобто сторони захисту та обвинувачення досить часто діють за певним шаблоном з метою досягнення певного компромісу). Наведені групи способів сформовано виключно на матеріалах судових рішень (тому серед них, наприклад, не виділено спосіб самокалічення).

Щодо нових способів ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу слід зазначити, що в 1966 році в США навіть було видано книгу «1001 спосіб ухилення від призову на військову службу». Дана книга являє собою сатиричну реакцію американського суспільства на проведення призовів до лав армії США в період В'єтнамської війни (1959-1975 рр.). Книга хоча і написана в жартівливій формі (наприклад, порада № 3 – полетіти на місяць і відмовитися від повернення додому, або ж порада № 35 – одружитися з президентом США Ліндоном Бейнзом Джонсоном)¹, однак має, на перший погляд, непомітну, проте дуже корисну річ – демонструє нам широту людської уяви (в тому числі – суб'єкта кримінального правопорушення).

Зрозуміло, що потенційними способами ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є застосування будь-яких хитрощів з метою отримання відстрочки, статусу «непридатний до служби» або фальсифікації свого перебування на службі.

Місце, час, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, обстановка на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу не впливають. Якщо по першим чотирьом факультативним

¹ 1001 Ways to Beat the Draft // Hathitrust's digital library. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=miua.2917616.0001.001;view=2up;seq=3>, (дата звернення: 20.02.2022).

елементам картина зрозуміла та логічна, то по п'ятому (обстановка) виникають певні питання.

Як вказує О. О. Астахова, під обстановкою вчинення злочину слід розуміти сукупність об'єктивних умов (обставин) визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту, в яких вчиняється злочин або є збігом подій та обставин в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення¹.

У сучасних реаліях особливої актуальності набуває питання визначення дії особливих правових режимів у вигляді воєнного або надзвичайного стану як кваліфікуючих ознак ст. 335 КК України, адже в таких випадках діяння, що порушують порядок комплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, набуває особливого більш високого ступеня суспільної небезпеки.

Згідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав

¹ Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 62.

і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹.

Зрозуміло, що запровадження даного правового режиму є тривожним сигналом, що сповіщає про загрозу, яка постала не тільки перед територіальною цілісністю, незалежністю держави тощо, але і, в першу чергу, перед громадянами та може поставити під удар найвищі соціальні цінності – життя та здоров'я людей. Саме тому, кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, вчинене у зазначеній обстановці набуває більшої суспільної небезпеки та, переконані, має слугувати кваліфікуючою обставиною.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» надзвичайним станом визнається особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод

¹ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 01.04.2022).

людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹.

Переконані, що під час функціонування названого правового режиму особлива відповідальність та навантаження лягає на плечі силових структур (до яких відносяться і військовики). Саме від їх ефективної роботи та професіоналізму залежить ефективність дії режиму надзвичайного стану та швидкість подолання чинників, через які його було введено. Тому, безперечно, вчинення діяння, передбаченого ст. 335 КК України в подібній обстановці також несе підвищену суспільну небезпеку.

Дискусійним є питання визнання кваліфікуючими ознаками ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу скоєння даного діяння в умовах проведення АТО або ООС. Зрозуміло, що подібні операції проводяться вимушено, так як над країною нависла терористична та військова загроза, тому порушення порядку комплектування Збройних Сил є особливо небезпечним. Однак, в той же час, навіть в таких умовах не запроваджено через низку причин режими воєнного чи надзвичайного стану, що демонструє нам, що ситуація хоча і є тяжкою, однак контрольованою.

Отже, ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є кримінальним правопорушенням з формальним складом. Найбільш типовими способами його вчинення є неявка до призивного пункту, переховування, виїзд за кордон тощо.

Розглянувши об'єктивні ознаки ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, думається логічним є перейти до дослідження суб'єктивних.

¹ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 року № 1550-III// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 01.04.2022).

2.3. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Не менш важливим, ніж розглянуті вище обов'язкові елементи складу кримінального правопорушення є його суб'єкт. Більше того, як зазначають В. В. Севрюков та О. Р. Полегенька, вказаний елемент складу кримінального правопорушення умовно можна вважати основним, адже саме суб'єкт вчинює винні, протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на об'єкт кримінального правопорушення¹.

Суб'єкт виступає архітектором кримінального правопорушення, тому дослідження особи ухилянта не просто важливе, але і необхідне, щоб зрозуміти глибину і смисл даного злочину або кримінального проступку, розібратися з можливими прогалинами та колізіями, запропонувати внесення змін у чинне законодавство².

Проблему суб'єкта кримінального правопорушення досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, В. І. Борисова, П. С. Берзіна, В. О. Гацелюка, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, В. А. Клименка, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. В. Кузнецова, М. І. Мельника, В. В. Севрюкова, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. В. Шаблистого та ін. Не дивлячись на це, дослідження суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу проводились виключно на рівні науково-практичних коментарів та посібників.

На відміну від інших обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, поняття суб'єкта визначено на законодавчому рівні.

¹ Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 289.

² Каторкін Р. А. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Вісник кримінального судочинства: збірник наукових праць*. 2017. № 2. С. 190-191.

Зазначеному питанню присвячений Розділ IV КК України, що має назву: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)»¹. Ч. 1 ст. 18 даного розділу встановлює, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність².

Таким чином, законодавець встановлює необхідні критерії, якими має володіти особа, аби бути визнаною суб'єктом кримінального правопорушення.

Першим критерієм, відповідно до визначення, є необхідність суб'єкта кримінального правопорушення бути фізичною особою. Доцільність даного підходу є доволі суперечною, а в науці кримінального права існує ціла плеяда вчених, які є його противниками³. Наприклад, П. Л. Фріс зазначає, що обраний законодавцем підхід, коли законом про кримінальну відповідальність визначений лише обсяг заходів кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичної особи, без зміни її кримінально-правового статусу, не призвів до позитивних наслідків⁴. У зв'язку з цим вчений пропонує повернутись до перегляду концепції суб'єкта злочину у кримінальному праві і зафіксувати, що ним окрім фізичної осудної особи, що досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності є юридична особа⁵.

Крім критиків підходу визнання суб'єктом кримінального правопорушення фізичної особи є і велика кількість його прихильників. Наприклад, В. В. Севрюков та О. Р. Полегенька вважають, що слід підтримати точку зору науковців, які вважають недоцільним введення в Україні інституту кримінальної

¹ Каторкін Р. А. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Вісник кримінального судочинства: збірник наукових праць*. 2017. № 2. С. 191.

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

³ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 191.

⁴ Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право*. 2015. № 2 (35). С. 155.

⁵ Там само, с. 155.

відповідальності юридичних осіб, адже це прямо впливає зі статті 61 Конституції України: ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер тому запровадження вказаного інституту порушує принцип кримінального права¹.

Думається, кожний з підходів містить як певні переваги, так і недоліки. При розгляді вказаного питання, ми, все ж таки, притримуємося законодавчого постулату (суб'єкт є фізичною особою), адже розгляд суб'єкта кримінального правопорушення в контексті юридичної особи не охоплюється предметом нашого дослідження та не відповідає його меті².

Наступним критерієм, яким має володіти особа, аби мати можливість визнаватися суб'єктом кримінального правопорушення є осудність.

Відповідно до ч.1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними³.

Таким чином, осудність – це здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Як зазначав М. І. Бажанов, важливість осудності особи зумовлено тим, що осудність є передумовою вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності та покарання⁴.

Третім критерієм визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення є досягнення нею віку, з якого настає кримінальна відповідальність⁵.

¹ Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 291.

² Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 191.

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

⁴ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 147.

⁵ Каторкін Р.А Вказана праця.С. 192.

Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України, загальним віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність є 16 років. Втім, вона може наставати в окремих випадках і з 14 років за вичерпний перелік злочинів, перелічених в ч. 2 даної статті¹.

Вказана характеристика окреслює загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Проте, існують і спеціальні суб'єкти.

Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа².

Отже, як слушно підкреслює Фіалка М. І., в теорії кримінального права більшість науковців дотримуються позиції, що спеціальний суб'єкт – це особа, яка наділена як загальними ознаками суб'єкта злочину (фізичність, осудність та досягнення віку з якого настає кримінальна відповідальність), так і особливими (спеціальними), які передбачені в статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу злочину³.

Відповідно до ст. 335 КК України суб'єктом даного кримінального правопорушення може бути лише особа, яка ухиляється від призову на строкову військову службу (а отже має обов'язок нести строкову військову службу), або є представником офіцерського складу і ухиляється від призову на військову службу (має обов'язок нести військову службу в разі призову).

Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відноситься до спеціальних та на нього поширюється військовий обов'язок⁴.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

² Там само.

³ Фіалка М.І. Спеціальний суб'єкт в злочинах у сфері документообігу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 326.

⁴ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 192.

Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями¹.

Ч. 9 ст. 1 встановлює, що відносно військового обов'язку громадяни України поділяються на наступні категорії:

1) допризовники – особи, які підлягають приписці до призовних дільниць;

2) призовники – особи, приписані до призовних дільниць;

3) військовослужбовці – особи, які проходять військову службу;

4) військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави;

5) резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період².

Логічним є той факт, що категорії осіб, які можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу обов'язково повинні підпадати під певні категорії, вказані вище.

З огляду на зміст ст. 335 КК України, спираючись на норми ст. 6 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», суб'єктом вказаного злочину можуть бути дві категорії осіб:

1) що призиваються на строкову військову службу;

2) з числа офіцерського складу, які призиваються на військову службу.

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Там само.

Отже, перша категорія суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, з огляду на назву і зміст статті є ухилянти від призову на строкову військову службу (тобто особи, зазначені другими у ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» – призовники), а друга – ухилянти з числа офіцерського складу, які призиваються на військову службу (тобто особи, вказані четвертими у ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» – військовозобов'язані).

Слід зазначити, що законодавець встановлює різні способи несення служби, залежно від державної приналежності особи. Відтак, для громадян України військова служба може здійснюватися у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом, а для іноземців або осіб без громадянства передбачена виключно добровільна служба (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України.

Таким чином, призов передбачений виключно для громадян України, а отже – суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України можуть бути виключно громадяни України.

Що стосується першої категорії ухилянтів (призовники на строкову військову службу), то відповідно до ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», на строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу¹.

Не дивлячись на вказану норму, питання призовного віку є доволі дискусійним. Зрозуміло, що відповідно до наведеного вище нормативно-

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

правового акта мінімальним віком суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу є 18 років, максимальним – до 27. Втім, відповідно до ч. 3 Указу Президента України від 15 лютого 2018 року № 33/2018 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2018 році» мінімальний призовний вік у 2018 році – 20 років, максимальний – до 27¹. Подібна тенденція зберіглася і у 2019 році².

Отже, стосовно призовного віку в законодавстві України виникла певна колізія (конкретно – щодо мінімального призовного віку на строкову службу).

З одного боку, маємо положення закону, який містить вищу юридичну силу, ніж підзаконні нормативно-правові акти (в тому числі укази Президента України). Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу, та обсяги видатків для проведення чергового призову визначаються Кабінетом Міністрів України (Президент України, у свою чергу, згідно ч. 6 даної статті визначає строки проведення призову, але не встановлює кількість призовників або їх призовний вік)³.

З іншого боку – відповідно до п. 17 ст. 106 Конституції України, Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил

¹ Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2018 році: Указ Президента України від 15.02.2018 № 33/2018// Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/332018-23610> (дата звернення: 21.02.2022).

² Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2019 році: Указ Президента України від 30.01.2019 року № 22/2019 12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/2019#Text> (дата звернення: 03.02.2022).

³ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони держави¹.

Крім того, з огляду на вищезазначену ситуацію слід підкреслити, що:

1. Рішення про підвищення призовного віку розповсюджується виключно на період 2018-2019 рр. Далі ж може бути або його пролонгація шляхом видання нового указу, або повернення до вказаних в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» норм (як, наприклад, і відбулось в Указі Президента України від 29 грудня 2021 року № 687/2021 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової військової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2022 році»²), або ж, як варіант, встановлення іншого призовного віку, що знову ж таки, дещо суперечитиме діючому законодавству (звичайно якщо в нього не будуть внесені зміни).

2. Підвищивши призовний вік, Президент явно виходив з того, що 18 років – досить юний вік. Далеко не кожний підліток в такому віці сформований як особистість, а, з огляду на реальну зовнішню загрозу, що нависла над державою, підвищення призовного віку, можливо, є досить слушним кроком, адже більш зріла та досвідчена людина, як правило, в разі виникнення екстремальної ситуації здатна швидше та впевненіше приймати вірне рішення³.

3. Так як у період 2018-2019 рр. суб'єктом ухилення від призову на строкову військову службу може бути особа, яка досягла 20 років, виникає проблема притягнення до кримінальної відповідальності минулорічних ухилянтів, яким не виповнилося 20 років.

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

² Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2022 році: Указ Президента України від 29.12.2021 № 33/2018// Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6872021-41077> (дата звернення: 21.02.2022).

³ Каторкін Р. А. Проблема віку суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу. Концептуальні основи кримінальної законотворчості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 жовтня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 573.

Для подолання колізії в законодавстві стосовно віку призову на строкову військову службу, на нашу думку, доцільно було б внести зміни та викласти частину першу ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в такій редакції:

«На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі громадяни призовного віку). Президент України як Верховний Головнокомандувач під час оголошення щорічного призову може збільшувати мінімальний призовний вік та/або зменшувати максимальний, не виходячи при цьому за вказані крайні вікові межі»¹.

Звичайно, можна було б просто збільшити в законі призовний вік з 18 до 20 років, аби уникнути колізії, але, на нашу думку, така ситуація потенційно ослабила б обороноздатність держави, адже в разі загострення терористичної та зовнішньої агресії (а такі загострення, як відомо, відбуваються доволі часто, що вилилося у розгортанні у лютому 2022 р. російською федерацією повномасштабної війни проти України) країна потребуватиме збільшення кількості військовослужбовців. У такій ситуації може виникнути потреба активізації всіх резервів (в тому числі і категорії осіб у віці з 18 до 20 років (звичайно з забезпеченням для них умов максимальної безпеки)). Крім того, в разі повного усунення терористичної загрози та зовнішньої агресії, можливо, також доцільно призивати на військову службу з 18 років з метою підвищення рівня обороноздатності держави.

Як слушно зазначає А. О. Джужа, особи віком до 18 років, згідно як з національним, так і з міжнародним законодавством визнаються дітьми. Категорія ж дітей якраз і виділяється з метою підкреслити той факт, що вони,

¹ Каторкін Р. А. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Вісник кримінального судочинства: збірник наукових праць*. 2017. № 2. С. 193-194.

на відміну від дорослих, не завершили ще свого фізичного, морально-психологічного та іншого розвитку¹.

Зрозуміло, що навіть у 18 років (як у нашому випадку) особа продовжує формуватися як особистість та є ще, так би мовити, «не повністю зрілою». Водночас, з огляду на непросту ситуацію яка склалася на сьогоднішній день в нашій Батьківщині, рішення про здійснення призову на строкову військову службу з 20 років є в будь-якому випадку суперечливим, адже містить як ряд переваг, так і недоліків. Через це, вважаємо, внесення в діюче законодавство названих вище змін є особливо актуальним.

Окремо зауважимо, що відповідно до Указу Президента України від 16 січня 2020 року № 13/2020 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2020 році», у 2020 році мінімальний призовний вік було знову знижено до 18 років, що вкотре свідчить про необхідність внесення запропонованих змін до ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»².

Дискусійним також є питання «придатності за станом здоров'я» призовника на строкову військову службу. Під час приписки до призивної дільниці, як етапу що передує призову, особа проходить медичний огляд, і, за його результатами, в разі відсутності права на звільнення або відстрочку, призивається в подальшому на строкову військову службу.

Першим етапом призову, як було встановлено, є саме проходження медичної комісії. Якщо даний етап особа проходить успішно – її відправляють на строкову військову службу до військової частини.

¹ Джужа А.О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини за законодавством інших країн. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 151.

² Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2020 році: Указ Президента України від 16.01.2020 року № 13/2020 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13/2020#Text> (дата звернення: 03.02.2022).

Ухилення від першого етапу означає ухилення від призову в цілому. Таким чином, словосполучення «придатний за станом здоров'я» – це вимога для військовослужбовця, якого допущено до служби (як результат). Не може особа, яка не придатна за станом здоров'я нести строкову військову службу або військову службу за призовом.

Втім, якщо фізична осудна особа не має права на відстрочку або звільнення та ухиляється від проходження призовної комісії – вона є суб'єктом кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, адже порушує процедуру комплектації Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань (навіть якщо в подальшому буде визнана непридатної до служби).

Отже, «придатний за станом здоров'я» – досить складний та суперечливий атрибут суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України.

Що стосується суб'єктів кримінального правопорушення у вигляді ухилення особами офіцерського складу від призову на військову службу, слід зазначити, що згідно розділу X «Особливості проходження військової служби за призовом осіб офіцерського складу» Указу Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами військової служби у Збройних Силах України» на військову службу за призовом осіб офіцерського складу в разі потреби за наказом Міністра оборони України призиваються офіцери запасу на строк, у чисельності і за військово-обліковими спеціальностями, визначеними Міністром оборони України¹.

Таким чином, суб'єктами кримінального правопорушення у вигляді ухилення від військової служби за призовом осіб офіцерського складу є офіцери запасу.

¹ Про Положення про проходження громадянами військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> (дата звернення: 16.02.2022).

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу», військовий обов'язок включає виконання військового обов'язку в запасі, а згідно ч. 8 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» виконання військового обов'язку в запасі полягає в дотриманні військовозобов'язаними порядку і правил військового обліку, проходженні зборів для збереження та вдосконалення знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період¹.

Наведене в черговий раз підтверджує, що суб'єктами кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу можуть бути виключно дві категорії осіб, зазначених у ч. 9 ст. 1 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» – призовники та військовозобов'язані.

Військовозобов'язані, в свою чергу, розподіляються на наступні категорії:

- 1) рядовий склад;
- 2) сержантський і старшинський;
- 3) офіцерський склад.

У ст. 335 КК України прямо зазначено, що відповідальність настає за ухилення від призову на військову службу саме для третьої категорії осіб, тому, не всі військовозобов'язані можуть бути суб'єктом даного кримінального проступку.

Відповідно до ч. 10 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни України, які перебувають у запасі зобов'язані проходити підготовку до військової служби, військову службу і виконувати військовий обов'язок у запасі².

Отже, обов'язок проходити військову службу за призовом для осіб офіцерського складу прямо передбачений діючим законодавством України.

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

Законом встановлено, що офіцерами запасу є дві категорії осіб:

1. Придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час громадяни України, які мають освітній ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, пройшли повний курс військової підготовки за програмою офіцерів запасу, склали встановлені іспити, атестовані до офіцерського складу та яким присвоєне відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

2. Звільнені з військової служби у запас військовослужбовці, які не досягли граничного віку перебування в запасі і за станом здоров'я придатні до військової служби¹.

Нагадаємо, відповідно до ч. 5 ст. 11 глави II Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»², у разі потреби наказом Міністра оборони України призиваються для проходження військової служби осіб офіцерського складу саме громадяни України з числа першої категорії.

Слід зазначити, що граничний вік перебування в запасі залежить від офіцерського звання і може коливатись від 45 (молодший офіцерський склад першої категорії) до 65 років (вищий офіцерський склад).

Як вже неодноразово зазначалося вище, призов осіб офіцерського складу на військову службу здійснюється шляхом видання наказу по особовому складу Міністром оборони України. Відповідно до офіційних роз'яснень щодо деяких положень порядку призову на військову службу осіб офіцерського складу у 2017 році, в даному році призивалися особи віком до 43 років, а строк такої військової служби складає 18 місяців³.

Станом на грудень 2017 року цей підзаконний нормативно-правовий акт не було оприлюднено ні на офіційному сайті Міністерства оборони України, ні на порталі Верховної Ради України. Більше того, зміст даного

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Там само.

³ Роз'яснення щодо деяких положень порядку призову на військову службу осіб офіцерського складу у 2017 році // Міністерство оборони України: офіційний веб сайт. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2017/05/27/rozyasnennya-shhodo-deyakh-polozhen-poryadku-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-osib-oficzerskogo-skladu-u-2017-roczii/> (дата звернення: 07.02.2022).

наказу був скритий для широкого загалу, що, з одного боку, не дивно, адже він виданий по особовому складу, а з іншого – такий стан речей сприяв ускладненню його реалізації на практиці, адже офіцери запасу можуть не здогадуватися про проведення даного заходу.

Нами був виявлений текст даного документа лише на Інтернет-сторінці Харківського обласного військового комісаріату. В ньому не зазначено вікові межі (на відміну від роз'яснення), а ось строк проходження служби за призовом дійсно складає 18 місяців¹. Додамо, що ч. 7 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлює такий строк максимально допустимим².

У 2018 році в мережу було викладено наказ Міністерства оборони України від 22.05.2018 року № 231 «Про призов громадян України на військову службу за призовом осіб офіцерського складу у 2018 році», в якому також не розкривається вік офіцерів, які призиваються на військову службу (лише зазначається, що на службу призиваються до 500 громадян України строком на 18 місяців за військово-обліковими спеціальностями, визначеними Обсягами призову офіцерів запасу до Збройних Сил України за військово-обліковими спеціальностями)³.

Пояснити відсутність у названих вище підзаконних нормативно-правових актах вікового критерію, якому мають відповідати призовники з числа офіцерського складу можна тим, що на сьогоднішній день діє «Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», затверджена відповідним наказом міністра оборони України від 10.04.2009 року № 170. Так, відповідно до п. 10.1 розділу X цього документа, Громадяни України віком до 43 років,

¹ Про призов громадян України на військову службу за призовом осіб офіцерського складу у 2017 році: наказ Міністра оборони України від 30 травня 2017 року № 300 // Харківський обласний військовий комісаріат: офіційний веб сайт. URL: http://khovk.org/ua/news/one_news/228.html (дата звернення: 20.01.2022).

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

³ Про призов громадян України на військову службу за призовом осіб офіцерського складу у 2018 році: наказ Міністерства оборони України від 22.05.2018 року № 231 // <https://ldn.org.ua>: вебсайт. URL: https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Nakaz_231.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу, відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» у разі потреби наказом Міністра оборони України підлягають призову на військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Строк військової служби для осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, становить до 18 місяців¹.

Таким чином, відповідно до даного підзаконного акта, на сьогоднішній день суб'єктом ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу можуть бути призвані відповідно до наказу Міністра оборони України громадяни України віком до 43 років, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

З наведеного випливає, що, не дивлячись на положення Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (граничний вік перебування в запасі залежить від офіцерського звання і може коливатись від 45 (молодший офіцерський склад першої категорії) до 65 років (вищий офіцерський склад), підлягають призову для проходження військової служби осіб офіцерського складу не всі офіцери запасу, а лише особи віком до 43 років.

Визначення Міністром оборони України такого вікового діапазону не є порушенням чинної редакції Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (адже відповідно до цього законодавчого акта підставою призову є наказ саме Міністра оборони України), проте, можливо, для уникнення плутанини у вказаному питанні, доречно перенести зміст положення п. 10.1 розділу X «Інструкції про організацію виконання Положення про проходження

¹ Про затвердження інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України від 10 квітня 2009 року № 170 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09/page#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

громадянами України військової служби у Збройних Силах України» до п. 5 ст. 11 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу».

З метою побудови кримінологічного портрета ухилянта нами були досліджені Звіти Державної судової адміністрації України про склад засуджених за 2013–2018 роки (так звана «Форма 7»)¹. Аналіз проводився на основі даних про 290 засуджених. З них:

1. За гендерною приналежністю: 289 – чоловіків та 1 – жінка;
2. За віковим критерієм: А) від 18 до 25 років – 260 осіб, Б) від 25 до 30 років – 25 осіб, В) від 30 до 50 років – 4;
3. За родом занять на момент вчинення злочину:
 - А) робітники – 27;
 - Б) інші службовці – 2;
 - В) військовослужбовці – 3;
 - Г) працівники господарських товариств – 9;
 - Д) студенти навчальних закладів – 7;
 - Є) інші заняття – 9;
 - Ж) безробітні – 6;
 - З) працездатні, які не працювали і не навчалися – 226.
4. За освітою:
 - А) повна вища – 15;
 - Б) базова вища – 10;
 - В) професійно-технічна – 92;
 - Г) повна загальна середня – 133;
 - Д) базова загальна середня – 37;
 - Є) початкова загальна – 2.

Крім того, з 290 осіб 1 особа раніше вчинила кримінальне правопорушення, але була звільнена від кримінальної відповідальності та 1 особа вже була засуджена, але судимість погашена чи знята.

¹ Судова статистика // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 20.02.2022).

Деякі моменти з наведених даних викликають подив, адже за віковим критерієм, за родом занять на момент вчинення кримінального правопорушення та за освітою дані подані за 289 осіб, а не за 290, як було заявлено. Тим паче, 3 особи з 290 – військовослужбовці, що не зовсім зрозуміло (виходить, або це помилка, або статистика враховує офіцерів запасу як військовослужбовців, що не зовсім коректно, крім того в такому разі з огляду на аналіз судових вироків за ст. 335 КК України дана кількість має бути більшою)). Втім, не зважаючи на об'єктивну наявність незначних помилок у статистичних даних можемо описати найбільш поширені риси особи кримінального правопорушника, який скоїв суспільно небезпечне діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу: особа чоловічою статі у віці від 18 до 25 років, працездатна, яка на момент вчинення кримінального правопорушення ніде не працювала і не навчалася з повною загальною середньою освітою або професійно технічної, раніше не судима.

Додамо, що отримані аналогічні дані за період з 2018 по 2020 рр. не змінили зміст типового кримінологічного портрета особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України, а відтак, викладені дані на сьогоднішній день залишаються актуальними.

Звісно, даний кримінологічний портрет особи кримінального правопорушника є приблизним та умовним, адже охоплює дві категорії суб'єктів.

Отже, суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України можуть бути дві абсолютно різні категорії осіб, які призиваються на військову службу: призовники на строкову військову службу та призвані відповідно до наказу Міністра оборони України громадяни України віком до 43 років, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу. Санкція даної статті передбачає покарання

у виді обмеження волі на строк до трьох років, незалежно від того, до якої з двох категорій належить особа, яка вчинила кримінальний проступок. Більше того, як показує практика, під час розгляду судових справ за ст. 335 КК України, в яких суб'єктами даного суспільно небезпечного діяння виступають офіцери запасу, українська Фемида, як правило, виносить подібні рішення, як і для ухилянтів від призову на строкову військову службу.

Так, наприклад, у вирокі Заставнівського районного суду Чернівецької області від 03.08.2017 року по справі № 716/1198/17 встановлено, що в травні місяці 2017 року ОСОБА_1 перед початком призову на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, у відповідності до вимог закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232 XII від 25.03.1992 року, було вручено повістку, про необхідність прибуття до Заставнівського районного РВК, що в м. Заставна, для проходження військово-лікарської комісії. 09.06.2017 року ОСОБА_1 прибув до обласного збірному пункту Чернівецького ОВК м. Кіцмань для проходження обласної медичної комісії, професійно-психологічного відбору та призначення його безпосередньо в команду для проходження військової служби, цього ж дня пройшов медичний огляд. За наслідками медичного огляду, військово-лікарською комісією, молодшого лейтенанта ОСОБА_1 визнано придатним для проходження строкової військової служби за призовом осіб офіцерського складу. 12.06.2017 року ОСОБА_1 пройшов обласну атестаційну комісію Чернівецького ОВК, згідно якої визнано кандидатом для проходження військової служби осіб офіцерського складу (протокол №15 від 12.2017 р), та цього ж дня останньому було вручено повістку, про те, що на протязі 24 годин він має з'явитися в Заставнівський РВК, до оголошення наказу МОУ щодо призову офіцерів. Однак обвинувачений всупереч вимог ст.65 Конституції України, маючи умисел на ухилення від призову на військову службу, за призовом офіцерського складу, з особистих надуманих міркувань, діючи умисно, з метою ухилення від призову на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, без поважних на те причин, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх наслідки і бажаючи їх настання, будучи придатним до

військової служби за призовом осіб офіцерського складу та не маючи права на звільнення від проходження зборів, передбачену ст.30 Закону України Про військовий обов'язок і військову службу» №2232-ХІІ від 25.03.1992 року ухилився від служби за призовом офіцерського складу.

В результаті, між прокурором і обвинуваченим була укладена угода, яку суд затвердив і признав ухилянта винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України та *призначив йому покарання у вигляді двох років обмеження волі та, відповідно до ст. 75 КК України, звільнив суб'єкта злочину від відбування основного покарання з випробуванням, встановивши іспитовий строк тривалістю в один рік (курсив наш – Р. К.)¹.*

Дане рішення є вельми розповсюдженим для вказаного суб'єкта злочину у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (наприклад, вироки Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 26.09.2017 по справі 500/4675/17², Бродівського районного суду Львівської області від 29.08.2018 по справі № 439/1052/17³, Глибоцького районного суду Чернівецької області від 04.12.2017 по справі № 715/2223/17⁴тощо).

Думається, єдиний вид покарання для двох абсолютно різних категорій суб'єктів кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України є не зовсім доречним, адже, якщо особи, що ухиляються від призову на строкову військову службу є, по суті, молодими людьми, які раніше не проходили військову службу, то офіцери, які ухиляються від призову на військову службу – підготовлена бойова одиниця в лавах Збройних Сил (або інших військових

¹ Вирок Застанівського районного суду Чернівецької області від 03.08.2017 р. по справі № 716/1198/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68104029> (дата звернення: 01.02.2022).

² Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 26.09.2017 по справі 500/4675/17 (провадження номер 1-кп/500/397/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69108154> (дата звернення: 01.02.2022)

³ Вирок Бродівського районного суду Львівської області від 29.08.2018 по справі № 439/1052/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68519614> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 04.12.2017 по справі № 715/2223/17 (провадження номер 1-кп/715/141/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70676257> (дата звернення: 01.02.2022).

формувань утворених відповідно до чинного законодавства), на яку держава потратила певні зусилля та час, щоб навчити її військовому ремеслу. Тому, логічним є умовивід, що ухилення від призову на військову службу представниками другої категорії осіб несе підвищену суспільну небезпеку, тому має каратися більш суворо. З метою реалізації даної думки на законодавчому рівні пропонуємо обрати один з двох шляхів:

1) частину першу ст. 335 КК України викласти в редакції: «ухилення від призову на строкову військову службу – карається обмеженням волі на строк до трьох років», а в дану статтю додати частину, в якій буде зазначено: «ухилення осіб з числа офіцерського складу від призову на військову службу – карається позбавленням волі на строк до трьох років»;

2) поділити статтю 335 КК України на статтю 335 (ухилення від призову на строкову військову службу) та 335¹ (ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу). Статті мають відрізнитися не тільки суб'єктами, але і покараннями (в ст. 335¹ вони мають бути більш жорсткими).

На нашу думку, саме другий варіант є найбільш оптимальним та юридично довершеним.

Отже, суб'єктами ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу можуть бути виключно дві категорії осіб, які призиваються на військову службу: приписані до призивних діляниць призовники, які не мають права на звільнення або відстрочку та призвані відповідно до наказу Міністра оборони України громадяни України віком до 43 років, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

Вказані критерії відносять суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу до спеціальних.

2.4. Суб'єктивна сторона ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Суб'єктивна сторона – завершальний елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, який нами розглядається в рамках монографії. Одночасно вона є однією з найбільш складних з точки зору дослідження, встановлення та доказування в кримінальному процесі. Даний умовивід ґрунтується на думці, що, на відміну від інших обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єкта), суб'єктивна сторона – це ті фактори які виникають, так би мовити, в голові у суб'єкта злочину або кримінального проступку.

Влучно з цього питання висловився Є. Л. Стрельцов, зазначивши, що якщо суб'єкт, його дії, об'єкт, на який спрямовані дії такої особи, – це, так би мовити, зовнішня, об'єктивна дійсність, яка реально відбувається і яку можуть оцінити інші люди, то суб'єктивна сторона – це певною мірою відображення у вчинках конкретної людини її ставлення до таких дій, а якщо казати на більш загальному рівні – реалізація її світогляду в конкретних вчинках. Саме це має основне значення для пізнання змісту кримінального правопорушення, установа меж відповідальності особи, яка його вчинила, та ін¹.

Таким чином, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення має індивідуальну, не схожу на інші ознаки властивість – внутрішню форму існування.

Доповнюють характеристику суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення Г. П. Жаровська та О. І. Ющик, вказуючи, що якщо об'єктивна сторона кримінального правопорушення складає його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята потерпілим, свідками та іншими особами, то суб'єктивна сторона характеризує процеси, що протікають у психіці винного

¹ Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. №1 (1). С. 160.

і безпосередньому сприйняттю органами відчуття людини не піддаються. Вона пізнається тільки шляхом аналізу й оцінки поведінки правопорушника та обставин вчинення злочину або кримінального проступку¹.

Дійсно, суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення можливо встановити виключно за допомогою вказаних методів і прийомів. Саме через складність її встановлення виникає нагальна потреба проведення теоретичних досліджень у цій галузі знань.

Розкривши, так би мовити, природу суб'єктивної сторони, вбачається логічним обрати вдале, з юридичної точки зору, визначення даного елементу складу злочину або кримінального проступку та розкрити її зміст.

Проаналізувавши генезу розвитку ідеї розуміння змісту терміну «суб'єктивна сторона складу злочину» (нагадаємо, що до липня 2020 року категорії «кримінальні правопорушення» та «кримінальні проступки» не були передбачені КК України) П. Л. Фріс дійшов висновків, що протягом ХХ ст. існувало дві точки зору, два основних підходи:

1) поняття суб'єктивної сторони складу злочину й поняття вини у кримінальному праві збігаються, і вина по суті є суб'єктивною стороною складу злочину;

2) суб'єктивна сторона складу злочину є більш змістовним поняттям, яке в тому числі включає в себе і вину².

На сьогоднішній день переважає саме друга точка зору. Більше того, вона має законодавчу підтримку, про що буде викладено нижче.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його наслідків³.

¹ Жаровська Г. П., Ющик О. І. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. С. 95.

² Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. С. 122.

³ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 159.

У науці кримінального права наведена думка майже не викликає сумнівів та є найбільш популярною. Безумовно, існують і інші визначення, однак, вони дещо інакше сформульовані, зміст же, як правило, залишається єдиним.

Втім, думається логічним перелічити і інші точки зору (не тільки з метою підтвердження попереднього умовиводу, але і з ціллю виявити найбільш влучну і повну).

Схожу позицію з попередніми авторами мають Ю. В. Александров і В. А. Клименко, які зазначають, що суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішній зміст злочину, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє злочину, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків¹.

Таким чином, наведені визначення подібні один одному. Різниця лише в певному виразі думки, однак жодних суперечностей в їх змісті, безперечно, не має.

На думку авторів Великої української енциклопедії (Т. 17 Кримінальне право), суб'єктивна сторона злочину – обов'язковий елемент складу злочину, що характеризує психічну діяльність особи (свідомість та емоційно-вольову сферу) і виявляється у вчиненому нею злочині. Це внутрішня (щодо об'єктивної сторони злочину) характеристика діяння².

Як ми бачимо, автор вказаного визначення наголошує на тому, що даний елемент є обов'язковим і зазначає, що суб'єктивна сторона виявляється у вчиненому особою кримінальному правопорушенні (автори ж перших двох визначень наголошують на тому, що вона виражається в ставленні кримінального правопорушника не тільки до вчинюваного ним злочину або

¹ Александров Ю. В. , Клименко В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2004. С. 114.

² Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 934.

кримінального проступку, але і до наслідків). Наявні відмінності жодним чином не можна висунути, як протиставлення, або наявність спорів. Вони, скоріше різні вираження, більш повні в тій, чи іншій частині.

На думку С. І. Селецького, суб'єктивна сторона складу злочину – це процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображуються її об'єктивна поведінка ті інші зовнішні обставини, пов'язані з учиненням злочину¹.

Вказане визначення суб'єктивної сторони також схоже на попередні та жодним чином не суперечить їм.

Отже, суб'єктивна сторона будь-якого складу кримінального правопорушення – це його обов'язковий елемент, внутрішній зміст злочину або кримінального проступку, який відображає внутрішнє ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до суспільно небезпечного діяння, яке він вчинив або чинить та його наслідків.

Суб'єктивна сторона складається з обов'язкових та факультативних ознак. До обов'язкової ознаки будь-якого кримінального правопорушення належить вина. Факультативними ж виступають мотив і мета. Крім того, деякі вчені відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і емоційний стан – сукупність емоцій і переживань, які були в особі під час вчинення нею злочину або кримінального проступку².

Ми повністю підтримуємо точку зору, згідно якої суб'єктивна сторона складається з обов'язкової ознаки вини, та факультативних – мотиву, мети і емоційного стану (або, як його ще називають – стану сильного душевного хвилювання).

Є. Л. Стрельцов з цього приводу зазначає, що таке розмежування на основні та факультативні ознаки в Загальній частині кримінального права показує, що найбільш важливою визнається необхідність саме загального

¹ Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. С. 64.

² Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 21.

встановлення психічного ставлення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння та його наслідків, а більш детальне встановлення конкретної причини виникнення такого психічного стану (мотив), результату, який планує отримати така особа, учиняючи відповідні дії (ціль), стають обов'язковими тільки при визначенні їх у кримінально-правових нормах Особливої частини кримінального права¹. Іншими словами, мотив та мета мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину².

Як вже зазначалося вище, не всі вчені виділяють емоційний стан як елемент суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Законодавець же зазначає його як обов'язкову ознаку лише для двох складів кримінальних правопорушень: «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» (ст. 116 КК) та «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання»³.

Вважаємо, саме наявність даних норм є беззаперечним аргументом на користь необхідності виокремлення емоційного стану в окрему ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Крім того, емоційний стан може мати значення і для кваліфікації дій особи, вчинених нею під час необхідної оборони чи в умовах крайньої необхідності⁴.

Розгляд суб'єктивної сторони, думається, логічно розпочати з розкриття такої ознаки, як вина, адже саме вона є обов'язковою для будь-якого складу кримінального правопорушення, в тому числі і для ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Переоцінити значення вини в науці кримінального права досить складно. Навіть стаття 62 Конституції закріплює, що особа вважається невинуватою

¹ Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. №1 (1). С. 161.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов. / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 159.

³ Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 21-22.

⁴ Там само, с. 22.

у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду¹. Відсутність вини свідчить про відсутність самого кримінального правопорушення².

У кримінальному законодавстві України поняття вини закріплене в статті 23 КК, що має однойменну назву «Вина». Відтак, нею є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності³.

Досліджуючи поняття та сутність вини вчені розглядають її як синтез двох органічно поєднаних між собою ознак: інтелектуальної та вольової.

Інтелектуальна ознака вини характеризується усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру власної поведінки, що охоплює розуміння об'єкта та й об'єктивної сторони кримінального правопорушення (включаючи час, місце, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, у випадку, коли ці ознаки включені як конструктивні до складу конкретного злочину або кримінального проступку). При реалізації принципу особистої відповідальності за наявності вини важливо точно встановити інтелектуальний момент вини. У законодавчих визначеннях форм вини даний аспект стоїть на першому місці. Але це не дає підстав стверджувати, що усвідомлювання суспільної небезпеки вчинюваних дій або бездіяльності є важливішим порівняно з іншими елементами вини⁴.

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

² Каторкін Р. А. Питання форми вини у злочинах, передбачених ст. 335 КК України. Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / за ред. д. ю. н., Шкута О.О.; Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 115-116.

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

⁴ Семенюк О. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Юридична Україна. Щомісячний науковий журнал*. 2016. № 9-10. С. 37.

Що стосується вольової ознаки (або, як зазначає І. І. Митрофанов вольового елементу вини) – це психічне ставлення винного до вчинюваного ним діяння, що характеризується прагненням настання певного наслідку, чи навпаки, небажанням його заподіяння, а також здатність керувати своєю поведінкою¹.

Вдало з приводу вольової ознаки вини висловився П. Л. Фріс, зазначивши, що кримінальне право визначає вольову сферу особи як «бажання» чи «свідоме припущення» або «легковажне розраховування на недопущення» настання суспільно небезпечних наслідків своєї діяльності. Як видно, вольова сфера поширюється виключно на наслідки діяльності. При цьому різні види вольового ставлення до наслідків визначають різні види вини².

З наведеного визначення вини випливає, що вона може виражатися у двох формах: умислі або необережності.

Відповідно до статті 24 КК України умисел має два види – прямий і непрямий³. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання⁴.

Таким чином, умисел – це усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, передбачення його суспільно небезпечних наслідків і бажання (або допущення) їх настання.

¹ Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2015. С. 199.

² Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. С. 125.

³ Хашев В.Г. Окремі проблеми визначення вини при зловживанні владою або службовим становищем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 446.

⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

Необережність же, відповідно до статті 25 КК України, також може виражатися у двох видах – злочинній самовпевненості та злочинній недбалості¹. Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Кримінальною протиправною ж недбалістю є необережність особи, яка не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити².

Проаналізувавши законодавче визначення вини та її форм до цікавого умовиводу прийшов Є. Л. Стрельцов вказавши, що між необхідністю встановлення ставлення до дій та наслідків від таких дій існує різниця. Наприклад, необхідність встановлення ставлення до суспільно небезпечного характеру своїх дій закріплена при визначенні прямого і непрямого умислів та кримінальної протиправної самовпевненості. У той же час необхідність установавлення ставлення до суспільно небезпечних наслідків закріплена при визначенні всіх видів умислу та необережності. Така позиція законодавця свідчить про те, що незважаючи на встановлену «рівність» у психічному ставленні винної особи щодо дії або щодо наслідків та відсутність деталізації цього залежно від конструкції складу кримінального правопорушення, законодавець усе ж таки диференціює «своє» ставлення до цих складових. Так, ставлення людини до своїх дій потрібно встановлювати у трьох випадках з чотирьох, які закріплені в законодавчих визначеннях умислу і необережності. А ставлення людини до суспільно небезпечних наслідків потрібно встановлювати в усіх чотирьох випадках. Це дає можливість припустити, що вірогідне ставлення людини саме до очікуваних нею наслідків від своїх дій, бажання отримати від своїх дій певні результати дає можливість більш точно

¹ Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 231.

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

оцінювати психічне ставлення особи і до самих суспільно небезпечних дій у загальному розумінні цього поняття¹.

Що стосується ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, вчені (Ю. В. Александров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, М. І. Мельник, М. І. Панов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. В. Шаблистий та ін.) майже одногосно стверджують, що даний склад кримінального проступку характеризується умисною формою вини, тобто ухилянт усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій (або бездіяльності) та бажав ухилитися від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Вищевказаний хід думок, на перший погляд, має певний недолік. Як неодноразово зазначалося, відповідно до другого абзацу ч. 8 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» у разі якщо за будь-яких обставин повістка не надійшла, громадяни призовного віку зобов'язані з'явитися до призовної дільниці в десятиденний строк з дня початку відповідного чергового призову, визначеного Указом Президента України². У такому разі можлива ситуація, коли особа просто забуде про такий обов'язок, або до неї не дійде інформація про оголошення чергового призову, а, отже, форма вини такої особи априорі не може бути у формі умислу, вид умислу – прямий³.

Крім того, деякі суб'єкти кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України пояснюють своє кримінально протиправне діяння недбалістю. Наприклад, згідно вироку Драбівського районного суду Черкаської області від 09.06.2010 по справі № 1-73/10 Підсудний ОСОБА_1 в смт Драбів Черкаської області, будучи приписаним до Драбівської призовної дільниці 09.01.2008 року та визнаним 09.10.2009 року Драбівською районною призовною комісією за

¹ Стрельцов Є.Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. №1 (1). С. 162.

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

³ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 116.

станом здоров'я придатним до військової служби та повідомленим особисто 07.10.2009 року та 02.11.2009 року повістками про необхідність явки 30.10.2009 та 09.11.2009 року відповідно до Драбівської призовної дільниці, діючи умисно, будучи ознайомленим про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, 30.10.2009 та 09.11.2009 року не з'явився без поважних причин до Драбівської районної призовної дільниці, тим самим ухилився від призову на строкову військову службу.

В судовому засіданні підсудний ОСОБА_1 свою вину у пред'явленому обвинуваченні не визнав, так як хоче піти служити і не мати судимості, усвідомив свої помилки. *Показав, що він був визнаний придатним до військової служби, попереджений про кримінальну відповідальність за ухилення від військової служби. Проте, йому потрібні були гроші і він поїхав на заробітки. По телефону не міг зв'язатись з батьками і не знав про необхідність явки. Пояснює свої дії недбалістю (курсив наш – Р. К.).* В судовому засіданні визнав, що підпис в розписках про отримання повісток від 7 жовтня 2009 року та 2 листопада 2009 року належить йому. Визнав, що знав про те, що є призовником, що його попереджали про кримінальну відповідальність за ухилення від служби, про те, що пройшов призовну комісію і є придатним до служби в армії, (а.с.25)¹.

Такі пояснення ОСОБА 1, як мінімум, виглядають недоречними та безглуздими, адже даний громадянин сам повідомив, що був попередженим про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Крім того, йому неодноразово повідомляли про це шляхом направлення повісток. Тому, доходимо висновку, що в діях зазначеної особи був саме прямий умисел, а не необережність у виді кримінальної протиправної недбалості.

Тим паче, в черговий раз підкреслюємо, що надходження повістки не є обов'язковим елементом призову. В разі його оголошення і ненадходження особі призовного віку повістки останній зобов'язаний з'явитися до призовної

¹ Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 09.06.2010 по справі № 1-73/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49917184> (дата звернення: 01.02.2022).

дільниці для проходження призовної комісії в десятиденний строк з дня початку відповідного чергового призову, визначеного Указом Президента України. Ситуація, коли призовник не знає про даний обов'язок виключається, адже, як зазначає І. І. Митрофанов, добір громадян на військову службу починається з приписки до призовних дільниць допризовників, яким у рік приписки виповнюється 17 років¹. Тобто особа заздалегідь до призову зіштовхується з військовим обов'язком та ознайомлюється з усіма його деталями².

Остаточні сумніви щодо змісту вини суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 335 КК України розвіює той факт, що дане кримінальне правопорушення відноситься, як було вказано вище, до кримінальних правопорушень з формальним складом. Як зазначають автори підручника «Кримінальне право України: Загальна частина», структура цих складів кримінальних правопорушень є такою, що наслідки тут лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а відтак, і складу кримінального правопорушення. Вже тому суб'єкт не може бажати їх настання. Проте ця обставина не виключає умисної вини. Інтелектуальна ознака умислу в цих випадках містить лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії чи бездіяльності. Таким чином, кримінальні правопорушення з формальним складом можуть бути вчинені лише з прямим умислом³.

Деякі вчені не погоджуються з вищевикладеною позицією, однак їх доводи в науковому середовищі містять ряд недоліків або, як зазначають В. Куц та О. Бондаренко, «не є типовими для практики»⁴.

¹ Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. № 2 (91). С. 189.

² Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 117-118.

³ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов. / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 167.

⁴ Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. №3 (15). С. 39.

В своїй роботі ми повністю підтримуємо зазначену позицію та вважаємо, що суб'єктивній стороні складу кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу притаманна лише вина у формі умислу, вид умислу – прямий. Таким чином, призовник знає про свій військовий обов'язок явитися за призовом та бажає ухилитися від нього¹.

Також слід зазначити, що деякі автори виділяють ряд факультативних ознак суб'єктивної сторони такого кримінального правопорушення, наприклад, мету – ухилення від призову на строкову військову службу взагалі або ухилення від чергового призову на строкову військову службу².

На відміну від вини, поняття мотиву та мети кримінального правопорушення не закріплено на законодавчому рівні. Погоджуємося з думкою П. Л. Фріса про те, що мета кримінального правопорушення – це уявлення особи про бажаний кінцевий результат власної діяльності, який формується у свідомості особи як ідеальний наслідок поведінки, до настання якого прагне винний, вчиняючи кримінальне правопорушення³.

Розглянувши судові вироки по справам щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтею 335 КК України, ми помітили, що, як правило, мета вчинення даного суспільно небезпечного діяння не розглядається. Можна лише побачити стандартні фрази, на кшталт «з метою ухилитися від призову». Дана мета є найбільш розповсюдженою та не відіграє ролі під час кваліфікації діяння.

Що стосується мотивів скоєння кримінального правопорушення, Ю. В. Орлов зазначає, що у працях вітчизняних учених з кримінального права та кримінології практично в усіх підручниках, дисертаційних та інших

¹ Каторкін Р. А. Вказана праця. С. 118.

² Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 291.

³ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. С. 145.

дослідження міститься теза, що мотив – це внутрішнє спонукання до вчинення тієї чи іншої дії (бездіяльності)¹.

Отже, мотив – це внутрішня причина, що схиляє особу вчинити те чи інше кримінальне правопорушення. Розглянувши судові вироки, винесені судами за ст. 335 КК України в період з 2010 по 2020 рр. ми переконалися, що досить часто суди не акцентують увагу на розгляді мотивів скоєння даного кримінального правопорушення (особливо, коли має місце угода між прокурором та кримінальним правопорушником).

В справах, яких, все ж таки, були висвітлені мотиви скоєння даного кримінального правопорушення переважає мотив не бажання (або страх) служити в Збройних Силах України або інших військових формуваннях. Наприклад, у вироку Черняхівського районного суду Житомирської області від 28 лютого 2018 року по справі № 293/39/18 допитаний в судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_2 суду показав, що дійсно, він неодноразово був повідомлений про явку до військкомату для проходження строкової військової служби. Однак до військового комісаріату він не прибув, *оскільки злякався служби у Збройних Силах (курсив наш – Р. К.)*. Просив суворо не карати².

Близькими із зазначеним мотивом є страх бути відправленим в зону проведення Антитерористичної операції або ООС³ (наприклад, зазначений у вироку Хустського районного суду Закарпатської області від 18 грудня 2017 року по справі № 309/3368/17)⁴, страх за життя (наприклад, зазначений у вироку Чугуївського міського суду Харківської області від 22 листопада 2017 року

¹ Орлов Ю. В. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та питання доцільності законодавчого закріплення. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 117.

² Вирок Черняхівського районного суду Житомирської області від 28.02.2018 року по справі №293/39/18 (номер провадження 1-кп/293/105/2018) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72498780> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Юнін О. С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 179.

⁴ Вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 18 грудня 2017 року в справі № 309/3368/17 (номер провадження 1-кп/309/441/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71082133> (дата звернення: 01.02.2022).

по справі № 636/1432/17)¹, складна ситуація в країні (зазначений у вирокі Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 13 листопада 2017 року по справі № 184/1198/17)², неможливість тримати зброю у руках (зазначений у вирокі Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 08 лютого 2016 року по справі № 184/139/16-к)³.

Зазначені мотиви умовно можна об'єднати в єдину групу – мотиви, пов'язані з небажанням або страхом служити в Збройних Силах України, інших військових формуваннях (утворених відповідно до законодавства).

Наступними за поширеністю виступають мотиви, пов'язані з необхідністю (бажанням) працювати (складна економічна ситуація в родині, страх втратити роботу або власний бізнес, бажання чи необхідність відправитись на заробітки, необхідність ведення власного господарства тощо). Так, наприклад, у вирокі Київського районного суду м. Полтави від 14.09.2010 по справі №1-379/2010 щодо ухилення від призову на строкову службу ОСОБОЮ_1 зазначається, що в судовому засіданні підсудний ОСОБА_1, свою вину у вчиненому злочині визнав повністю, та показав, що 02.04.2010 р. він пройшов медичну комісію, якою визнаний здоровим та придатним для служби в армії. Того ж дня у приміщенні Полтавського ОМВК йому було вручено повістку про явку до збірного пункту Полтавського ОВК для відправки у військову частину у складі команди К-45, про що він особисто розписався в картці про її отримання. Проте, 12.04.2010 року він до збірного пункту Полтавського ОВК для відправлення до війська не прибув, *оскільки планував піти до армії у вересні під час осіннього призову, а влітку хотів попрацювати на будівництві*

¹ Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 22.11.2017 року по справі № 636/1432/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71406136> (дата звернення: 01.02.2022).

² Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 13.11.2017 року по справі № 184/1198/17 (номер провадження 1-кп/184/153/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70188716> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 08.02.2016 року по справі № 184/139/16-к (номер провадження 1-кп/184/26/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55543505> (дата звернення: 01.02.2022).

в с. Яківці (*курсив наш – Р.К.*). У скоєному щиро розкаюється, просить суд суворо не карати¹.

Досить тісно переплітаються із мотивами пов'язаними із працею виступають мотиви необхідності доглядати інших людей (як правило, близьких родичів) та «підкування за родиною» (наприклад, мотиви, зазначені у вироку Красноградського районного суду Харківської області від 02.07.2015 року по справі № 626/1278/15-к.)².

Також зустрічаються мотиви, пов'язані з незгодою ухилянта щодо його придатності до служби за станом здоров'я або скаргами на здоров'я. Так, наприклад, у вироку Соснівського районного суду м. Черкаси від 07.12.2011 року по справі № 1-640/11 щодо ухилення ОСОБА_1 зазначено, що підсудний ОСОБА_1 на попередньому слідстві так і в судовому засіданні свою вину в скоєнні злочину, визнав повністю, розповів про обставини його скоєння, в скоєному щиро розкаявся, просив суд його не карати занадто суворо, *пояснивши що за станом здоров'я він себе не вважав готовим до служби у Збройних Силах України (курсив наш – Р. К.)*³.

Під час розгляду судової практики нами також був виявлений мотив скоєння кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України – бажання навчатися. При цьому, особа може навчатися як у закладах освіти (наприклад, обставини, зазначені у вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 04.04.2014 року по справі №761/4166/14-к)⁴, так і в інших

¹ Вирок Київського районного суду м. Полтави від 14.09.2010 по справі № 1-379/2010 (номер провадження 1-379/2010) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56133428> (дата звернення: 01.02.2022).

² Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 02.07.2015 року по справі № 626/1278/15-к. (номер провадження 1-кп/626/137/2015) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46018085> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 07.12.2011 року по справі № 1-640/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53304566> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 04.04.2014 року по справі № 761/4166/14-к (номер провадження 1-кп/761/296/2014) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38212488> (дата звернення: 01.02.2022).

місцях (курси водіїв, вказані у вироку Драбівського районного суду Черкаської області від 04.10.2010 року по справі №1-74/10)¹.

Розглянуті вище мотиви скоєння кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є найбільш типовими та системними (виявлялися три і більше разів). Інші ж мотиви, зустрічаються поодинокі (принаймні у судових вироках). Прикладом таких мотивів можуть слугувати обставини, зазначені у вироку Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг від 22.11.2011 по справі № 1-635/11 щодо ухилення від призову на строкову військову службу ОСОБИ_2: «Допрошений судом в качестве подсудимого ОСОБА_2 в инкриминируемом преступлении виновным себя признал полностью в соответствии с предъявленным обвинением, и пояснил, что в марте 2011 года, он прошел медицинскую комиссию в Жовтнево-Терновском ОРВК г. Кривого Рога, по результатам которой признан годным к воинской службе. 18.04.2011 г., медицинской комиссией Днепропетровской ОВК признан годным к воинской службе. 05.05.2011 года, он получил под расписку, повестку о явке на сборный пункт для прохождения срочной военной службы на 11.05.2011 года. *Однако в назначенное время в ОРВК не прибыл, так как накануне умер друг, и хотел быть на его похоронах (курсив наш – Р. К.).* В содеянном раскаивается, осознает, что уважительных причин неявки на призывной пункт не было, просит строго не наказывать»².

Зазначені у нашій роботі мотиви ухилення від призову на строкову військову службу, за призовом осіб офіцерського складу, звісно, не звільняють ухилянтів від відповідальності, адже не дають права на отримання відстрочки або звільнення від призову (навіть якщо особа помилково упевнена в зворотному (наприклад, навчається у ЗВО, але на заочній формі навчання).

¹ Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 04.10.2010 року по справі № 1-74/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49917316> (дата звернення: 01.02.2022).

² Вирок Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг від 22.11.2011 по справі № 1-635/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57592631> (дата звернення: 01.02.2022).

Як зазначає Р. С. Орловський, мотиви скоєння даного кримінального правопорушення не мають значення для кваліфікації, але можуть впливати на ступінь суспільної небезпечності ухилення¹.

Отже, кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відноситься до умисних (вид умислу – прямий). Факультативними ознаками виступають мета (ухилитися) та мотиви (переважає страх або небажання служити).

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 701.

Висновки до розділу 2

Отже, дослідивши склад кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, можна стверджувати наступне:

1. Родовим об'єктом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (останній є родовим об'єктом у вузькому значенні – так званім «видовим об'єктом»).

2. У широкому розумінні основним безпосереднім об'єктом кримінального проступку, передбаченого статтею 335 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань (утворених відповідно до чинного законодавства), а у вузькому, з огляду на зміст вказаної статті – суспільні відносини, що забезпечують призов на строкову військову службу і призов на військову службу осіб офіцерського складу.

Суперечливим (з огляду на певну ідеалізованість) залишається питання наявності додаткового обов'язкового об'єкта ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Вбачається за доцільне підтримати точку зору, згідно з якою ним виступають суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність держави.

Додатковим факультативним об'єктом складу кримінального проступку, передбаченого статтею 335 КК України, можуть бути суспільні відносини, що забезпечують авторитет держави та її державних органів.

3. Встановлено, що ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відноситься до кримінальних правопорушень з формальним складом.

Діяння, передбачене статтею 335 КК України може бути вчинене, у широкому розумінні, у формі дії або бездіяльності, а у вузькому – дії (особа

вчиняє активні дії, спрямовані на ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу), бездіяльності («чиста бездіяльність» – особа не з'являється у вказане місце в установлений час) та змішаній формі (особа вчиняє певні дії, які унеможливають її прибуття у встановлений час до вказаного місця, або дозволять, на її думку, уникнути кримінальної відповідальності за таке неприбуття. Прикладом такої форми слугують випадки зміни місця проживання, виїзду за кордон тощо з подальшим неприбуттям у пункт збору). Більш поширеною формою реалізації діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу на практиці є бездіяльність.

В ході дослідження судових вироків за період з 2010 по 2020 рр. встановлені наступні, найбільш розповсюджені, групи способів вчинення злочину, передбаченого статтею 335 КК України:

- 1) пов'язані із неявкою до призивного пункту;
- 2) пов'язані із переховуванням, зміною місця проживання, виїздом за кордон;
- 3) пов'язані із підробкою документів;
- 4) пов'язані із категоричною відмовою служити в лавах Збройних Сил України або інших військових формувань.

Винесено пропозицію розглядати діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в умовах запровадження режиму військового або надзвичайного стану в якості кваліфікуючої ознаки.

4. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відноситься до спеціальних.

Доведено, що суб'єктом ухилення від призову на строкову військову службу можуть бути виключно призовники (приписані до призивних ділянок громадяни України чоловічої статі призовного віку, що не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу), які призиваються на строкову військову службу.

У законодавстві періодично виникають певні колізії стосовно призовного віку громадян на строкову військову службу (наприклад, в Законі України «Про військовий обов'язок і військову» він встановлений з 18 до 27 років, а в Указі Президента України від 24 лютого 2017 року № 33/2018 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2018 році» – з 20 до 27 років). З метою подолання даної проблеми пропонується внесення змін до вказаного Закону.

Суб'єктом кримінального правопорушення у вигляді ухилення особами офіцерського складу від призову на військову службу є призвані відповідно до наказу Міністра оборони України громадяни України віком до 43 років, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

Запропоновано розділити статтю 335 КК України на статтю 335 (ухилення від призову на строкову військову службу) та 335¹ (ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу). Підтримано позицію щодо встановлення більш тяжкого покарання для ст. 335¹, так як особа з числа офіцерського складу більш підготовлена до військової служби, а отже, її ухилення від військової служби становить вищу суспільну небезпеку, ніж подібні діяння призовника на строкову військову службу.

5. На основі «Звітів Державної судової адміністрації України про склад засуджених за 2013-2018 роки» сформовано кримінологічний портрет суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України: особа чоловічої статі у віці 18-25 років, працездатна, яка на момент вчинення діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу ніде не працювала і не навчалася, має повну загальну середню освіту або професійно-технічну, раніше не судима.

6. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України представлена умисною формою вини (вид умислу – прямий – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання) – обов'язковим елементом, і факультативними: метою та мотивами.

Метою вчинення кримінального проступку у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу найчастіше виступає бажання уникнути військової служби.

Найбільш поширеними мотивами розглянутого кримінального правопорушення є :

- 1) мотиви, пов'язані з небажанням або страхом служити в армії;
- 2) мотиви, пов'язані з бажанням або необхідністю працювати;
- 3) мотиви, пов'язані з необхідністю доглядати інших людей або «піклуватися за родиною»;
- 4) мотиви пов'язані з незгодою ухилянти щодо його придатності до служби за станом здоров'я або скаргами на здоров'я;
- 5) бажання навчатися.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

3.1. Форми реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Тема нашої роботи починається зі слів «кримінальна відповідальність», тому, зрозуміло, ми не можемо залишити осторонь розгляд даного виду юридичної відповідальності в контексті кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею суспільно небезпечне діяння є своєрідним державним інструментом із захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Хоча ч. 2 ст. 1 КК України і декларує, що для здійснення завдання, зазначеного у ч. 1 ст. 1 КК України КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили¹ – без практичного застосування до таких осіб (в тому числі ухиянтів від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу) тих чи інших видів кримінальної відповідальності (та і взагалі без існування інституту кримінальної відповідальності) вказана мета не може бути реалізована в об'єктивній дійсності.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

На думку А. В. Ландиної, при роботі з поняттям «форма реалізації кримінальної відповідальності» доцільно використовувати визначення, сформульоване І. В. Красницьким, згідно якого формами кримінальної відповідальності є передбачені кримінальним законом можливі варіанти поєднання елементів кримінальної відповідальності, застосування яких об'єднане єдиною метою¹.

Дійсно, якщо розібрати дослівно даний термін, стає зрозуміло, що форма реалізації кримінальної відповідальності – це певний зовнішній практичний прояв вказаного виду юридичної відповідальності, тому, наведене вище визначення є цілком логічним, та, на нашу думку, влучним. Втім, для його розуміння необхідно розкрити визначення кримінальної відповідальності, що не так вже і просто, як здається на перший погляд.

Словосполучення «кримінальна відповідальність» широко розповсюджене в КК України, однак, його законодавче визначення на сьогоднішній день відсутнє. Через це питання змісту та форм реалізації кримінальної відповідальності залишається доволі гострим та дискусійним.

Плюралізм думок в зазначеній сфері негативно впливає на розвиток науки кримінального права. Слушним з цього приводу видається думка В. К. Грищука, який зазначає, що неоднозначне розуміння поняття «кримінальна відповідальність», її підстав, видів і форм реалізації не сприяє подальшим науковим дослідженням відповідної кримінально-правової проблематики, а так само, певною мірою несприятливо впливає на правозастосовну та законодавчу практику².

Ми повністю погоджуємося із вказаним умовиводом та вважаємо, що вирішення даного питання буде врегульовано виключно з моменту законодавчого визначення поняття кримінальна відповідальність.

С. М. Школа у своїх дослідженнях дійшов висновку, що вчені дискутують в основному стосовно двох позицій, а саме: 1) кримінальна відповідальність – це

¹ Ландина А. В. Кримінальна відповідальність: форми реалізації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 4. С. 112.

² Гришук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 51.

обов'язок особи відповідати за вчинене нею кримінальне правопорушення і терпіти певні обмеження примусового характеру, або обов'язок особи, покладений на неї кримінальним законом, не вчиняти кримінальне правопорушення; 2) відповідальність – це судове накладення на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів державного осуду та примусу¹.

Слід підкреслити, що вказаний висновок базується на найбільш розповсюджених точках зору та демонструє факт того, що в науці кримінального права виникли дві діаметрально протилежні позиції з цього питання.

Як зазначає В. К. Грищук, найбільш гострі дискусії, так само як у філософській літературі та літературі із загальної теорії права та філософії права, викликала класифікація кримінально-правової відповідальності за характером поведінки людини на: а) позитивну (перспективну) та б) негативну (ретроспективну)².

На думку А. М. Ященко, кримінальна відповідальність являє собою засудження особи за вчинення нею кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, вид та міру обмежень чи позбавлень її законних прав та інтересів, встановлених законом, індивідуалізованих судом та здійснюваних кримінально-виконавчими органами держави, а так само засудження особи без обмежень чи позбавлень її законних прав та інтересів із застосуванням окремих інших заходів кримінально-правового характеру. Звідси кримінальна відповідальність, з одного боку, – це засудження особи за вчинення нею кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду з обмеженням чи позбавленням її законних прав та інтересів, що здійснюється кримінально-виконавчими органами, а з іншого – засудження особи без обмеження чи позбавлення її законних прав та інтересів із застосуванням заохочувальних або примусових, але не каральних заходів кримінально-правового характеру³.

¹ Школа С. М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 149.

² Грищук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 54.

³ Ященко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 214.

В науковому середовищі таке визначення кримінальної відповідальності прийнято називати ретроспективним.

Аналізуючи вказане питання Ю. Ю. Коломієць дійшов висновку, що існує не тільки негативна кримінальна відповідальність, але і позитивна. Аналіз існуючих точок зору щодо поняття позитивної кримінальної відповідальності, на думку вченого, дозволяє виділити дві основні позиції:

1) прихильники першої позиції вважають, що позитивна кримінальна відповідальність – це обов'язок дотримуватись кримінально-правових заборон, погоджувати з ними свою поведінку. Самі заборони складають об'єктивні елементи позитивної відповідальності; усвідомлення їх, оцінка своєї поведінки – суб'єктивні елементи;

2) відповідно до другої позиції, позитивна кримінальна відповідальність – це сукупність загально-регулятивних відносин, де суб'єктами виступають держава і всі правосуб'єктні громадяни. Виникає вона з початком діяльності у зв'язку з виконанням передбачених законом обов'язків. Тому об'єктивний елемент позитивної відповідальності тут складають не кримінально-правові заборони, а сама діяльність, суб'єктивний – знання або незнання про вимоги закону до цієї поведінки. Як окремий випадок позитивної кримінальної відповідальності розглядається сукупність кримінальних відносин з реалізації прав громадян на необхідну оборону, затримання кримінального правопорушника і т. ін.¹.

Не всі вчені притримуються точки зору щодо наявності позитивної кримінальної відповідальності. Як зазначає Н. І. Устрицька, концепція позитивної кримінальної відповідальності піддана критиці. У літературі зазначається, що правомірна поведінка особи, у тому числі у формі дотримання кримінально-правових заборон є самодостатньою як у суспільстві так і в кримінальному праві, реалізується поза межами кримінальної відповідальності. Відповідальність походить від словосполучення «дати відповідь», а тому може слугувати

¹ Коломієць Ю. Ю. Кримінальний закон та позитивна кримінальна відповідальність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 25. С.457.

лише минулому. Н. І. Устрицька цитує слова В. О. Меркулової, яка зазначає, що кримінальне законодавство оперує поняттям кримінальної відповідальності лише в ретроспективному значенні як відповідальність за минуле злочинне поводження¹.

Звісно, сам зміст такої ідеї має право на життя та є доволі розповсюдженим серед вітчизняних вчених, однак, ґрунтування даної думки на ідеї навколо минулої форми часу словосполучення «дати відповідь» вважаємо дискусійним та не переконливим, адже, наприклад, застосування до даної схеми прикметника «відповідальний», на нашу думку, руйнує цей «доказ».

Переконливими є роздуми І. В. Красницького, який підкреслює безспірність того факту, що кримінальна відповідальність є різновидом юридичної, а в свою чергою і соціальної відповідальності, входить в систему категорії «соціальна відповідальність» як її підсистема, складова частина. Соціальна ж відповідальність розглядається з двох позицій: відповідальність за минулу поведінку (ретроспективна) і відповідальність за майбутню поведінку (перспективну). Обґрунтовуючи, «що частина яка входить в ціле, повинна бути наділена основними ознаками характерними для цілого» група науковців визнає існування принаймні двох видів кримінальної відповідальності: позитивної (перспективної) і негативної (ретроспективної)². Далі вчений цитує твердження Ю. В. Бауліна, згідно якого термін «кримінальна відповідальність» у статтях чинного КК України розглядається принаймні в двох значеннях: 1) як синонім санкції – потенційна, можлива в майбутньому кримінальна відповідальність, 2) реальна кримінальна відповідальність³.

Думається, вказані аргументи є вагомими, та такими, з якими не тільки можливо, але і обов'язково слід рахуватися в побудові будь-якої позиції щодо поняття кримінальної відповідальності.

¹ Устрицька Н. І. *Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 50.

² Красницький І. В. *Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним кримінальним кодексом України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3-4. С. 220.

³ Там само, с. 220.

Розглядаючи кримінально-правову відповідальність як двоїстий феномен, двоаспектне явище (позитивно-негативне), В. К. Грищук надає їй наступне визначення: «Кримінально-правова відповідальність людини – це вид юридичної відповідальності останньої, що являє собою реалізовану необхідність свідомого і добровільного використання людиною свого права, виконання обов’язку, дотримання заборони, що міститься в кримінально-правових нормах, а в разі їх порушення – необхідність зазнавання порушником приписів цих норм примусових заходів правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави в установлених процесуальним і виконавчим законодавством формах і межах»¹.

На нашу думку дане визначення є обґрунтованим і вірним, однак, в нашій роботі, в рамках проведення дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу видається доцільним розглядати питання форм реалізації даного виду юридичної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення саме в контексті негативної кримінальної відповідальності, адже, як зазначає І. В. Красницький, саме в такому розумінні це поняття найчастіше вживається в статтях чинного КК України² (у тому числі і в нашому випадку при дослідженні ст. 335 КК України).

Отже, під негативною кримінальною відповідальністю визначають вид юридичної відповідальності, що полягає у передбачених кримінальним законодавством наслідках, які мають настати для особи після вчинення нею кримінального правопорушення. В. К. Грищук уточнює, що кримінальна відповідальність становить собою процес реалізації приписів норм кримінального закону. Її ще називають ретроспективною, тому що кримінальна

¹ Грищук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 52-53.

² Красницький І. В. Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним кримінальним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3-4. С. 220.

відповідальність, в першу чергу, є відповідною реакцією держави на вчинене в минулому кримінальне правопорушення¹.

Санкція, передбачена за кримінальний проступок у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є безальтернативною та передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до трьох років.

У період з 2010 по 2020 рр. (включно) в Єдиному державному реєстрі судових рішень було розміщено 1074 судових вироків винесених за статтею 335 КК України². З метою виявлення географічної поширеності даного кримінального правопорушення ми побудували відповідну таблицю, спираючись на вказані дані (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість вироків, винесених судами України протягом 2010–2020 рр., за вчинення кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

№ з/п	Найменування області	Кількість обвинувальних вироків
1	2	3
1	Автономна Республіка Крим	0
2	Вінницька	22
3	Волинська	70
4	Дніпропетровська	138
5	Донецька	19
6	Житомирська	37

¹ Ландина А. В. Кримінальна відповідальність: форми реалізації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 4. С. 114.

² Єдиний державний реєстр судових рішень // Інформаційні судові системи: Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 28.01.2022).

Продовження табл. 1

1	2	3
7	Закарпатська	126
8	Запорізька	27
9	Івано-Франківська	31
10	Київська	18
11	Кіровоградська	29
12	Луганська	69
13	Львівська	74
14	Миколаївська	8
15	Одеська	21
16	Полтавська	51
17	Рівненська	93
18	Сумська	10
19	Тернопільська	26
20	Харківська	57
21	Херсонська	8
22	Хмельницька	19
23	Черкаська	25
24	Чернівецька	81
25	Чернігівська	14
26	м. Київ	1
27	м. Севастополь	0
ВСЬОГО		1074

Як видно з таблиці, найбільше кримінальних правопорушень, передбачених ст. 335 КК України вчинюється на теренах Дніпропетровської та Закарпатської областей, не зафіксовано випадків вчинення даного суспільно небезпечного діяння в АР Крим та м. Севастополі, що пояснюється окупацією даних територій російською федерацією. З цього приводу виникає логічні питання:

1. Як призивати громадян України на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу?

2. Як притягувати до кримінальної відповідальності ухилянтів, що проживають на тимчасово окупованих територіях?

Логіка здорового глузду підказує, що не дивлячись на те, що згідно Закону «Про військовий обов'язок та військову службу» навіть в разі не отримання повістки громадяни призовного віку зобов'язані з'явитися до призовної дільниці в десятиденний строк з дня початку відповідного чергового призову, визначеного Указом Президента України, притягати таких осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях до будь-якого виду юридичної відповідальності (в тому числі кримінальної) не доречно та не правильно, адже: по-перше, такі особи можуть фізично не знати про строки призова, місця прибуття; по-друге, приїзд даних осіб на підконтрольну українській владі територію може бути проблематичним; по-третє, до таких осіб може бути застосована репресивна машина з боку так званої «влади» тимчасово окупованих територій.

З метою подолання вказаної колізії, думається логічним робити відповідний припис: *«Призов не поширюється на громадян, які зареєстровані і проживають на тимчасово окупованих територіях України»* в указах Президента України щодо призову на строкову військову службу (або наказах Міністра оборони – в разі призову осіб офіцерського складу). Зрозуміло, що даний припис має право на існування виключно на період такої окупації.

Як зазначає В. В. Шаблистий, у результаті проведених досліджень проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 335 та ст. 336 КК України, встановлено, що протягом 2014–2015 рр. ці статті активно застосовували, проте не з метою забезпечення призову за мобілізацією, а для легкого досягнення ефективності та результату роботи. Зараз ситуація характеризується постійною відмовою слідчих підрозділів порушувати кримінальні провадження за вказаними статтями за зверненням працівників військових комісаріатів. Якщо в цілому по країні

у 2016 р. засуджено 220 осіб за вчинення ухилення від призову за мобілізацією, 86 осіб – за вчинення ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, то лише у Дніпропетровській області за цей самий період відмов у внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань зафіксовано більше тисячі – керівники відділів поліції вимагають надати на кожного «ухилянта» такий перелік документів, що робить неможливим кримінально-правове забезпечення призову та мобілізації у країні¹.

Поширеним способом відмови органами досудового розслідування відкривати кримінальні провадження за ст. 335 КК України є відсилка ними до ст. 68 «Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом», затвердженого Постановою Кабміну від 21 березня 2002 року № 352, відповідно до якого, якщо дії щодо розшуку цих призовників не дають позитивних наслідків, за рішенням призовної комісії на них оформляються та надсилаються до відповідних правоохоронних органів наступні документи:

- 1) копія облікової картки призовника з результатами медичного огляду;
- 2) витяг із протоколу засідання призовної комісії з рішенням про надіслання до відповідних правоохоронних органів матеріалів на призовника, який ухиляється від призову;
- 3) копія особової справи призовника;
- 4) корінець повістки з підписом призовника про те, що його попереджено про день і час явки до районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, або пояснювальні записки осіб, яким доручалося вручити повістки (у разі, коли мала місце відмова від одержання повістки або повістку не вручено з будь-яких причин);

¹ Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку прав і свобод людини в Україні в умовах глобалізації. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2017. С. 129-130.

5) витяг із списку осіб, яких було викликано до районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, з відміткою про неявку призовника;

6) пояснювальні записки посадових осіб районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, які проводили перевірку причин неявки призовника;

7) документи, що підтверджують доведення до відома призовника основних положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», встановленої законами відповідальності за їх порушення, застосовані до призовника заходи за порушення правил військового обліку;

8) у разі наявності пояснення від особи, яка ухиляється від призову на військову службу;

9) супровідний лист керівника районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки на адресу керівника правоохоронного органу із зазначеними матеріалами та в разі потреби іншими документами¹.

Відсутність хоча б одного документу органи досудового розслідування доволі часто трактують як «недостатню юридичну базу» для відкриття кримінального провадження. Втім, на превеликий жаль, такі працівники правоохоронних органів забувають, що:

1. Дана норма жодним чином та ні в якому разі не забороняє відкривати кримінальне провадження та проводити досудове розслідування за фактом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу².

2. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене

¹ Про затвердження Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2002 р. № 352 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/352-2002-%D0%BF/print1520955374337093> (дата звернення: 01.02.2022).

² Юнін О. С. Поліція в системі державних органів та забезпечення громадської безпеки. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 59.

кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань¹.

Таким чином, повідомлення керівників районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки про вчинення особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, мають беззаперечно вноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а вказані вище документи є доказовою базою, а не обов'язковою підставою для відкриття кримінального провадження.

Подальші роздуми на дану тематику все глибше заводять в межі процесуального права, яке виходить за рамки нашого дослідження, тому логічно зупинитися на наступному умовиводі – не всі випадки скоєння даного суспільно небезпечного діяння вносяться в Єдиний реєстр досудових розслідувань, через що вказаному виду кримінальних правопорушень притаманний певний відсоток штучної латентності.

Повертаючись до форм реалізації ретроспективної кримінальної відповідальності², доцільним є зазначити, що серед вчених відсутня єдина позиція щодо їх назв, кількості та змісту.

На думку В.К. Грищука, наявними є три класичні форми реалізації:

- 1) осуд (без призначення покарання або з призначенням покарання);
- 2) покарання (у поєднанні з осудом і судимістю може мати такі види:
 - а) призначення покарання і його реальне відбування; б) призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням; в) звільнення від відбування

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1522349333588398> (дата звернення 03.04.2022).

² Примаченко В. Ф. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 70.

покарання; г) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; д) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; є) звільнення від покарання);

3) судимість (одномоментна або тривала).

З них лише осуд може реалізовуватися самостійно. Покарання реалізується не інакше як у поєднанні з осудом і судимістю, а судимість – у поєднанні з покаранням і у поєднанні з осудом, якщо він поєднаний з покаранням¹.

Вказаний «формат» форм кримінальної відповідальності виглядає науково обґрунтованим, повним та найбільш поширеним у вітчизняному кримінальному праві. В той же час, А. В. Ландина, ґрунтуючись на проведеному дослідженні вважає, що до форм реалізації кримінальної відповідальності потрібно віднести наступні:

1. Осуд без призначення покарання (ч.4 ст. 74, ч.1 ст. 105 КК України);
2. Осуд із звільненням від відбування призначеного покарання (ст. 80, ч. 3 ст. 84, ст. 86, ст. 106 КК України, Закон України «Про застосування амністії в Україні»);
3. Осуд із умовним звільненням від відбування покарання (ст. 75, ст. 79, ч. 2 ст. 84, ст. 104 КК України);
4. Осуд з призначенням покарання та його відбуванням².

Дана точка зору досить схожа на попередню. По суті, вона є поєднанням перших двох форм, зазначених В. К. Грищуком. Втім, порівняно з попередньою точкою зору, дана ідея не повністю віддзеркалює всю повноту форм реалізації кримінальної відповідальності.

Н. І. Устрицька виділяє три форми реалізації кримінальної відповідальності. Так, перша форма полягає в осуді особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання. Зокрема, у КК України передбачено випадки, коли

¹ Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид. переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 590-591.

² Ландина А. В. Кримінальна відповідальність: форми реалізації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 4. С. 116.

суд не призначає винному покарання: утрата особою, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, суспільної небезпеки внаслідок бездоганної поведінки та сумлінного ставлення до праці (ч. 4 ст. 74 КК України); закінчення визнаних у ст. 49 КК України строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України); учинення злочину невеликої або середньої тяжкості неповнолітнім, до якого з урахуванням його щирого розкаяння й подальшої бездоганної поведінки застосовуються примусові заходи виховного характеру, а не покарання (ст. 105 КК України). Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням. У цьому разі до змісту кримінальної відповідальності належать два її заходи: покарання й судимість.

Третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється. Маються на увазі такі ситуації: звільнення від відбування покарання з випробуванням, у тому числі неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. ст. 75–79, 104 КК України); звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. ст. 80, 106 КК України)¹.

Дана позиція є перехідною між першою та другою, і, по своїй суті, є дещо спрощеною формою більш широкої, запропонованою В.К. Грищуком. Для розгляду форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, вважаємо, її найбільш вдалою (з огляду на статистичні показники вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України та структуру даної норми).

Проаналізувати весь спектр форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу доцільно, спираючись на судову статистику –

¹ Устрицька Н. І. *Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 51.*

шляхом аналізу «Форми б» («Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання») за період з 2008 по 2019 роки.

У 2008 році було винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 357 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них – 123 за статтею 335 КК України, що становить приблизно 34,5% від зазначеної вище кількості. Зі 123 осіб 96 ухилянтів було засуджено, у відношенні 27 осіб справи закрито (1 – за відсутністю події, складу злочину чи недоведеністю обвинувачення; 21 – у зв'язку з дійовим каяттям; 2 – у зв'язку зі зміною обстановки; 2 – у зв'язку з передачею особи на поруки, 1 – з інших підстав). До засуджених були застосовані наступні покарання: 6 – обмеження волі, 1 – арешт, 1 – виправні роботи, 8 – громадські роботи, 30 – штраф. Також 50 осіб було звільнено від покарання з випробуванням¹.

У 2009 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 335 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 140 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 42% від наведеної вище кількості. Зі 140 осіб 114 ухилянтів було засуджено, у відношенні 26 громадян справи закрито (18 – у зв'язку з дійовим каяттям; 6 – у зв'язку зі зміною обстановки, 1 – у зв'язку з амністією, 1 – з інших підстав). До засуджених були застосовані наступні покарання: 3 – обмеження волі, 2 – арешт, 1 – громадські роботи, 39 – штраф. Крім того, 69 осіб було звільнено від покарання з випробуванням².

У 2010 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 289 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 104 – за статтею 335 КК України, що

¹ Судова статистика за 2008 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/12013 (дата звернення: 25.04.2022).

² Судова статистика за 2009 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/22013 (дата звернення: 25.04.2022).

становить майже 36% від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Зі 104 осіб 84 ухилянтів було засуджено, у відношенні 20 чоловік справи закрито (4 – у зв'язку з дійовим каяттям; 10 – у зв'язку зі зміною обстановки, 4 – у зв'язку з передачею особи на поруки, 2 – за інших обставин). До засуджених були застосовані наступні покарання: 4 – обмеження волі, 29 – штраф. Також 51 особу було звільнено від покарання з випробуванням¹.

Згідно даних «Звіту про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» у 2011 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 197 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 59 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 30% від наведеної вище кількості. З 59 осіб 49 ухилянтів було засуджено, у відношенні 10 осіб справи закрито (6 – у зв'язку з дійовим каяттям; 3 – у зв'язку зі зміною обстановки, 1 – у зв'язку з амністією). До засуджених були застосовані наступні покарання : 1 – позбавлення волі на 1 рік, 2 – обмеження волі, 7 – штраф. Слід зазначити, що також 38 осіб було звільнено від покарання з випробуванням, 1 – з інших підстав².

У 2012 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 126 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 24 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 19% від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. З 24 осіб 19 ухилянтів було засуджено, у відношенні 5 осіб справи закрито (3 – у зв'язку з дійовим

¹ Судова статистика за 2010 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/32013 (дата звернення: 25.04.2022).

² Судова статистика за 2011 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/42013 (дата звернення: 25.04.2022).

каяттям; 2 – у зв'язку зі зміною обстановки). До засуджених були застосовані наступні покарання: 4 – штраф. Крім того, 15 осіб було звільнено від покарання з випробуванням¹.

У 2013 році було винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 148 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 25 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 17% від наведеної вище кількості. З 25 осіб 22 ухилянти було засуджено², у відношенні 3 осіб справи закрито (1 – у зв'язку з дійовим каяттям; 1 – у зв'язку зі смертю, 1 – з інших підстав). До засуджених були застосовані наступні покарання : 1 – обмеження волі, 4 – штраф. Крім того, 17 осіб було звільнено від покарання з випробуванням³.

У 2014 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 282 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 8 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 3% від зазначеної вище кількості. З даних 8 осіб 7 ухилянтів було засуджено, у відношенні 1 особи справа була закрита (як зазначено у документі – «з інших підстав»). До 3 засуджених було застосовано покарання у виді штрафу. Також 4 осіб було звільнено від покарання з випробуванням⁴.

У 2015 році було винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 1158 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 41 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 3,5% від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. З 41 особи 38 ухилянтів

¹ Судова статистика за 2012 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/52013 (дата звернення: 25.04.2022).

² Севрюков В. В., Петровська Л. О. Нормативно-правове регулювання інституту пробації в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. № 34. С. 80.

³ Судова статистика за 2013 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533іоріоріор (дата звернення: 25.04.2022).

⁴ Судова статистика за 2014 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjllh (дата звернення: 25.04.2022).

було засуджено, у відношенні 3 громадян справи закрито (1 – у зв'язку з дійовим каяттям; 2 – у зв'язку зі зміною обстановки). До одного засудженого було застосовано покарання у виді штрафу. Слід зазначити, що 37 осіб було звільнено від покарання з випробуванням¹.

У 2016 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 463 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 92 – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 20% від вказаної вище кількості. З 92 осіб 86 ухилянтів було засуджено, у відношенні 6 громадян справи закрито (3 – у зв'язку з дійовим каяттям; 3 – у зв'язку зі зміною обстановки). До засуджених були застосовані наступні покарання : 4 – обмеження волі, 2 – громадські роботи. Крім того, 80 осіб було звільнено від покарання з випробуванням².

У 2017 році винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 349 осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених розділом XIV КК України. Серед них 145 вироків (постанов) – за статтею 335 КК України, що становить приблизно 41,5% від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Зі 145 осіб 136 ухилянтів було засуджено, у відношенні 9 осіб справи закрито (5 – у зв'язку з дійовим каяттям; 1 – у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, 2 – у зв'язку зі зміною обстановки, 1 – у зв'язку з передачею особи на поруки). До засуджених були застосовані наступні покарання: 1 – позбавлення волі (на строк понад 1 рік до 2 років включно) 10 – обмеження волі, 3 – штраф. 121 осіб було звільнено від покарання з випробуванням, 1 – внаслідок застосування акта амністії³.

¹ Судова статистика за 2015 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015 (дата звернення: 25.04.2022).

² Судова статистика за 2016 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit (дата звернення: 25.04.2022).

³ Судова статистика за 2017 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 25.04.2022).

У 2018 році було винесено судові рішення відносно 494 осіб, які підозрювались у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 328-337 КК України. З них 240 – відносно осіб, які підозрювались у вчиненні суспільно небезпечного діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (майже 49% від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації). З 240 осіб 215 ухилянтів було засуджено, матеріали кримінального провадження відносно 25 громадян закрито (13 – у зв'язку з дійовим каяттям, 6 – у зв'язку із зміною обстановки, 6 – з інших підстав). Засудженим були призначені наступні покарання: 1 – позбавлення волі на 1 рік, 10 – обмеження волі, 2 – штраф. 202 суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України було звільнено від покарання (200 – з випробуванням, 2 – унаслідок акта амністії)¹.

Через рік (у 2019 році) українськими судами було винесено рішення відносно 643 осіб, які підозрювались у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 328-337 КК України. Серед них 339 – відносно осіб, які підозрювались у вчиненні суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 335 КК України (що становить майже 53 % від загальної кількості осіб, які підозрювались у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації). З 339 осіб 313 ухилянтів було засуджено, матеріали кримінального провадження відносно 26 громадян закрито (14 – у зв'язку з дійовим каяттям, 8 – у зв'язку із зміною обстановки, 1 – у зв'язку з передачею особи на поруки, 3 – з інших підстав). До 26 засуджених застосовані наступні покарання: 2 – позбавлення волі на строк понад 1 рік до 2 років включно; 20 – обмеження волі; 1 – громадські роботи; 3 – штраф.

¹ Судова статистика за 2018 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (дата звернення: 25.04.2022).

Крім того, 287 засуджених було звільнено від покарання (285 – з випробуванням, 1 – унаслідок акта амністії, 1 – з інших підстав), а ще 2 засудженим було призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України)¹.

Таким чином, в період з 2008 по 2019 рік було винесено вироки (постанови), що набрали законної сили відносно 1340 осіб, які підозрювались у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України. 1179 осіб було засуджено. У відношенні 161 особи справи (кримінальні провадження) було закрито.

З наведених даних видно, що до ухилянтів від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу застосовувалися дві форми реалізації кримінальної відповідальності (за класифікацією, яку пропонує Н. І. Устрицька²) – засудження особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням та засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється. Розглянемо їх за ступенем тяжкості від найсуворішої.

Засудження особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням. Як слушно зауважує Ю. А. Пономаренко, дана форма реалізації кримінальної відповідальності за задумом законодавця повинна була стати найбільш типовою, однак дані судової статистики останніх років свідчать про те, що ця ідея не реалізується на практиці³. В період з 2008 по 2019 роки ця форма реалізації була застосована до 206 осіб (згідно даних Форми 6) з 1179 засуджених, що становить 17,5%. Фактично, менш ніж до кожного п'ятого засудженого застосовується дана форма реалізації кримінальної відповідальності. До засуджених за ст. 335 КК України були застосовані наступні покарання: 5 – позбавлення

¹ Судова статистика за 2019 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 25.04.2022).

² Устрицька Н. І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 51.

³ Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2013. Випуск 20. С. 70.

волі на певний строк; 60 – обмеження волі; 3 – арешт; 1 – виправні роботи; 12 – громадські роботи; 125 – штраф. Нижче більш детально розглянемо дані покарання із застосуванням (за можливістю) прикладів.

1. Позбавлення волі на певний строк. Дане покарання не передбачено санкцією статті 335 КК України. Втім, відповідно до ч. 4 ст. 65 КК України, більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини за вчинене кримінальне правопорушення, може бути призначене за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків згідно зі статтями 70 та 71 КК¹. Отже, існують дві підстави призначення більш суворого покарання, ніж те, що передбачено санкцією відповідної статті Особливої частини КК.

Згідно даних «Форми 6» ці покарання були винесені у 2011, 2017, 2018 та 2019 рр., однак, у Єдиному державному реєстрі судових рішень нами не виявлено матеріалів, в яких би особу було засуджено до позбавлення волі на певний строк з його реальним відбуттям. За даними «Форми 6» у 2011 році за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України було призначено 2 покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та 0 – за сукупністю вироків. У 2017 та 2018 рр. за ст. 335 КК України не призначалися покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або вироків. У 2019 році за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України було призначено 1 покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та 0 – за сукупністю вироків.

З наведеного вище виходить, що у «Формі 6» за 2017-2019 рр. в будь-якому разі наявні помилки (або не застосовувалося покарання у виді позбавлення волі взагалі, або наявні помилки в статистичних даних щодо призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень чи за сукупністю вироків). Не виключається і технічна помилка у вирокі, яка потім була виправлена, однак «встигла» надійти до підрозділу, що готував Форму 6.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

Що стосується 2011 року – до особи могло бути застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк за сукупністю злочинів (якщо, знову ж таки, не було допущено помилки у Формі 6).

На нашу думку, покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років (як альтернативне з обмеженням волі на той самий строк) доцільно передбачити в ч. 2 ст. 335 (ухилення від призову на строкову військову службу в умовах дії воєнного або надзвичайного станів) та в ч. 1-2 (в першій з альтернативним у виді обмеження волі на той самий строк) запропонованої нами ст. 335¹.

Таким чином, суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 2 ст. 335 буде відноситись до числа злочинів.

2. Обмеження волі. Вказаний вид покарання (з реальним відбуттям) є другим по розповсюдженості (після штрафу) – його було застосовано до 60 засуджених, винних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України.

Застосування санкції у виді обмеження волі, наприклад, зустрічається у вирокі Олевського районного суду Житомирської області від 09 лютого 2017 року по справі № 287/11/17-к 10.11.2016 року 16.11.2016 року ОСОБА_1, без поважних причин, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно – небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, в порушення ст.65 Конституції України та ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», до Олевського районного військового комісаріату, розташованого по вул. Пушкіна, 7-а м. Олевська для відправлення на збірний пункт дня проходження військової служби в Збройних Силах України у складі команди К-43 не прибув, в подальшому до Олевського районного військового комісаріату Житомирської області ОСОБА_1 не з'являвся, і не повідомляв про причини своєї неявки, чим ухилився від призову на строкову військову службу.

Враховуючи те, що обвинувачений ОСОБА_1 по місцю проживання характеризується з позитивної сторони, його вік, але крім того ніде не працює, відношення обвинуваченого до вчиненого, де він під час судового засідання,

крім визнання своєї вини не каюся у вчиненому, на його думку він нічого протиправного не вчинив, обставини вчинення злочину, які вказують на те, що обвинувачений маючи зверхність над законом, відмовився отримувати повістку про призов на військову службу і без поважних причин проігнорував явку до райвійськкомату, його тяжкість, суд з метою його виправлення та попередження нових злочинів, вважає *обрати обвинуваченому покарання у виді обмеження волі, що буде необхідним та достатнім (курсив наш – Р. К.)*. У результаті особі було призначено покарання у виді одного року обмеження волі¹.

На нашу суб'єктивну думку, така позиція є абсолютно вірною і доречною, адже, з наведеного видно, що ухилянт так і не зрозумів суспільної небезпечності свого діяння, тому застосування покарання у виді обмеження волі (що прямо передбачено санкцією статті 335 КК) є доцільним (тим паче, обставин, що пом'якшують відповідальність обвинуваченого судом встановлено не було).

3-4. Арешт, виправні роботи. Згідно статистичних даних, наведені покарання були застосовані у 2008 (1 – арешт, 1 – виправні роботи) та 2009 (1 – арешт) роках. У Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні вирoki за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України. Ці покарання не передбачені санкцією зазначеної статті, однак, відповідно до ч. 3 ст. 65 КК України підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини КК за вчинене кримінальне правопорушення, визначаються статтею 69 КК. Згідно статті 69 КК за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої

¹ Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 09.02.2017 року по справі № 287/11/17-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64613761> (дата звернення: 01.02.2022).

в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за це кримінальне правопорушення. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК¹.

Таким чином, враховуючи той факт, що ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу до липня 2020 року відносилось до злочинів невеликої тяжкості (а з липня 2020 року взагалі до числа кримінальних проступків) судами можуть бути призначені дані покарання за наявності кільком пом'якшуючих обставин.

Не дивлячись на це, покарання у виді арешту або виправних робіт останніми роками не призначаються особам, які вчинили кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

5. Громадські роботи. Даний вид покарання також є більш м'яким, ніж передбачає санкція статті 335 КК². Серед 206 засуджених до яких була застосована форма реалізації кримінальної відповідальності – призначення покарання з його реальним відбуттям, лише до 12 було застосовано дане покарання (що становить майже 6 %).

Так, відповідно до вироку Чернігівського районного суду Чернігівської області від 05 жовтня 2016 року по справі № 748/1813/16-к, ОСОБА_1, відповідно до протоколу № 16 від 27 травня 2016 року призовної комісії Чернігівського об'єднаного міського військового комісаріату визнаний придатним до військової служби, згідно ч. 1 ст. 15 Закону України «Про

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

² Письменський Є. О. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: деякі кримінально-правові проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: юридичні науки. 2013. Випуск 6. Том 2. С. 93.

військовий обов'язок і військову службу» та призваний на строкову військову службу, про що був повідомлений повісткою 27.05.2016 року, та особисто підпис отримав повістку про необхідність прибуття на 30.05.2016 року до Чернігівського об'єднаного міського військового комісаріату, який розташований по АДРЕСА_2, для відправки до військової частини для проходження строкової військової служби.

Проте, діючи умисно, будучи повідомленим у встановленому порядку про наслідки неявки за викликом для проходження строкової військової служби, за відсутності поважних причин, ОСОБА_1, 30.05.2016 року до Чернігівського об'єднаного міського військового комісаріату не прибув та в подальшому до вказаного військового комісаріату не з'являвся, та не повідомляв про причини своєї неявки, в зв'язку з чим ухилився від призову на строкову військову службу. *Обставинами, що пом'якшують покарання ОСОБА_1 суд вважає за необхідне визнати: щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, а обставин, що обтяжують його покарання судом не встановлено (курсив наш – Р. К.).*

Вирішуючи питання про призначення покарання ОСОБА_1, суд, у відповідності до ст. 65 КК України, враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, який позитивно характеризується за місцем проживання, не притягувався до адміністративної відповідальності, раніше не судимий, стан здоров'я, відповідно до наданих суду даних, те, що не працює, ставлення до вчиненого, обставини, що пом'якшують покарання, відсутність обставин, що обтяжують покарання, а також з урахуванням обставин справи та приймаючи до уваги, що обвинувачений з самого початку давав визнавальні покази, а отже співпрацював з органами досудового розслідування, щире каяття обвинуваченого, його поведінку в судовому засіданні та бажання стати на шлях виправлення, і вважає за можливе при призначенні покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України, застосувати до обвинуваченого ОСОБА_1 положення ч. 1 ст. 69 КК України та перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного

в санкції частини статті та призначити йому покарання у виді громадських робіт в межах, визначених статтею 56 Загальної частини Кримінального кодексу України на строк 240 годин, що є необхідним і достатнім для його виправлення та попередження вчинення нових злочинів (курсив наш – Р. К.)¹.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення визнаються обставинами, які пом'якшують покарання², тому, в цій ситуації, у суду були законні підстави призначити покарання у виді громадських робіт за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Думається, було б цікавим додати покарання у виді громадських робіт на строк від ста до двохсот сорока годин до санкції ч. 1 ст. 335 КК України, адже таке покарання боляче б'є по «престижу та репутації» ухильанта, тому може слугувати стримуючим фактором. Крім того, за допомогою таких робіт особа зможе «відплатити» суспільству за скоєне ним діяння.

6. Штраф. Не дивлячись на те, що вказане покарання не передбачено санкцією статті 335 КК України – воно є найрозповсюдженішим для даної форми реалізації кримінальної відповідальності.

Прикладом застосування покарання у виді штрафу є вирок Олевського районного суду Житомирської області від 21 грудня 2016 року по справі № 287/434/16-к, в якому зазначено, що Призовник ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, житель ІНФОРМАЦІЯ_5, досягнувши призовного віку та підлягаючи призову на строкову військову службу до Збройних сил України, визнаний за результатами медичного обстеження від 06.10.2016 року, протокол № 4 додатним до проходження строкової військової служби за станом здоров'я. При цьому,

¹ Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 05 жовтня 2016 року по справі № 748/1813/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61797841> (дата звернення: 01.02.2022).

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

у відповідності до ст.ст.17, 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», не маючи підстав для надання відстрочки від призову або звільнення від проходження строкової військової служби, належним чином повідомлений у встановленому законом порядку про наслідки неявки для проходження строкової військової служби, з метою ухилення від призову, без поважних причин, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно – небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно – небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, в порушення ст.65 Конституції України та ст.15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», будучи призваним на строкову військову службу, про що повідомлений особисто 26.10.2016 року щодо прибуття 08.11.2016 року до Олевського районного військового комісаріату Житомирської області, який розташований за адресою: м. Олевськ, вул. Пушкіна, 7 «а» Житомирської області, на відправку у складі команди К-51 для проходження строкової військової служби у Збройних силах України від отримання повістки категорично відмовився та 08.11.2016 року до військового комісаріату у визначений час не прибув. В подальшому до Олевського районного військового комісаріату Житомирської області ОСОБА_1, не з'являвся, і не повідомляв про причини своєї неявки, чим ухилився від призову на строкову військову службу.

Визначаючи міру і вид покарання обвинуваченому ОСОБА_1, суд враховує також і те, що він *вперше притягується до кримінальної відповідальності, вчинив кримінальне правопорушення, яке у відповідності до ст.12 КК України відноситься до кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, його вік, по місцю проживання характеризується позитивно, виховувався у багатодітній сім'ї, є військовозобов'язаним, не має відповідно до ст.ст.17, 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» права на відстрочку або звільнення від призову на строкову військову службу, є громадянином України, на якого згідно до ст.65 Конституції України покладено священний обов'язок – захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, запевнив суд, що вже*

зробив для себе відповідні висновки та зрозумів караність своїх дій (курсив наш – Р. К.). Суд з врахуванням вказаних вище декількох обставин, які пом'якшують покарання обвинуваченого, а саме: щире каяття, активне сприяння у розкритті злочину та повне визнання своєї провини у вчиненому кримінальному правопорушенні, оскільки ОСОБА_1, надав показання у судовому засіданні щодо обставин вчиненого ним кримінального правопорушення, показання його були логічними, послідовними і незміненими, що свідчить про його не байдужість щодо вчиненого і наслідків. Співпрацюючи із працівниками поліції особисто, добровільно надавав допомогу органам досудового розслідування у з'ясуванні тих обставин вчинення злочину, що мають істотне значення для повного його розкриття добровільно розповів про свої наміри. У своїй сукупності ці пом'якшуючі обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину та зменшують ступінь його суспільної небезпеки до такого рівня, які дають підстави суду при призначенні покарання застосувати більш м'який вид покарання, не зазначений в санкції статті за якою ОСОБА_1, притягується до відповідальності, у *виді штрафу* (курсив наш – Р. К.)¹.

Наявність двох пом'якшуючих обставин дає суду право призначати більш м'яке покарання, тому, на основі викладеного можна зробити висновок – що призначення покарання у виді штрафу в даній справі є обґрунтованим.

Поширеність реального призначення такого покарання за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу наводить на думку необхідності прямого передбачення такого виду покарання у санкції статті 335 КК України. Втім, такий штраф має бути значним та «бити по карману» ухляянта, щоб, по-перше, бути стримуючим фактором, а, по-друге, – наповнювати державний бюджет з подальшим розподілом коштів на потреби армії. Для досягнення проголошеної мети пропонуємо передбачити санкцію у виді штрафу за ухилення від призову на

¹ Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 21.12.2016 року по справі № 287/434/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63588792> (дата звернення: 01.02.2022).

строкову військову службу в розмірі від однієї до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбуття якого вона звільняється. В період з 2008 по 2019 рр. дана форма реалізації була застосована до 973 осіб (згідно даних «Форми б») з 1179 засуджених, що становить 82,5%. При цьому, 967 засуджених були звільненні від покарання з випробуванням, 4 – внаслідок застосування акта амністії, 2 – з інших підстав.

Особа може бути звільнена від відбування покарання з випробуванням за умов, передбачених ст. 75 КК України, а саме:

1. Якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

2. Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Крім того, для таких осіб встановлюється іспитовий строк¹.

Так, наприклад, згідно вироку Костопільського районного суду Рівненської області від 23 листопада 2017 року по справі № 564/2235/17 ОСОБА_2, будучи додатним до строкової військової служби, тобто військовозобов'язаним, 01 квітня 2017 року в Костопільському районному комісаріаті, розташованому по

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

вул. Коперніка, 24 в м. Костопіль Рівненської області отримав повістку на призов його на строкову військову службу з зобов'язанням прибути у військовий комісаріат на 18 квітня 2017 року для вибуття у складі команди по призову на строкову військову службу, проте у супереч вимогам Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу», Указу Президента України від 24 лютого 2017 року № 44/2017 «Про строки проведення чергових призовів, чергові призови громадян України на строкову військову службу та звільнення в запас військовослужбовців у 2017 році» не прибув на відправку у вказаний час.

Під час досудового розслідування між прокурором Костопільського відділу Здолбунівської місцевої прокуратури Рівненської області ОСОБА_3 та підозрюваним ОСОБА_2 та його захисником ОСОБА_1 26 жовтня 2017 року укладено угоду про визнання винуватості.

Згідно з угодою ОСОБА_2 повністю визнав свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України.

Сторонами узгоджено, що при затвердженні угоди про визнання винуватості ОСОБА_2 буде призначене покарання за ст. 335 КК України у виді 2 (два) роки обмеження волі із звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбування покарання з випробуванням, з покладенням обов'язків передбачених ст. 76 КК України¹.

Суд затвердив дану угоду, при чому, на нашу думку, цілком правильно, адже в нього були підстави, зазначені у ч. 2 ст. 75 КК України.

Отже, при розгляді справ за статтею 335 КК України, суди, як правило, приходять рішення звільнити особу від відбування покарання з випробуванням (при цьому між прокурором та обвинуваченим часто укладається угода).

Інші види звільнення від покарання² та його відбування є поодинокими та майже не застосовуються.

¹ Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 23.11.2017 року по справі № 564/2235/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70467126> (дата звернення: 01.02.2022).

² Письменський Є.О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: монографія. Наук. ред. О. О. Дудоров. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 45.

Осуд особи без призначення їй покарання. Нагадаємо, під даною формою реалізації кримінальної відповідальності маються на увазі випадки, передбачені у ч. 4 ст. 74, ч. 5 ст. 74, ст. 105 КК України¹.

Проаналізувавши судові рішення за ст. 335 КК України, які станом на 01.01.2021 року розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень², нами не виявлено жодного факту реалізації даної форми кримінальної відповідальності.

Натомість, на практиці досить часто зустрічаються випадки звільнення особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 335 КК України, від кримінальної відповідальності з різних підстав. На перший погляд звільнення від кримінальної відповідальності можна віднести до форми реалізації кримінальної відповідальності, яка полягає в осуді особи без призначення їй покарання, адже в такому випадку суб'єкт кримінального правопорушення звільняється від кримінальної відповідальності, а отже – і від покарання. Проте, такий умовивід має суттєвий недолік – у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності вона не зазнає осуду з боку держави. Крім того, навіть зі словосполучення «звільнення від кримінальної відповідальності» апріорі витікає, що особа не була притягнута до даного виду юридичної відповідальності, а отже розгляд звільнення від кримінальної відповідальності в якості саме форми реалізації кримінальної відповідальності є дещо недоречним.

Впевненості нашій позиції додають роздуми О. Дудорова та Є. Письменського, які зазначають, що звільнення від кримінальної відповідальності, регламентоване як Загальною, так і Особливою частинами КК України, немає підстав визнавати формою реалізації кримінальної відповідальності. Річ у тім, зазначають науковці, що в разі звільнення від кримінальної відповідальності відсутній державний осуд того, хто вчинив злочин, який є

¹ Устрицька Н. І. *Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету.* Випуск 1. Том 4. 2016. С. 51.

² Єдиний державний реєстр судових рішень // Інформаційні судові системи: Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 28.01.2022).

обов'язковим елементом кримінальної відповідальності. У такому випадку не виноситься обвинувальний вирок суду, яким особа офіційно визнається винуватою у вчиненні злочину та який виражає негативну оцінку вчиненому і діячу з боку держави. У разі звільнення від кримінальної відповідальності при тому, що його підстави є nereабілітуючими, держава з різних міркувань відмовляється від свого права піддати особу, яка вчинила злочин, осуду і тим більше примусу, передбаченим кримінальним законом. Вказане дає змогу стверджувати, що звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правових норм (охоронних кримінально-правових відносин) поза інститутом кримінальної відповідальності¹.

Без сумніву, перелічені факти є обґрунтованими та остаточно доводять некоректність віднесення звільнення від кримінальної відповідальності до будь-якої форми реалізації кримінальної відповідальності. Не дивлячись на це вважаємо, що враховуючи той факт, що звільнення від кримінальної відповідальності є певним видом завершення відносин між державою та суб'єктом кримінального правопорушення, що виникли з приводу вчинення злочину або кримінального проступку останнім, доречно коротко розглянути випадки звільнення від цього виду юридичної відповідальності в контексті кримінального проступку, передбаченого ст. 335 КК України.

В період з 2008 по 2019 рр. у відношенні 161 осіб (з 1340 обвинувачених (майже 12 % відсотків)) справи було закрито: 89 – у зв'язку з дійовим каяттям; 1 – у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; 44 – у зв'язку зі зміною обстановки, 8 – у зв'язку з передачею особи на поруки, 15 – з інших підстав; 2 – у зв'язку з амністією, 1 – у зв'язку із смертю, 1 – за відсутністю події, складу злочину чи недоведеністю обвинувачення.

В зазначеному вище списку виділяються 3 найбільш розповсюджені причини закриття кримінального провадження (справи): у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку зі зміною обстановки, у зв'язку з передачею особи на поруки.

¹ Дудоров О., Письменський Є. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 49.

Прикладом дійового каяття може слугувати ситуація, описана у постанові Міжгірського районного суду Закарпатської області від 17.06.2011 по справі № 1-72/11. Відтак, ОСОБА_1, досягнувши призовного віку та будучи визнаним придатним до служби в армії, не маючи права на відстрочку, 11.05.2011 року не явився на призовний пункт для відправки на службу в Збройні сили України, тобто вчинив злочин за ст. 335 КК України.

ОСОБА_1 вину визнає у вчиненому, кається і суду пояснив, що причиною неприбуття на пункт відправки була його участь у здачі екзаменів в Ужгородському університеті.

Суд вважає за можливе звільнити ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності. Суд виходить з того, що злочин, який вчинив ОСОБА_1, є *злочином невеликої тяжкості, вчинений вперше особою, яка вину визнала, покалася, сприяла слідству (курсив наш – Р. К.¹)*.

На нашу думку, звільнення ухилянтів від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України є дискусійним, адже, по-перше, суспільна небезпека продовжує існувати (порушений порядок комплектування Збройних сил та інших військових формувань), а, по-друге, подібні дії можуть сприяти поширенню даного кримінального правопорушення.

Подібні думки виникають і у випадку звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статті 47 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки» (приклад такого звільнення – постанова Драбівського районного суду Черкаської області від 18 травня 2010 року по справі № 1-45/10)².

Прикладом звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки слугує ухвала Тисменицького районного суду

¹ Постанова Міжгірського районного суду Закарпатської області від 17.06.2011 по справі № 1-72/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51701351> (дата звернення: 09.02.2022).

² Постанова Драбівського районного суду Черкаської області від 18 травня 2010 року по справі № 1-45/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49868671> (дата звернення: 09.01.2022).

Івано-Франківської області від 01.07.2016 по справі № 352/1446/15-к. Відтак, 08.03.2015 року в приміщенні Тисменицько-Глумацького об'єднаного військового комісаріату оголошено про те, що він визнаний придатним до військової служби та вручено бойову повістку про особисту явку на збірний пункт для відправки у війська та попереджено про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, що останній засвідчив своїм підписом в розписці. Однак у вказаний день ОСОБА_1 для проходження служби не з'явився, чим ухилився від призову на строкову військову службу.

Обвинувачений в підготовчому судовому засіданні винуваченому злочині визнав. Просить врахувати те, що злочин вчинив вперше, з 08.02.2016 року і по даний час перебуває на строковій військовій службі та звільнити від кримінальної відповідальності.

Судом встановлено, що обвинувачений вперше вчинив злочин середньої тяжкості, з 08.02.2016 року перебуває на строковій військовій службі, по місцю проходження служби характеризується виключно позитивно (*курсив наш – Р. К.*). Вказані обставини відповідно до вимог ст. 48 КК України є підставою для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, так як особа перестала бути суспільно небезпечною¹.

Таким чином, особу було звільнено від кримінальної відповідальності, так як вона виправила свою провину та, все ж таки, пішла служити. Думається, такий підхід є вірним. На основі подібних випадків постає питання доцільності внесення змін до статті 335 КК щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. Думається, доцільним є встановлення у ст. 335 КК України та в запропонованій ст. 335¹ спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності наступного змісту:

«Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо

¹ Ухвала Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 01.07.2016 по справі № 352/1446/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58655034> (дата звернення: 09.01.2022).

до моменту притягнення до кримінальної відповідальності добровільно з'явиться до військового комісаріату та пройде необхідні етапи призову».

Як зазначалося вище, інші види звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є поодинокими. Однак, серед них виділяється один – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Не зрозуміло, як в даній судовій справі з'явився потерпілий, адже у вказаному кримінальному правопорушенні його не може бути апріорі, що вже зазначалося нами в інших розділах монографії. В Єдиному державному реєстрі судових рішень нам не вдалося знайти жодних документів з цього приводу, тому, думається, даний від звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу банально не існував, а є лише прикрою помилкою у «Формі б».

Таким чином, до ухиянтів в період з 2008 по 2019 рр. були застосовані дві форми реалізації кримінальної відповідальності (за класифікацією, яку пропонує Н. І. Устрицька¹): засудження особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням та засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється.

Не дивлячись на те, що покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України є безальтернативним та полягає в обмеженні волі на строк до трьох років, судами активно застосовуються інші види покарань, що свідчить про необхідність розширення його видів та меж у даній статті.

¹ Устрицька Н. І. *Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 51.*

3.2. Відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень

Будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене КК як кримінальне правопорушення, має свої особливі ознаки, що відмежовують його від інших видів протиправної поведінки. Від правильної кваліфікації злочину або кримінального проступку залежить не тільки вид форми реалізації кримінальної відповідальності, що буде застосований по відношенню до особи, яка його вчинила, але і ступінь реалізації на практиці завдань, задекларованих в КК. Таким чином, складно переоцінити важливість правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Як зазначає М. І. Панов, кваліфікація (від лат. qualification <quails – який, якої якості + facere – робити) кримінальних правопорушень є одним із найважливіших етапів застосування норм кримінального права. Правильна кваліфікація забезпечує реалізацію конституційного принципу законності у кримінальному судочинстві (ст. 129 Конституції України), гарантує охорону і здійснення прав і свобод людини і громадянина, виступає необхідною умовою призначення справедливого покарання (чи звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання). У свою чергу, помилки у кваліфікації кримінальних правопорушень неодмінно ведуть до помилок у призначенні покарання або вирішенні інших питань щодо кримінальної відповідальності¹.

Не зменшує значущості правильної кваліфікації діяння і М. Й. Коржанський, який слушно зауважує, що кваліфікація кримінального правопорушення є найскладнішим завданням у правозастосуванні. Ніяка інша правозастосовна діяльність не вимагає врахування такої кількості конкретних обставин вчинення діяння, такого досконального знання законодавства, що передбачає відповідальність за його вчинення, та слідчо-прокурорської і судової практики. Саме в цій діяльності припускається

¹ Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Х.: Право, 2016. С. 7.

й найбільша кількість помилок. Більшість вироків змінюється і скасовується через неправильну кваліфікацію кримінальних правопорушень¹.

Н. М. Ярмиш зауважує, що вираз «кваліфікація злочинів», якщо вдуматися у сенс цієї мовної конструкції, є нонсенсом. Адже тільки Кримінальний кодекс визначає, яке суспільно небезпечне діяння визнається злочином. Тому, доки не встановлено, що певна подія відповідає конкретній статті Особливої частини КК України, називати її злочином не можна. А якщо відомо, що суспільно небезпечне діяння є злочином, це означає, що процес кваліфікації (із відповідним результатом) вже відбувся. Отже, кваліфікації підлягає суспільно небезпечне діяння, коли існує припущення, що воно може підпадати під дію Кримінального кодексу України, а не «злочин»².

Безперечно, в наведеній думці є певний сенс, однак, вважаємо, подібні лінгвістичні роздуми виходять за межі нашого дослідження, тому, все ж таки, ми будемо керуватися загальноприйнятими в науці кримінального права категоріями.

Вище ми вже розглядали деякі особливості кримінально-правової кваліфікації діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, однак в ході дослідження даного кримінального проступку нами були виявлені й інші суперечливі (або досить складні) моменти та цікаві думки і умовиводи вітчизняних вчених щодо їх вирішення. Далі спробуємо максимально лаконічно (з огляду на обмежений обсяг нашої роботи) їх розглянути.

На практиці трапляються випадки, коли призовник з тих чи інших причин, що не віднесені законодавством до категорії «поважних» запізнюється прибути в пункт призначення, однак дане запізнення не є тривалим, а особа жодним чином не намагається і не бажає ухилитися від призову на строкову військову службу. В такому разі нетривале запізнення до пункту призначення,

¹ Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. 2-ге вид., К.: Атіка, 2002. С. 3.

² Ярмиш Н. М. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 53.

як зазначають автори «Великої української юридичної енциклопедії», може розглядатись як малозначне діяння (ч. 2 ст. 11 КК)¹.

Дійсно, в подібній ситуації відсутній той рівень суспільної небезпеки, характерний діянню у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, тому подібний умовивід є, на нашу думку, актуальним. Можна довго дискувати з приводу визначення тривалості часу «нетривалого запізнення», впевнені, з даного питання буде не одна точка зору підкріплена певними аргументами, та, в той же час, з наявними недоліками, однак апріорі зрозуміло одне – дане «нетривале запізнення» не має вплинути на порядок комплектування Збройних сил та (або) інших військових формувань. Тобто, особа має встигнути пройти всі встановлені законодавством етапи призову та або відправитись до військової частини, або, в разі наявності законних підстав, отримати відстрочку чи звільнення від проходження військової служби.

Не менш важливим моментом є кваліфікація неявки за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік.

До набрання чинності Закону України від 30.03.2021 р. № 1357-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» у даному випадку ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу необхідно було відмежовувати від суспільно шкідливого діяння, передбаченого КУпАП як адміністративне правопорушення.

Зокрема, І. І. Митрофанов розглядаючи цю проблему у 2015 р. зазначав, що неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік не утворює складу кримінального

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 989.

правопорушення, передбаченого ст. 335, а також ст. 337 КК України. В останньому випадку відсутній суб'єкт кримінального правопорушення, оскільки відповідальність за ст. 337 КК України реалізується відносно військово-зобов'язаного, який ухиляється від військового обліку після попередження, зробленого відповідним військовим комісаріатом. Отже, ухилення громадянина від проведення приписки за Кримінальним кодексом України не визнається кримінальним правопорушенням, однак може спричинити адміністративну відповідальність (ст. 211¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення «Неявка на виклик у військовий комісаріат»)¹.

У квітні 2022 р. на дисертаційному рівні нами була підтримана дана позиція, адже відповідно до тодішньої редакції КУпАП, неявка громадян на виклик у військовий комісаріат без поважних причин для приписки до призовної ділянки визнавалась адміністративним правопорушенням та тягла за собою накладення штрафу до одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян². Відмінність даного діяння від ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу полягала не тільки в об'єкті, але і суб'єкті, адже в ст. 211¹ КУпАП ним виступали допризовники, а в ст. 335 КК України – призовники або військовозобов'язані з числа офіцерського складу³.

Наприкінці квітня 2021 р. набрав чинності Закон України від 30.03.2021 р. № 1357-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку»⁴, на підставі якого до чинного законодавства України

¹ Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. № 2 (91). С. 190.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова ВР УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Katorkin Roman. Відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 66-67.

⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку: Закон України від

було внесено ряд змін та доповнень. Так, наприклад, з КУпАП було виключено ст.ст. 211¹-211⁶, а ст.ст. 210-211 викладені в новій редакції.

Згідно пояснювальної записки до проекту названого вище законодавчого акта, внесення змін до чинного законодавства спрямовано на:

1) реформування місцевих органів військового управління шляхом створення на базі районних (об'єднаних районних), міських (об'єднаних міських) військових комісаріатів, військових комісаріатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

2) удосконалення порядку здійснення військового обліку призовників, військовозобов'язаних, у тому числі запровадження військового обліку резервістів, визначення органів його ведення та їх повноважень;

3) актуалізації організаційно-правових засад функціонування Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, зокрема, шляхом уточнення механізму наповнення такого Реєстру на підставі відомостей, що вносяться органами його ведення, а також шляхом інформаційної взаємодії між цим Реєстром та інформаційно-телекомунікаційними системами, реєстрами, базами (банками) даних, держателями (розпорядниками, адміністраторами) яких є державні органи;

4) запровадження нового виду військової служби – військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, порядку його організації та проведення, передбачення для осіб, які призиваються, трудових, освітніх гарантій, гарантій соціально-правового захисту;

5) удосконалення з урахуванням вимог сьогодення засад адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, військовий обов'язок і військову службу, мобілізаційну підготовку та мобілізацію¹.

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового

При цьому, основна мета внесення відповідних змін – удосконалення організаційно-правових засад комплектування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону України військових формувань високо-професійним особовим складом як у мирний час, так і в особливий період, у тому числі приведення системи військового обліку та діяльності місцевих органів військового управління у відповідність зі стандартами НАТО¹.

Отже, відтепер неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік не може розглядатись в якості адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 211¹ КУпАП, адже відтепер дана норма виключена зі змісту цього законодавчого акта.

Водночас, подібне діяння жодним чином не може бути кваліфіковано за ст. 335 КК України, тому що, як і раніше, у такому випадку відсутні такі обов'язкові ознаки складу кримінального проступку, як об'єкт та об'єктивна сторона (ухилення від одного з етапів призову – проходження медичного обліку або ж відправки до військової частини). Крім того, відрізняються, як правило, і суб'єкти.

Неявка громадян на виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України – за викликом Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, військовозобов'язані, резервісти Служби зовнішньої розвідки України – за викликом Служби зовнішньої розвідки України) для взяття на військовий облік не може розглядатися і в якості злочину, передбаченого ст. 337, тому що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за цією нормою їй має бути винесено попередження відповідним керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки,

обов'язку та ведення військового обліку": Проект Закону України від 28.05.2020 р. № 3553 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68960&pf35401=528015> (дата звернення: 01.02.2022).

¹ Там само.

керівниками відповідних органів Служби безпеки України, відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України.

Враховуючи викладене постає питання щодо відповідальності за вказане діяння. Зрозуміло, що з огляду на його ступінь суспільної шкідливості, воно (діяння) має бути адміністративно караним.

Проаналізувавши положення чинної редакції КУпАП може виникнути думка, що неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік підпадає під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 210¹ даного нормативно-правового акта, що передбачає адміністративну відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Утім, по-перше, неявку за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік більш доречно розглядати в якості спеціального виду порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу, а не законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (хоча при цьому у ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» також згадується обов'язок військовозобов'язаних чи резервістів з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України – за викликом Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, військовозобов'язані, резервісти Служби зовнішньої розвідки України – за викликом Служби зовнішньої розвідки України) для взяття на військовий облік¹), а, по-друге, відповідно до Правил військового обліку призовників і військовозобов'язаних (далі – Правила), затверджених Постановою Кабміну від 07.12.2016 № 921 «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних

¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 року № 3543-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

призовники і військовозобов'язані повинні прибувати за викликом районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ) на збірні пункти, призовні дільниці у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ)), для взяття на військовий облік та визначення призначення на воєнний час, оформлення військово-облікових документів, приписки, проходження медичного огляду, направлення на підготовку з метою здобуття або вдосконалення військово-облікової спеціальності, призову на військову службу або на збори військовозобов'язаних¹.

З викладеного слідує, що неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік є порушенням правил військового обліку, а відтак доречно притягати винних у вчиненні цього діяння до адміністративної відповідальності за ст. 210 КУпАП «Порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку».

Водночас, відповідно до ч. 10 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни України, які приписані до призовних дільниць або перебувають у запасі Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України чи проходять службу у військовому резерві, зобов'язані: *прибувати за викликом районного (об'єднаного районного), міського (районного у місті, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, відповідного підрозділу Служби зовнішньої розвідки України для оформлення військово-облікових документів (посвідчень про приписку до призовних дільниць, військових квитків, тимчасових посвідчень військовозобов'язаних), приписки, проходження*

¹ Правила військового обліку призовників і військовозобов'язаних: постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF#n10> (дата звернення: 01.02.2022).

медичного огляду, направлення на підготовку з метою здобуття або вдосконалення військово-облікової спеціальності, призову на військову службу або на збори військовозобов'язаних та резервістів; проходити медичний огляд та лікування в лікувально-профілактичних закладах згідно з рішеннями комісії з питань приписки, призовної комісії або військово-лікарської комісії відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, закладів охорони здоров'я Служби безпеки України, а у Службі зовнішньої розвідки України – за рішенням керівників відповідних підрозділів або військово-лікарської комісії Служби зовнішньої розвідки України; проходити підготовку до військової служби, військову службу і виконувати військовий обов'язок у запасі; *виконувати правила військового обліку*, встановлені законодавством¹.

Отже, законодавець розмежовує обов'язок прибуття за викликом районного (об'єднаного районного), міського (районного у місті, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки від обов'язку виконувати правила військового обліку.

З викладеного можна зробити припущення, що неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік не може розглядатись як порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку.

Зауважимо, що схожої позиції дотримуються і фахівці Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, що відображено у другому абзаці п. 1 розділу «Щодо змін до КУпАП (п. 3 розділу I законопроекту)» висновку на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку»².

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

²Висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради

Таким чином, з одного боку неявка за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік – це пряме порушення Правил військового обліку, з іншого ж – законодавець розмежовує ці обов'язки на законодавчому рівні.

Зрозуміло, що закон має вищу юридичну силу, ніж інші підзаконні акти, проте, враховуючи той факт, що обов'язок прибувати за викликом районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ) на збірні пункти, призовні дільниці у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ)), для взяття на військовий облік та визначення призначення на воєнний час прямо передбачений Правилами¹, припускаємо, що законодавець у ч. 10 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» не відмежував його від правил військового обліку, а лише перелічив у даній нормі частину та ціле.

Відтак, ми схилиємось до думки, що неявка громадян України за викликом до призовних дільниць з метою взяття громадян України чоловічої статі на військовий облік – це пряме порушення Правил військового обліку.

При цьому варто зауважити, що у випадку неприбуття допризовників до відповідних районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для приписки, їх діяння не можуть бути кваліфіковані за ст. 210 КУпАП, адже суб'єктом цього адміністративного правопорушення виступають лише призовники, військовозобов'язані та резервісти.

Зауважимо, що на сьогоднішній день у судовій практиці зустрічаються численні випадки, коли особа визнається невинною у вчиненні даного

України: Проект Закону України від 28.05.2020 р. № 3553 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68960&pf35401=530365> (дата звернення: 01.02.2022).

¹ Правила військового обліку призовників і військовозобов'язаних: постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF#n10> (дата звернення: 01.02.2022).

адміністративного правопорушення, тому що не підпадає під ознаки суб'єкта (наприклад, подібна ситуація описана у рішенні Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21 липня 2021 року по справі № 715/1556/21¹).

Зрозуміло, що таке діяння також є суспільно шкідливим, а відтак особа, яка його вчинила, має підлягати адміністративній відповідальності. Для цього пропонуємо викласти назву ст. 210¹ КУпАП та диспозицію ч. 1 даної норми у наступній редакції: «Порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу, оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Так як допризовники відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» зобов'язані особисто прибути до відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки в строк, зазначений у повістці, та подати необхідні документи, перелік яких установлюється Міністерством оборони України², порушення цього обов'язку підпадатиме під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 210¹ КУпАП (у запропонованій нами редакції). При цьому, у випадку неявки призовників або військовозобов'язаних на виклик до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України – за викликом Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, військовозобов'язані, резервісти Служби зовнішньої розвідки України – за викликом Служби зовнішньої розвідки України) для взяття на військовий облік, їх дії кваліфікуватимуться (як і зараз) за ст. 210 КУпАП, адже дана норма у такому випадку виступатиме в якості спеціальної порівняно зі ст. 210¹ КУпАП (у запропонованій нами редакції).

Доволі проблемним є питання кваліфікації діяння призовника, який в категоричній формі відмовляється отримувати повістки і, тим самим,

¹ Рішення Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21.07.2021 р. по справі № 715/1556/21// ZakonOnline: юридичний портал. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/98444436> (дата звернення: 01.02.2022).

² Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

ухиляється від їх отримання. З цього приводу доцільним буде зазначити, що неотримання повісток військового комісаріату або їхнє ігнорування не є кримінально караним діянням, оскільки ст. 335 КК України встановлює покарання лише за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, який включає проходження військовозобов'язаними призовної комісії та відправлення їх до військових частин в строки, зазначені у повістці військового комісара, без поважних причин¹.

Вище ми неодноразово зазначали, що навіть у разі неотримання повістки особа зобов'язана у вказані в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» терміни з'явитися до призовної дільниці. Умовно кажучи, повістка слугує «допоміжним нагадуванням та застереженням» для призовника, а не є інструментом, за допомогою якого (точніше за відсутністю якого) можна ухилитися від призову. Кримінальний проступок у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (в даному випадку) починається не з моменту відмови отримувати повістку, а з моменту невиконання свого прямого обов'язку – прибути у зазначений час до вказаного у повістці місця.

У квітні 2021 р. на дисертаційному рівні ми зазначали, що службові особи органів реєстрації актів громадського стану за неподання військовим комісарам відомостей про зміну призовниками прізвища, імені, по батькові, про внесення до актів громадського стану змін про дату і місце їх народження несли адміністративну відповідальність за ч. 2 ст. 211⁶ КУпАП, керівники та інші відповідальні за військово-облікову роботу службові особи за несвоєчасне подання у військові комісаріати документів на жильців, які є призовниками для оформлення взяття на військовий облік – за ст. 211⁵ КУпАП, а за

¹ Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. № 2 (91). С. 191.

перешкоджання своєчасній явці призовників на збірні пункті чи призовні ділянки – за ст. 211⁴ КУпАП¹.

На сьогоднішній день згадані норми виключені зі змісту КУпАП, утім якщо указані дії вчинено з метою сприяння призовникові в ухиленні від призову на строкову військову службу, зазначені особи повинні нести відповідальність за пособництво в ухиленні від призову на строкову військову службу (ст.ст. 27 і 335 КК)².

Актуальним є також питання розмежування діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військової служби з деякими кримінальними правопорушеннями, передбаченими Розділом XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)»³. Зокрема, це стосується ст.ст. 407-409 КК («Самовільне залишення військової частини або місця служби», «Дезертирство» та «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом»).

Вдалими вбачаються роздуми з цього приводу А. Ониськіва, який у своїх дослідженнях щодо співвідношення діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу з ухиленням від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом підтримує позицію Л. П. Брич та зазначає, що ці склади кримінальних правопорушень є суміжними, а отже, містять як спільні, так і розмежувальні ознаки. Спільною ознакою є суспільно небезпечне діяння, яким є ухилення. Окрім того, у ч. 2 ст. 409 КК України передбачається самостійне суспільно небезпечне діяння – відмова від несення обов'язків військової служби. Хоча у ст. 335 КК України спосіб вчинення кримінального проступку не передбачений,

¹ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 290.

² Там само, с. 290.

³ Хашев В. Г. Проблемні питання розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 202.

а у ст. 409 цього Кодексу ця ознака визначена законодавцем (самокалічення або симуляція хвороби, підроблення документів чи інший обман), вона не може бути розмежувальною, оскільки очевидно, що й кримінальний проступок, передбачений у ст. 335 КК України, може бути вчинений саме у такий спосіб. Розмежувальною ознакою вказаних складів кримінальних правопорушень є спеціальний суб'єкт кримінальних правопорушень, зокрема «правовий статус особи щодо військового обов'язку, кожного із названих складів кримінальних правопорушень». Так, суб'єктом кримінального проступку, передбаченого у ст. 335 КК України, є призовник, тобто особа, приписана до призовної ділянки (ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»), або особа офіцерського складу, яка підлягає призову відповідно до законодавства України. Що стосується суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 409 КК України, то ним є військовослужбовець, тобто особа з числа тих, що проходять військову службу (ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»). Таким чином, для того щоб розмежувати склади кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 335 КК України та 409 цього Кодексу, слід правильно встановити початковий та кінцевий моменти проходження військової служби, що визначаються законодавством України¹.

Погоджуються з даним питанням і автори «Науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України» зазначаючи, що початком перебування на військовій службі для призовників і офіцерів, що призиваються із запасу, є день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину. Тому особа, яка прибула на призовний пункт для відправлення у військову частину, але вже після цього ухилилась від відправлення у війська, є військовослужбовцем і її дії треба кваліфікувати за ст. ст. 407, 408, 409 КК².

¹ Ониськів А. Співвідношення складів злочинів проти порядку проходження військової служби з іншими складами злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 4 (46). 2016. С. 73-74.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [текст] / С. В. Петков, О. І. Мотлях, Н. В. Малярчук, Ю. В. Корнєєв [та ін.]. К. : «Центр учбової літератури», 2015. С. 510.

Отже, основним розмежувальним елементом кримінального проступку у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби є суб'єкт кримінального правопорушення (хоча, безперечно, різниця і в об'єкті).

Не є кримінальним проступком, передбаченим ст. 335 КК України проходження альтернативної служби. Згідно ст. 35 Конституції України ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою¹.

Отже, для осіб, які не можуть нести службу через релігійні переконання держава передбачила спеціальний вид служби – альтернативну. Необхідною умовою для проходження альтернативної служби є належність особи до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю².

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», нею визнається служба, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством³.

У разі ухилення від проходження альтернативної служби місцева державна адміністрація може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів у письмовій формі повідомляє громадянина і територіальний центр комплектування та

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

² Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 року N 1976-ХІІ// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 03.02.2022).

³ Там само.

соціальної підтримки, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах¹. Лише після скасування такого рішення особа може бути суб'єктом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (звісно, за наявності інших обов'язкових елементів складу даного кримінального проступку).

У своїй дисертаційній роботі ми зазначали, що чи не найскладнішим (з огляду на суперечливість в наукових колах) виступало питання розмежування діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу з адміністративним правопорушенням передбаченим КУпАП «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу»). Річ у тому, що у ч. 1 даної статті передбачала, що порушення військовозобов'язаними чи призовниками правил військового обліку, неявка їх на виклик до військового комісаріату без поважних причин або несвоєчасне подання в обліковий орган, де вони перебувають на військовому обліку, відомостей про зміну місця проживання, освіти, місця роботи, посади, а також порушення порядку проходження навчальних зборів (занять) у навчальних закладах Товариства сприяння обороні України та професійно-технічних навчальних закладах – тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян².

З наведеного випливало, що неявка призовників на виклик до військового комісаріату без поважних причин являла собою адміністративне правопорушення.

У цьому контексті заслуговували на увагу роздуми Р. А. Федорченко, який зазначав, що неявка на виклик до військкомату – це неприбуття на виклик військкомату за врученою повісткою в зазначений у цій повістці час.

¹ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 року N 1976-XII// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 03.02.2022).

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова ВР УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> (дата звернення: 01.02.2022).

Повістка вручається передусім для уточнення військово-облікових даних, перевірки в громадян права на відстрочку, можливості використання у війську відповідно до військової або цивільної спеціальності. Лише після вручення повістки можливе проходження військово-лікарської комісії, а вже за її висновком приймається рішення про придатність військовозобов'язаного чи призовника до проходження військової служби. Якщо військовозобов'язаного чи призовника визнають придатним для проходження військової служби, йому вручається повістка для відправлення його у військову частину. Керуючись наведеним Р. А. Федорченко зробив висновок про те, що кримінальна відповідальність (ст. ст. 335, 336 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III) за неявку до військкомату за повісткою виникає лише після прийняття рішення про відправлення військовозобов'язаного чи призовника до військової частини для проходження військової служби, що оформлюється відповідним документом (повісткою), тобто після юридичного оформлення. Розглянутий вид неявки до військкомату, на думку вченого, кваліфікується як кримінальне правопорушення про ухилення від призову. Усі інші випадки неявки за повісткою до військкомату кваліфікуються як адміністративні проступки й тягнуть за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу¹.

І. Медведєва також підтримувала думку, згідно якої для кваліфікації дій особи за ст. 335 Кримінального кодексу України обов'язковими є проходження медичної комісії з позитивним висновком про придатність до військової служби, наявність рішення районної (міської) призовної комісії, вручення призовнику письмової повістки з указаним місцем і точним часом явки для відправки у війська².

Дана точка зору, на нашу думку, була дискусійною. Перше, що викликало заперечення – факт того, що в ст. 210 КУпАП (у редакції Закону від 30.11.2010 р.

¹ Федорченко Р. А. Адміністративна відповідальність військовозобов'язаних чи призовників за порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4/2. 2015. С. 128.

² Медведєва І. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого статтею 335 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2017. № 3 (253). С. 234.

№ 2711-VI) мова не йшла конкретно про неявку на медичний огляд в рамках призову на строкову військову службу або військову службу за призовом осіб офіцерського складу. У разі ототожнення у ст. 210 КУпАП виклику до військового комісару з повістками, що надходять під час проведення призову, зазначалося в нашій дисертаційній роботі, під ознаки даної норми підпадала б не тільки неявка для проходження медичної комісії (як етапу призову), але і неявка для відправлення у військову частину, що повністю руйнувало запропонований підхід.

Крім того, як вже зазначалося вище, відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», призов громадян України на строкову військову службу включає проходження ними призовної комісії та відправлення їх до військових частин¹.

Таким чином, виходячи з положення даного нормативно-правового акта, призов на строкову військову службу складається з двох етапів:

- 1) проходження призовної комісії;
- 2) відправлення до військової частини.

У свою чергу, відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону на районні (міські) призовні комісії покладається організація медичного огляду призовників та призов громадян України на строкову військову службу з призначенням їх для служби у Збройних Силах України чи іншому військовому формуванні².

З наведеного виходить, що теоретично ухилитись від призову можливо на будь-якому з названих етапів. Ухилившись від проходження призовної комісії (на якій і проводиться медичний огляд та виноситься рішення) особа ухиляється від призову в цілому.

У той же час ч. 1 ст. 15 цього нормативно-правового акта свідчить про те, що на строкову військову службу призиваються придатні для цього за

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

² Там само.

станом здоров'я громадяни України чоловічої статі¹, проте, ця придатність встановлюється на першому етапі призову.

На перший погляд, між різними частинами однієї статті Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» виникає досить серйозна колізія, через яку складно зрозуміти можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 335 КК України в разі ухилення від проходження призовної комісії. Втім, якщо проаналізувати зміст даних норм, а не форму, стає зрозуміло, що в ч. 1 ст. 15 зазначеного нормативно-правового акта мова йде про кінцевий результат призову (хто має служити в Збройних силах чи інших військових формуваннях (правило, встановлене на законодавчому рівні)), то в ч. 3 – про сам процес призову (як проходить призов).

Додатковим аргументом на користь ідеї можливості визнання діяння у вигляді ухилення від призову на проходження призовної комісії кримінальним проступком, передбаченим ст. 335 КК України виступають сама назва та зміст даної статті – «Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу». Ключовими словами є призов на строкову військову службу. Думається, якщо законодавець встановлював би кримінальну відповідальність виключно за ухилення від відправлення до військової служби (тобто встановлював її саме за умови позитивного проходження призовної комісії) то стаття б мала відповідну назву і зміст.

Крім того, незалежно від етапу, на якому особа ухиляється від призову так чи інакше завдається шкода суспільним відносинам, пов'язаним із комплектуванням Збройних Сил та інших військових формувань (утворених відповідно до чинного законодавства).

І, нарешті, в разі неможливості кваліфікації діяння у вигляді ухилення від проходження призовної комісії як ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу –

¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

особа зможе маніпулювати законом та майже безболісно злісно ухилятися від кримінальної відповідальності.

У якості підтвердження даного умовиводу ми наводили роздуми І. І. Митрофанова, який наголошував на тому, що ухилення від первинного медичного огляду, що проводиться призовною дільницею утворить склад правопорушення, передбаченого ст. 211-1КУпАП, а відхилення від медичного огляду призовною комісією, що проводиться після видання Указу Президента України про черговий призов громадян України на військову службу і про звільнення з військової служби громадян, що проходять військову службу за призовом, – склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України¹.

На нашу думку, фактор видання підзаконного нормативно-правового акта щодо призову також відіграє далеко не останню роль у відмежуванні суб'єктів адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 210 та 211-1 КУпАП від суб'єкта кримінального проступку, закріпленого у ст. 335 КК України (наголосимо, що даний умовивід було зроблено в контексті редакції КУпАП станом на 17.04.2021 р., коли ст. 211-1 не була виключена зі змісту цього законодавчого акта).

Додають впевненості нашій позиції і роздуми О. С. Володавської щодо різних родових об'єктів злочину, передбаченого ст. 336 КК України та правопорушення, що передбачено ст. 210¹ КУпАП. Так, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 336 КК виступають суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову і мобілізації, а ст. 210¹ КУпАП – суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок управління².

¹ Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. № 2 (91). С. 193.

² Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. №1. С. 68-68.

Вказана позиція цікава тим, що родові об'єкти ст.ст. 335 та 336 КК – з одного боку та ст.ст. 210 і 210¹ КУпАП – з іншого, збігаються, а отже даний умовивід логічно застосувати при порівнянні ст. 335 КК та 210 КУпАП.

Не дивлячись на той факт, що Законом України від 30.03.2021 р. № 1357-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» було виключено ст. 211¹ та суттєво змінено редакцію ст.210 КУпАП (норма стала більш вужчою, адже передбачає адміністративну відповідальність не за порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок та військову службу в цілому, а виключно за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку), наведені вище аргументи, що допомагають розмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 210 КУпАП (в чинній редакції) залишаються актуальними, так як діяння у вигляді неприбуття призовника, військовозобов'язаного чи резервіста за викликом районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (органів СБУ), на сьогоднішній день, являє собою порушення правил військового обліку.

Отже, ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу має персональні, властиві тільки йому ознаки, які дозволяють відмежувати дане суспільно небезпечне діяння від суміжних кримінальних і адміністративних правопорушень.

3.3. Зарубіжний досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу

У світі не існує єдиного порядку комплектування армії (взагалі навіть не всі країни її мають). Можна виділити два основні способи поповнення збройних сил :

1. За контрактом. У багатьох демократичних країнах установлений саме такий порядок комплектування власної армії, адже він має суттєву перевагу – добровільність. Особа йде на службу з власної волі (з патріотичних мотивів, бажання заробити, побудувати кар'єру тощо) без примусу чи обов'язку. Так вона робить власний вибір, приймає зважене рішення.

2. За призовом. У такому разі особа призивається державою на військову службу з ініціативи держави, а в разі невиконання громадянином свого обов'язку держава може застосовувати інститут примусу. Як правило, такий спосіб комплектування застосовується:

а) в разі наявності історичних традицій (служіння в армії – ніби державний ритуал, що шанується в суспільстві та передається з покоління в покоління (наприклад, до таких держав можна віднести Фінляндію, Швейцарію тощо));

б) в разі несприятливого соціально-економічного стану (держава фінансово не може дозволити собі контрактну армію) або, так званого, «архаїзму в законодавстві» (деякі країни колишнього СРСР, Африки тощо);

в) у разі існування реальної терористичної загрози або ймовірної інтервенції (агресії (реальної чи потенційної)) з боку інших держав (Туреччина, Держава Ізраїль, деякі країни Африки та колишнього СРСР (у тому числі і Україна))¹.

¹ Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: научно-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 105.

Зрозуміло, що саме остання категорія країн найбільше потребує такого порядку комплектування армії, адже в такій ситуації кожен потенційний солдат на вагу золота, а перед державою стоїть загроза самого існування. Останнім часом, до таких країн, на превеликий жаль, відноситься й Україна, адже анексія АР Крим, окупація в ході підступної війни, яку розпочала російська федерація проти України, частини території нашої держави є тому підтвердженням. У такій ситуації майже неможливо повністю задовольнити кадрові потреби армії шляхом контрактного набору військовослужбовців, тому держава змушена проводити призови на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу та встановлювати за їх ухилення кримінальну відповідальність.

Ми не визначаємо в даній класифікації змішаний порядок комплектування збройних сил, так як критерієм її побудови є наявність або відсутність самого факту призову¹.

Зрозуміло, що наша робота присвячена розгляду кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні. В даному питанні актуальним є встановлення справедливого, ефективного та гуманного покарання. Для досягнення вказаної мети доцільно увібрати позитивний досвід у вирішенні проблеми встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу інших держав.

Розпад СРСР став відправною точкою для самостійного розвитку законодавства (в тому числі і кримінального) країн, що входили до його складу. Більше 26 років пройшло з того моменту, тому, звісно, законодавство кожної з них зазнало суттєвих змін. Деякі з таких держав навіть мають (або мали) схожі проблеми, що і Україна (бойові дії на власній території, іноземна та терористична агресія, поширення сепаратистських настроїв тощо).

¹ Там само, с. 105.

З огляду на те, що кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу поширена у досить обмеженому колі країн (адже все більше країн, як зазначалося вище, відмовляються від механізму поповнення власних збройних сил шляхом проведення призову на військову службу та переходять до, так би мовити, професійної армії), досвід країн пост-радянського простору є одним з найцікавіших та найпомітніших, більше того – він є реальним (існує реальна кримінальна відповідальність за цей вид злочину).

На дисертаційному рівні у квітні 2021 р. ми розпочали свій аналіз з розкриття досвіду республіки білорусь в частині встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. У лютому 2022 р. дана сусідня держава підступно вдарила у спину Україні, допомігши російській федерації розпочати широкомасштабну війну проти нашої Батьківщини попри те, що всередині самої білорусі були розгорнуті численні акції протесту проти даного рішення.

Такий стан речей вкотре підтвердив дериваційність, що існує в білоруському суспільстві, за якої переважна більшість громадян цієї країни прагне демократичних змін, проте керівництво держави продовжує наполегливо гнути свою лінію авторитаризму.

Враховуючи викладене зрозуміло, що правосуддя у цій державі поділяється на де-юре і де-факто, коли норми закону поступаються суб'єктивним рішенням «гілок влади». Проте, не дивлячись на це, все ж таки розкриємо опублікований на дисертаційному рівні аналіз законодавства республіки білорусь, що передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (звісно, в контексті де-юре).

Ст. 435 КК республіки білорусь має назву «Ухилення від заходів призову на військову службу», складається з двох частин та примітки. Частина

перша передбачає покарання у виді штрафу, або арешту, або обмеження волі на строк до двох років, позбавлення волі на той самий строк за ухилення від заходів призову на військову службу¹.

Отже, диспозиція першої частини статті повністю дублює її назву. Під час розгляду змісту частини першої вказаної статті виникає питання щодо доцільності такого розмаїття можливих санкцій (від невизначеного розміру штрафу (чомусь) до позбавлення волі на строк до двох років). Вважаємо такий підхід дискусійним і потенційно небезпечним із погляду можливого виникнення корупційного фактору (великий спектр можливих санкцій теоретично може дати судовій гілці влади змогу використовувати суб'єктивний підхід під час вирішення тієї чи іншої справи)².

Частина друга ст. 435 КК республіки білорусь передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк за ухилення від заходів призову на військову службу, що скоєне шляхом умисного нанесення собі тілесного ушкодження, або симуляції хвороби, або підробки документів чи іншого обману³.

Вважаємо, диференціація покарання залежно від способу скоєння досліджуваного нами злочину заслуговує на увагу, проте, виникає відчуття недостатнього опрацювання цієї думки в змісті частини другої ст. 435 КК досліджуваної нами держави. Видається, було б цікавим подальше розмежування цього виду злочинів (а отже і встановлення різних покарань) залежно від способу їх скоєння, мотивів тощо; додавання інших способів скоєння

¹ Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_ (дата звернення: 20.04.2022).

² Каторкін Р. А. Досвід Республік Білорусь та Молдова щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Шості харківські кримінально-правові читання «Україна на кримінально-правовій карті світу»: тези доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м.Харків, 13 жовт. 2017). Харків, 2017. С. 65.

³ Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_ (дата звернення: 20.04.2022).

вказаного злочину, побудова логічної «ієрархії тяжкості злочину» на основі різних способів його вчинення.

Згідно з приміткою до ст. 435 цього нормативно-правового акта особа, яка вчинила злочин, передбачений частиною 1 даної статті може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо діяння було скоєно внаслідок збігу тяжких обставин¹.

Так, законодавець закріплює можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності, якщо злочин скоєно без обтяжуючих обставин (передбачених у ч. 2 ст. 435) і внаслідок збігу тяжких обставин. Однак, неконкретизованість «тяжких обставин» дає можливість Феміді вирішувати справи на власний розсуд, тобто допускається суб'єктивізм з боку влади.

КК Молдови також передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Ст. 353 даного нормативно-правового акта має назву «Ухилення від строкової служби, скороченої військової служби або військової служби резервістів, призваних на військові збори або за мобілізацією». Стаття складається з однієї частини в якій встановлюється, що ухилення від строкової військової служби, скороченої військової служби або військової служби резервістів, призваних на військові збори або за мобілізацією, шляхом нанесення ушкодження, симуляції хвороби, фальсифікації документів чи іншого обману карається штрафом до 650 умовних одиниць або неоплачуваною працею на користь суспільства на строк від 100 до 150 годин².

Отже, в КК Молдови перелічені способи вчинення цього злочину. Дещо незрозуміле в даному випадку використання словосполучення «іншого обману» (які ж саме «інші обмани?», навіщо тоді було перелічувати деякі способи?) та відсутність прив'язки способу вчинення злочину до

¹ Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_ (дата звернення: 20.04.2022).

² Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2> (дата звернення: 20.01.2022).

конкретного покарання (таким чином, законодавець не розрізняє певні способи скоєння даного покарання як обтяжуючі обставини). До того ж особа може банально заявити про небажання служити у збройних силах, що не буде обманом, але буде ухиленням від призову. В такому випадку з юридичної точки зору спірним є момент притягнення її до кримінальної відповідальності, а отже, спостерігаємо явну прогалину в законі.

Доцільно підкреслити той факт, що дана норма передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військові збори резервістів (аналогом вітчизняного призову на військову службу осіб офіцерського складу назвати в повній мірі не можна через деякі відмінності в національних законодавствах, однак норма дуже схожа). Законодавець вважає подібний злочин рівнозначним за своєю суспільною небезпекою зі злочином у вигляді ухилення від строкової служби. Думається, подібний підхід (а він є аналогічним з тим, що застосований у ст. 335 КК України) потребує суттєвого доопрацювання.

Ст. 356 КК Грузії має назву «Ухилення призовників від військової чи альтернативної трудової служби». Складається вона з трьох частин. Перша передбачає: «Ухилення призовників від військової служби, в тому числі – шляхом симуляції хвороби, нанесення будь-якого ушкодження, використання підробленого документа чи іншої омані, – карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років»¹.

Ця норма досить схожа на синтез норм КК республіки білорусь і КК Республіки Молдова: законодавець не визначає конкретні суми штрафу (або його межі) та відразу ж перелічує способи ухилення від призову на строкову службу (перелік не вичерпний), однак не визначає які з них більш суспільно небезпечні, а які менш (вид покарання та його тяжкість також не прив'язані до способу). Наявність словосполучення «в тому числі» з подальшим переліченням способів ухилення виглядає більш юридично довершеним,

¹ Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

ніж в КК Молдови, адже включає всі способи ухилення, однак, в той же час, є недоцільною (навіщо перелічувати деякі способи, якщо вони згідно зі змістом статті несуть однакову суспільну небезпеку?)

Друга частина вказаної статті передбачає покарання у виді штрафу або суспільно корисної праці на строк від ста вісімдесяти до двохсот годин або позбавленням волі на строк до одного року за ухилення від альтернативної трудової служби¹.

Як ми бачимо, законодавець Грузії виділяє в окрему групу ухилення від альтернативної трудової служби. Цей злочин передбачає більш м'яке максимальне покарання (не до двох років позбавлення волі, а до одного), а отже, містить меншу суспільну небезпеку, на думку законодавця. Видається, розгляд ухилення від альтернативної трудової служби окремо від строкової військової є доволі цікавим і дискусійним.

В частині третій ст. 356 КК Грузії передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років за вчинення діяння, передбаченого першою або другою частиною даної статті скоєне у військовий час чи під час надзвичайного стану².

Отже, кваліфікуючою обставиною виступає обстановка – військовий час або введення надзвичайного стану. Ми повністю підтримуємо думку, що за вказаних обставин ступінь суспільної небезпеки вказаних діянь є набагато вищим, а тому за їх скоєння доцільно застосовувати більш жорстке покарання. На нашу думку, в КК України доцільно ввести подібну норму.

Ст. 357 КК Грузії має назву «Ухилення від резервної військової служби». У ній передбачено покарання у виді накладення суспільно корисної праці на строк від ста вісімдесяти до двохсот двадцяти годин чи позбавлення волі на строк до одного року за ухилення осіб від резервної служби, скоєне після накладення адміністративного стягнення за таке ж діяння³.

¹ Там само.

² Там само.

³ Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

Безперечно, відсутність військового резерву може боляче вдарити по обороноздатності держави, а тому, ухилення від резервної військової служби несе суспільну небезпеку. Дана норма дещо схожа на ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу в Україні, хоча останні знаходяться у військовому запасі а не резерві. Думається, досить цікавою виглядає ідея виділити дане діяння в окрему статтю КК України, або, хоча б, частину статті 335, встановивши окреме покарання. Спірним є визначення ступеня тяжкості такого покарання. В Грузії, як ми бачимо, за ухилення від резервної військової служби більш м'яке покарання, ніж за ухилення від строкової військової служби. Як вже неодноразово зазначалося вище, в Україні різниця в покаранні за ухилення від призову на строкову військову службу та за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу не передбачена ст. 335 КК України. Вважаємо, доцільно переглянути даний стан речей. Крім того, не можна не відмітити фактор повторності діяння, передбачений в ст. 357, доцільність наявності якого є дискусійною.

В Азербайджанській Республіці ухилення від призову на строкову службу також заборонено Кримінальним кодексом. Ст. 321 має назву «Ухилення від проходження військової служби». Дана стаття складається з двох частин. Перша частина (321.1) встановлює, що ухилення без законних підстав від чергового призову на військову службу або від призову за мобілізацією, з метою ухилення від проходження військової служби – карається позбавленням волі на строк до двох років¹.

Таким чином, азербайджанський законодавець пішов чи не найпростішим шляхом: не став виділяти окремі (менш або більш суспільно небезпечні) способи скоєння даного злочину (подібна ситуація, на даний момент, існує і в Україні), а просто зафіксував заборону скоєння даного виду злочину, встановивши максимальне покарання до двох років позбавлення волі. Досить складно знайти зв'язок між способом вчинення даного злочину та ступенем

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=0;0 (дата звернення: 22.02.2021).

суспільної небезпеки, тому, як мінімум, його не можна вважати невдалим, скоріше альтернативним. Окрім того, назва статті не зовсім точно відображає її зміст, адже теоретично ухилятися від проходження військової служби може і вже призваний солдат, який при цьому не ухилявся від самого призову.

Ч. 2 ст. 321 КК Азербайджанської Республіки (321.2) закріплює, що те ж саме діяння, скоєне у військовий час, – карається на строк від трьох до шести років¹.

Як ми бачимо, вищевказана норма схожа на ч. 3 ст. 356 КК Грузії. Вважаємо її існування є цілком логічним і правильним.

Ст. 327 КК Республіки Вірменія має назву «Ухилення від проходження військової служби, тренувальних зборів чи мобілізації». Ця стаття складається з трьох частин. Перша частина закріплює, що ухилення від чергового призову на строкову військову службу, від тренувальних зборів чи мобілізації за відсутністю законних підстав для звільнення від цієї служби – карається штрафом у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру заробітної плати, або арештом на строк не більше двох місяців, або позбавленням волі на строк не більше двох років².

Ч. 1 ст. 327 КК Вірменії досить схожа на ч. 1 ст. 321 КК Азербайджану за виключенням встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від тренувальних зборів.

Ч. 2 вказаної статті зазначає, що те ж саме діяння, скоєне:

1) шляхом нанесення собі тілесного ушкодження або симуляції хвороби;

2) шляхом підробки документів чи обману, – карається арештом на строк від трьох місяців або позбавленням волі на строк від одного до п'яти років³.

¹ Там само.

² Уголовный кодекс Республики Армения URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 20.01.2022).

³ Там само.

Таким чином, законодавець Вірменії, на відміну від сусіднього Азербайджану, встановлює кваліфікуючі ознаки даного злочину – способи його вчинення (шляхом нанесення собі тілесного ушкодження або симуляції хвороби, шляхом підробки документів чи обману). Думається, такий підхід є цікавим, однак, все ж таки, в досліджуваній нами нормі існують певні суперечливі моменти. По-перше, перелік способів є досить обмеженим (наприклад, можна додати спосіб – підкуп (медичного працівника, працівника військкомату тощо)). По-друге, діапазон покарання досить широкий (від арешту на строк до трьох місяців до позбавлення волі до п'яти років), а вид та тривалість покарання не прив'язані до конкретних способів (законодавець, виходить, вважає дані способи однорідними за своєю суспільною небезпекою)¹. Слід відмітити, що вказана норма схожа на ч. 2 КК республіки білорусь.

У ч. 3 ст. 327 КК Республіки Вірменія вказано, що діяння, передбачені в двох попередніх частинах даної статті, скоєні під час військового стану, війни або в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років².

Отже, в КК Республіки Вірменія передбачені особливо кваліфікуючі ознаки злочину у виді ухилення від проходження військової служби, тренувальних зборів чи мобілізації – скоєння даного діяння у певній обстановці (військовий стан, війна чи бойова обстановка).

Вказана норма є подібною з ч. 3 ст. 354 КК Грузії та ч. 2 КК Республіки Азербайджан.

Ст. 387 КК Республіки Казахстан має назву «Ухилення від військової служби» та складається з двох розділів та примітки. В першому розділі вказано, що ухилення від призову на військову службу за відсутності

¹ Каторкін Р. А. Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018). Дніпро, 2018. С. 422.

² Уголовный кодекс Республики Армения URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 20.01.2022).

законних підстав для звільнення від даної служби – карається штрафом у розмірі до однієї тисячі місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або позбавленням волі на той самий строк¹.

Таким чином, за ухилення від призову на військову службу передбачено чотири види покарання: штраф, виправні роботи, обмеження або позбавлення волі. Враховуючи те, що останні два види покарань є доволі не тривалими (до одного року), думається, що вказаний спектр покарань за ухилення від військової служби є більш гуманним та обґрунтованим, ніж, наприклад, список можливих покарань, передбачений ч. 1 ст. 435 КК республіки білорусь, де максимальним покаранням є позбавлення волі на строк до двох років. Крім того, позитивним є встановлення нижніх та верхніх меж штрафу та строку виправних робіт.

Ч. 2 вказаної статті зазначає, що те ж саме діяння, вчинене:

1) шляхом нанесення шкоди власному здоров'ю;

2) шляхом симуляції хвороби;

3) шляхом підробки документів чи іншого обману, – карається штрафом у розмірі до трьох тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк².

Як ми бачимо, подібні норми існують і в КК республіки білорусь, Азербайджанській Республіці та деяких інших державах, а тому, ч. 2 ст. 387 КК Казахстану має подібні недоліки та переваги.

В примітці до статті законодавець встановлює, що призовник звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до направлення органом, що проводить розслідування, справи до суду він добровільно явився на призовний пункт³.

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0 (дата звернення: 20.01.2021).

² Уголовный кодекс Республики Казахстан URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0 (дата звернення: 20.01.2022).

³ Там само.

Думається, існування даної норми є правильним кроком, що дає можливість особі своєчасно «стати на шлях виправлення».

В КК Киргизької Республіки (втратив чинність з 01 січня 2019 р.) ст. 351 має назву «Ухилення від проходження військової та альтернативної (позавійськової) служби» та складається з двох частин.

Згідно ч. 1 особа, яка ухиляється від призову на військову службу за відсутності законних підстав для звільнення від цієї служби повинна нести покарання у виді залучення до громадських робіт на строк від ста двадцяти годин чи штрафу в розмірі від двохсот до п'ятисот показників, або виправними роботами на строк до двох років, позбавленням волі на строк до двох років.

Ч. 2 встановлює покарання у виді штрафу в розмірі від ста до двохсот розрахункових показників або громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин за ухилення від проходження альтернативної (позавійськової) служби осіб, звільнених від військової служби¹.

Вказана стаття за своїм змістом нагадує перші дві частини ст. 356 КК Грузії. Ухилення від проходження альтернативної служби вважається менш суспільно небезпечним діянням, ніж ухилення від призову на військову службу. Таке рішення є, з одного боку, зрозумілим, адже суто теоретично альтернативна служба сама по собі опосередковано впливає на обороноздатність держави (наприклад суспільно корисна праця на користь армії), з іншого – сама назва «альтернативна» несе рівнозначне смислове навантаження, а отже ухилення від неї має каратися так само жорстко, як і ухилення від призову на строкову військову службу.

Зауважимо, що в новому КК Киргизької Республіки від 02.02.2017 р. передбачена кримінальна відповідальність лише за ухилення від заходів призову на військову службу за мобілізацією у військовий час та від заходів

¹ Уголовный кодекс Кыргызской Республики (утратил силу с 1 января 2019 года) // Министерство юстиции Кыргызской Республики. Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568> (дата звернення: 20.01.2020).

призову на військову службу у військовий час. За вказані діяння передбачене покарання у виді позбавлення волі II категорії¹.

Ст. 314 КК Литовської Республіки «Ухилення від призову на обов'язкову військову службу» складається з двох частин. Частина перша передбачає санкцію у виді арешту або позбавлення волі на строк до трьох років за ухилення від призову на обов'язкову військову службу шляхом нанесення шкоди здоров'ю, симуляції хвороби, підробки документів або іншого обману².

З наведеного видно, що законодавець цієї держави перелічив також деякі способи ухилення. Втім, вони не є вичерпними.

Ч. 2 ст. 314 КК Литовської Республіки зазначає, що призовник, який ухиляється від призову на обов'язкову військову службу, якщо відсутні ознаки, передбачені частиною першою, скоїв злочин і карається штрафом або арештом³.

Отже, побудова ст. 314 вищезазначеного нормативно-правового акта дещо відрізняється в побудові від статей КК України, адже кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення зазначені в ч. 1, а не наступних. Виходить, що ч. 2 застосовується до осіб, які ухиляються способом, не передбаченим у ч. 1 та не шляхом обману (наприклад, письмова відмова від служби тощо).

Ст. 315 даного нормативно-правового акта має назву «Ухилення від призову на військову службу у військовий час». Складається з однієї частини, в якій зазначено, що призовник або воїн активного резерву, який ухиляється від призову на військову службу під час військового стану, карається позбавленням волі на строк до п'яти років⁴.

¹ Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2019 года // Министерство юстиции Кыргызской Республики. Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527?cl=ru-ru> (дата звернення: 20.01.2022).

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas // Teisės aktų registras. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (дата звернення: 03.02.2022).

³ Там само.

⁴ Там само.

Таким чином, ухилення резервіста від призову за логікою законодавця Литовської Республіки несе більшу суспільну небезпеку, ніж ухилення від призову на строкову службу (на відміну від думки законодавця Грузії (ст. 357 КК). Повністю підтримуємо дану думку і пропонуємо перенести її в КК України, тобто встановити більш жорстке покарання (більш жорстке відносно ухилення від призову на строкову військову службу) за ухилення осіб офіцерського складу від призову на військову службу.

КК Республіки Латвія передбачав кримінальну відповідальність за ухилення від призову на обов'язкову військову службу до 14 грудня 2006 року, коли ст. 282 даного нормативно-правового акта було декриміналізовано у зв'язку з відміною призову як явища¹. За тих же причин в Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки ліквідовано ст. 253 «Невиконання оборонної повинності». Втім, у даній державі існує ст. 254 «Невиконання наказу про мобілізацію та ухилення від служби у Силах оборони»:

1. Невиконання особою наказу про мобілізацію – карається грошовим або тюремним ув'язненням на строк до одного року.

2. Те ж саме діяння, вчинене у військовий час, а також ухилення від служби у Силах оборони у військовий час – карається тюремним увезенням на строк від одного до п'яти років².

Таким чином, в Естонській Республіці передбачена кримінальна відповідальність за ухилення від військової служби у військовий час, що, безперечно, є правильним рішенням, адже порушення порядку комплектування збройних сил у військовий час становить не просто підвищену – катастрофічну небезпеку.

Цікавою, з точки зору побудови кримінальної норми є ст. 343 КК Республіки Таджикистан. Указана стаття має назву «Ухилення від несення військової й альтернативної служби». Дана норма складається з трьох

¹ The Criminal Law // Likumi. Legal acts of the republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law> (дата звернення: 03.02.2022).

² Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики по состоянию на 15.07.2018. URL: <https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС%2015.07.2018.pdf> (дата звернення: 03.02.2022).

частин. Перша – встановлює кримінальну відповідальність у вигляді накладення штрафу в розмірі від п'ятисот до однієї тисячі мінімальних розмірів заробітної плати за ухилення від чергового призову на дійсну військову службу, а також ухилення військовозобов'язаного від навчальних або перевірочних зборів в разі відсутності законних підстав для звільнення від цієї служби¹.

Слід відмітити певну схожість цієї норми зі ст. 353 КК Молдови, адже вона встановлює кримінальну відповідальність не тільки за ухилення від призову на строкову військову службу, а і за ухилення від військових зборів.

Ч. 2 закріплює покарання у вигляді накладення обов'язкових робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин або штрафом у розмірі від трьохсот до восьмиста показників для розрахунків за ухилення від проходження альтернативної служби особами, звільненими від військової служби.

Остання (третя) частина названої вище норми встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років за ухилення від призову на строкову військову службу або альтернативну службу, вчинене шляхом:

- а) нанесення шкоди власному здоров'ю;
- б) підробки документів чи іншого обману.

Отже, перелічені способи є кваліфікуючими, однак, на нашу думку, складно об'єктивно пояснити чому саме ці способи несуть підвищену суспільну небезпеку.

Крім того, ст. 343 КК Республіки Таджикистан містить примітку, згідно якої призовник звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до передачі справи до суду він з'явився до призовної дільниці².

Відмічаємо схожість даної примітки з приміткою до ст. 387 КК Казахстану.

¹ Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2018 г.) // Параграф. База данных: Юрист. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325#pos=3432;-24 (дата звернення: 20.01.2021).

² Там само.

КК Туркменістану також встановлює кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Відтак, ст. 219 має назву «Ухилення від призову на військову службу» та складається з трьох частин.

Ч. 1 закріплює, що ухилення від призову на військову службу за відсутності законних підстав для звільнення від цієї служби, – карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до двох років.

Ч. 2 є кваліфікуючою та встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до чотирьох років за те ж саме діяння, скоєне шляхом нанесення собі тілесного ушкодження чи симуляції хвороби, шляхом підробки документів або іншим обманним шляхом¹.

Знову ж таки, законодавець цієї країни, як і багатьох інших держав колишнього СРСР де є подібна норма не встановлює вичерпний перелік кваліфікуючих способів, що дає можливість кваліфікувати певні діяння як за ч. 1, так і за ч. 2.

Ч. 3 закріплює покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років за ухилення від призову на військову службу за мобілізацією чи у військовий час².

Підкреслимо, що в даному випадку, на відміну від ч. 3 ст. 356 Грузії, до ч. 3 цієї статті віднесено не тільки особливо кваліфікуючу обставину – обстановку, але і інше діяння – ухилення від призову на військову службу за мобілізацією.

Ст. 225 КК Республіки Узбекистан має назву «Ухилення від військової чи альтернативної служби» та складається з трьох частин³.

Назва даної статті, як і в КК Азербайджанської Республіки та в КК Республіки Казахстан, є, дещо суперечливою, адже не досить відповідає її змісту. Було б правильніше, все ж таки, додати в назву слово «призов» та

¹ Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный. Под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. Ашхабад. 2013. // База данных ОБСЕ в Ашхабаде. URL: <https://www.osce.org/ru/ashgabat/117369> (дата звернення: 03.02.2022).

² Там само.

³ Уголовный кодекс Республики Узбекистан URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 (дата звернення: 20.01.2021).

викласти, наприклад, в такій редакції: «Ухилення від призову на військову чи альтернативну службу».

В ч. 1 цієї статті зазначено, що ухилення громадян без поважної причини від призову на строкову військову чи альтернативну службу, зарахування на службу в мобілізаційний призовний резерв чи проходження служби в резерві Збройних Сил Республіки Узбекистан, вчинене після застосування адміністративного стягнення за те ж діяння, – карається штрафом до п'ятдесяти мінімальних розмірів заробітної плати чи обов'язковими громадськими роботами до трьохсот годин або виправними роботами до двох років¹.

Отже, санкція ч. 1 ст. 225 КК Узбекистану не передбачає обмеження чи позбавлення волі на певний строк. Досить складно оцінити: добре це, чи погано. Скоріше за все, оцінка має залежати від наявності чи відсутності об'єктивної зовнішньої або внутрішньої загрози (військової, терористичної тощо). Також доцільно відзначити певну особливість – повторність. Притягнути особу до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 222 КК Узбекистану можливо в разі, якщо вона вже притягалася до адміністративної відповідальності за подібне діяння.

Ч. 2 даної статті вказує, що ті ж самі діяння, скоєні:

а) шляхом спричинення собі тілесного ушкодження;

б) шляхом підробки документів або іншого обману, – карається штрафом до ста мінімальних розмірів заробітної плати чи обов'язковими громадськими роботами від трьохсот до трьохсот шістдесяти годин або обмеженням волі від одного року до трьох чи позбавленням волі до трьох років.

Ч. 3 закріплює покарання у вигляді обмеження волі від трьох до п'яти років або позбавленням волі від трьох до п'яти років за ухилення від призову за мобілізацією до Збройних Сил Республіки Узбекистан².

З наведеного вище напрошується висновок щодо схожості як правил побудови, так і змістовної частини статей, що передбачають кримінальну

¹ Уголовный кодекс Республики Узбекистан URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 (дата звернення: 20.01.2021).

² Уголовный кодекс Республики Узбекистан URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 (дата звернення: 20.01.2021).

відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в країнах пост-радянського простору. Безперечно, існують певні відмінності та елементи самоідентичності в національних кримінальних кодексах цих країн, але, в цілому, вони дуже схожі між собою.

Окрім країн, що входили до складу колишнього СРСР ми просто зобов'язані розглянути норми Закону про кримінальне право Ізраїлю, що пов'язані з заборонаю ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, адже ця країна має схожі проблеми з Україною (кровопролитні війни, посягання на територіальну цілісність, життя в умовах терористичної агресії тощо). Більше того, перед Державою Ізраїль стоїть ще одна загроза – прояви релігійного фанатизму, ідеї якого, як зазначає Т. Є. Леоненко, завжди поділяють світ і людство на дві частини, на два ворожих табори. Фанатизм не дозволяє існувати різноманітним ідеям та світоглядам, для нього не існує багатоманітного світу. Все що відрізняється від мислення фанатика, – вороже¹.

Втім, не дивлячись на обставини, Державі Ізраїль вдається бути однією з найбільш розвинутих держав світу, як в економічному, так і соціально-політичному контексті, тому, безумовно, доцільно дослідити національне кримінальне законодавство цієї країни.

Ст. 109 Закону про кримінальне право Ізраїлю глави гімел «Заподіяння шкоди збройним силам» має назву «Заклик до ухилення» і складається з п'яти частин:

«Частина перша – (алеф). Той, хто наказував особі, яка зобов'язана проходити військову службу у збройних силах, щоб вона не служила у них чи не з'являлася на військові дії, або підбурювала до цих діянь – карається увезенням на п'ять років

¹ Леоненко Т. Є. «Нові релігійні групи» (тоталітарні секти) як структурна основа поширення релігійного кримінального фанатизму. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 2 (44). С. 89.

Частина друга – (бет). Той, хто віддавав наказ особі, яка проходить службу у збройних силах дезертирувати зі служби під час військових дій, або підбурював до цих діянь, або оказував пособництво такій особі у дезертирстві – карається ув'язненням на сім років.

Частина третя – (гімел). Той, хто надавав особі, яка має проходити службу, як вказано в пункті (алеф) даної статті, сховище або сприяв переховуванню такої особи, коли у нього були підстави вважати, що ця особа є дезертиром, карається ув'язненням на три роки.

Частина четверта – (далет). Той, хто здійснив злочин, передбачений даною статтею під час ведення військових дій Ізраїлем або ведення ворожих військових дій проти Ізраїлю, карається ув'язненням на п'ятнадцять років.

Частина п'ята (хей). В даній статті «дезертирство» – відсутність на службі у збройних силах з наміром не повернутися»¹.

Отже, за законодавством Держави Ізраїль підбурювання особи до вчинення злочину у вигляді ухилення від призову на військову службу – злочин, передбачений ч. 1 (алеф.) ст. 109 Закону про кримінальне право. Санкція за таке діяння є безальтернативною та доволі жорсткою – 5 років ув'язнення. Суворість вказаного покарання, вважаємо, зумовлена саме високим рівнем суспільної небезпеки, що повисла над цією країною через ряд зовнішньо-політичних, соціально-економічних та релігійних чинників. На жаль, не менший рівень небезпеки, на сьогоднішній день, оточує і нашу державу, тому, видається цікавим розгляд ідеї запровадження подібної норми в КК України. Дискусійною також є думка щодо впровадження більш жорсткого покарання за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Кримінальна відповідальність за підбурювання до ухилення від військової служби передбачена і в Швейцарії. Відтак, ст. 276 КК Швейцарії

¹ Закон об уголовном праве Израиля. URL: <https://www.twirpx.com/file/691498/> (дата звернення: 03.02.2022).

має назву «Заклик або підбурювання до порушення обов'язків військової служби». Складається з двох частин:

1. Хто публічно закликає до непокори військовим наказам, до порушення служби, до відмови від служби чи до втеч, хто схиляє військовозобов'язану особу до вчинення такого діяння, карається тюремним ув'язненням.

2. Якщо має місце призов до заколоту або його підготовки, або хтось схиляє до заколоту або його підготовки, то покаранням є каторжна в'язниця чи тюремне ув'язнення¹.

При цьому слід зазначити, що тюремне ув'язнення, згідно ст. 35 КК Швейцарії, може складати три доби. Там, де закон однозначно не встановлює інше, максимальний строк покарання складає три роки². Каторжна ж в'язниця – найтяжчий вид покарання. Мінімальний строк такого ув'язнення – 1 рік, максимальний – 20 років (в окремих випадках, передбачених законом, він може бути по життєвим).

Отже, із санкції ст. 276 КК Швейцарії виходить, що підбурювання до ухилення від військової служби в цій країні – це досить тяжкий злочин. Дана держава, не дивлячись на те, що навколо неї немає таких яскравих військових та теоретичних загроз, як, наприклад, в Україні, все одно високо цінить свою безпеку та жорстко реагує на будь-які спроби її порушити.

Ухилення від призову на військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу кримінально каране і у Китайській Народній Республіці. В главі 7 «Злочини проти національної безпеки» КК міститься ст. 376, в якій зазначено, що особи, які перебувають у резерві, які у військовий період відмовляються від участі у бойових діях і ухиляються від призову у війська або від військових зборів, при обтяжуючих обставинах – караються позбавленням волі на строк до 3 років або короткостроковим арештом.

Цивільні особи, які відмовляються у військовий період від участі у бойових діях і ухиляються від призову у війська, при обтяжуючих

¹ Серебренникова А. В. Уголовный кодекс Швейцарии: серия книг «Законодательство зарубежных стран». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. С. 253-254.

² Там само, с. 87.

обставинах – караються позбавленням волі на строк до двох років чи короткостроковим арештом¹.

З наведеного можна зробити висновок, що санкції, зазначені у вищевказаній статті є нерівнозначними. За одне і те саме діяння особа може отримати покарання як у вигляді позбавлення волі на певний строк (що є доволі суворо), так і короткостроковий арешт (що є набагато м'якше). Думається, такий підхід є не досить вдалий. Крім того, не зазначено точного строку короткострокового арешту.

У розділі 5 «Військові злочини» КК Фінляндії² не передбачена кримінальна відповідальність саме за ухилення від призову на строкову військову службу. Втім, це не значить, що за дане діяння відсутня відповідальність. Вказане питання врегульовано у законах № 1438 від 28.12.2007 «Про військовий обов'язок» (§118)³ та № 1446 від 28.12.2007 «Про військову службу» (§ 74, 81)⁴, які поділяють військову службу на цивільну та не цивільну (військову). Перша – це альтернативна служба, друга – звичайна військова. Відповідно до положень цих нормативно-правових актів, до ухилянтів від призову на строкову військову службу може бути застосований досить креативний інструмент впливу – переведення на альтернативну службу (§ 118 закону «Про військовий обов'язок»)⁵. В разі ж, якщо особа ухиляється і від альтернативної служби – на неї чекає тюремне ув'язнення на строк, рівний половині невідбутої альтернативної служби (§ 74 закону «Про військову службу»)⁶. При цьому альтернативна служба, відповідно до § 4 закону «Про військову службу»

¹ Коробеев А. И. Вичиков Д. В. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики: серия книг «Законодательство зарубежных стран». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. С. 252.

² The Criminal Code of Finland // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> (дата звернення 03.01.2022).

³ Asevelvollisuuslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice. URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438> (дата звернення 03.01.2022).

⁴ Siviilipalveluslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=siviilipalveluslaki#L11P74> (дата звернення 03.01.2022).

⁵ Asevelvollisuuslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice. URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438> (дата звернення 03.01.2022).

⁶ Siviilipalveluslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=siviilipalveluslaki#L11P74> (дата звернення 03.01.2022).

триває 347 діб, таким чином, в разі ухилення від призову на альтернативну службу, особа карається ув'язненням на 173,5 доби¹.

Таким чином, кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (її форма та механізм реалізації) у Фінляндії докорінно різняться від кримінальної відповідальності за аналогічне діяння в Україні. Вважаємо, в сучасних умовах, враховуючи об'єктивні обставини, доцільність застосування подібного підходу в нашій державі є, м'яко кажучи, дискусійною, хоча, ідея пом'якшення (а не скасування!) покарання в разі, якщо ухилинт добровільно виявляє бажання вступити на альтернативну службу (після вчинення кримінально караного діяння, спрямованого на ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу) виглядає цікавою та прогресивною. Втім тоді слід переглядати весь інститут альтернативної служби в Україні.

Отже, ухилення від призову на строкову військову службу – злочин, передбачений кримінальними кодексами багатьох країн пострадянського простору. Кримінальна ж відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу зустрічається рідше. Деякі країни (наприклад, Грузія) винесли подібну норму в окрему статтю, що є, на нашу думку доволі цікавим рішенням.

Доволі логічним є розгляд певної обстановки (бойова обстановка, військовий час, введення надзвичайного стану) як обтяжуючої обставини (наприклад, КК Грузії, Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія), адже в такій ситуації порушення порядку комплектування збройних сил несе підвищену небезпеку, бо опосередковано впливає на боєздатність армії².

Спостерігається тенденція, за якою ступінь розробленості законодавства зарубіжних країн у сфері кримінально-правового регулювання порядку комплектування армії та його суворість прямо залежить від наявності негативних зовнішніх та внутрішніх чинників (збройна агресія, тероризм).

¹ Siviilpalveluslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=siviilpalveluslaki#L11P74> (дата звернення 03.01.2022).

² Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: научно-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 105.

Висновки до розділу 3

Отже, дослідження спеціальних питань кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу дозволило зробити наступні умовиводи:

1. Встановлено, що найбільше випадків ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу зафіксовано на території Дніпропетровської та Закарпатської областей, найменше – в м. Києві. Не зафіксовано з об'єктивних причин випадків ухилення в АР Крим та м. Севастополі.

У зв'язку з окупацією деяких територій України запропоновано (на період такої окупації) в указах Президента України щодо призову на строкову військову службу та наказах Міністра оборони стосовно призову на військову службу осіб офіцерського складу робити наступний припис: *«Призов не поширюється на громадян, які зареєстровані і проживають на тимчасово окупованих територіях України»*.

Через безальтернативність покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 335 КК України розповсюдженою є практика застосування судами ст. 69 КК України, тому не дивно, що найрозповсюдженішим видом покарання (з реальним відбуттям) є штраф, який прямо не передбачений санкцією ст. 335 КК України.

Найбільш поширеною формою кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбуття якого вона звільняється.

Обґрунтовано необхідність внесення змін до санкції ст. 335 КК України, передбачивши покарання за ухилення від призову на строкову військову службу у виді штрафу від однієї до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян та покарання у виді громадських робіт на строк від ста до двохсот сорока годин.

Запропоновано передбачити санкцію за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в умовах дії режиму воєнного або надзвичайного стану у виді позбавлення волі на строк до трьох років з альтернативною у виді обмеження волі на той самий строк для ухиянтів від строкової служби та за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу (з альтернативною – обмеження волі на той самий строк).

2. Встановлено, що ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу має власні особливі ознаки, що дозволяють відмежувати дане діяння від суміжних кримінальних (наприклад, передбачених ст. 337, 407-409 КК) та адміністративних правопорушень (передбачених, наприклад, у ст. 210, 210¹ КУпАП).

Доведено, що ухилення від проходження медичної комісії (як одного з етапів призову) підпадає під ознаки кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу).

3. Аналіз законодавства зарубіжних країн (Грузія, Держава Ізраїль, КНР, Швейцарія, Фінляндія, Республіки Азербайджан, білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Естонія) в частині встановлення юридичної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу дозволив доповнити запропоновані раніше пропозиції.

ВИСНОВКИ

У монографії науково обґрунтовано кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. На основі проведеного аналізу зроблені висновки та запропоновані зміни до ст. 335 КК України, спрямовані на модернізацію діючого законодавства та підвищення його ефективності, зокрема:

1. Генезис та еволюцію законодавства про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу можна розділити на п'ять основних періодів:

1) підготовчий (кінець IX – початок XVI ст.). На даному етапі ще не існувало самого явища призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, так як існував особливий суспільно-політичний лад. Однак створення на теренах нашої Батьківщини потужної держави – Київської Русі та, як наслідок, зародження війська стали відправними моментами, базою для створення в подальшому регулярної армії, зародження явища призову до лав збройних сил, запровадження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

2) етап зародження (початок XVI – початок XVIII ст.) – пов'язаний, в першу чергу, з існуванням Великого князівства Литовського до складу якого входили деякі землі нашої Батьківщини. Розвиток поняття та значення збройних сил в рамках існування держави призвів до виникнення обов'язкової (нехай і досить специфічної) служби. Військовий обов'язок в більшій мірі був опосередкованим та полягав у фінансуванні та підтримці армії (для землевласників). Для нижчих верств населення існував і прямий військовий обов'язок, однак призови відбувалися в момент і на період бойових дій. Саме в цей час зароджується кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову службу.

3) інтенсивного розвитку (початок XVIII – початок XX ст.) – пов’язаний з поширенням на українські землі дії законодавства Російської імперії та Австро-Угорщини. В цей період законодавство досить швидко еволюціонувало та, врешті, решт детально регулювало кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Потужним імпульсом впровадження кримінальної відповідальності за ухилення від військової служби стала реформа Петра I, пов’язана з переходом на професійну армію та введення особливої форми військової служби – рекрутства. Крім того, інтенсивні війни в Європі, що зачепили і наведені вище держави, сприяли зміцненню ролі армії, як гаранта та запоруки існування самої державності та суверенітету. На фоні цього явища необхідність призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу значно зросла, тому була введена спочатку кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу або ухилення від рекрутства, а потім – і кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу (особливо в цьому питанні просунулася Австро-Угорщина, адже Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 року стало одним з перших нормативно-правових актів, а якому була передбачена кримінальна відповідальність за дане діяння). Також популярною була ідея залежності жорсткості покарання від способу вчинення злочину у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

4) радянський (початок-кінець XX ст.) – створює двояке враження: з одного боку відбулась гуманізація покарань за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, з іншого – законодавство СРСР в зазначеній сфері було зроблено «на швидку руку». Попередні вітчизняні здобутки були знищені або спростовані. Держава відкинула вікові напрацювання, та розпочала шлях у цьому напрямку спочатку.

5) сучасний (кінець ХХ ст. – наш час). – До 2001 року на теренах нашої держави діяв КК УРСР 1960 року. Кримінальний кодекс України 2001 року переніс ідею заборони ухилення від призову на строкову військову службу з Кримінального кодексу УРСР 1960 року, дещо видозмінивши її зміст, встановивши, зокрема, у 2015 році кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу особами офіцерського складу.

Невелика кількість змін до ст. 335 КК України та низька увага з боку науковців до проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу була зумовлена тим, що до 2014 року вказана стаття досить рідко застосовувалася на практиці. На сьогоднішній же день, враховуючи фактори військової та терористичної загрози, що нависли над нашою державою, стаття 335 діючого Кримінального кодексу України потребує глибокого дослідження з подальшим внесенням низки змін.

2. Кримінальний проступок у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає таким підставам криміналізації як:

1) значний ступінь суспільної небезпечності (ухилення від призову на строкову військову службу, зважаючи на терористичну та військову загрози, наносить шкоду не тільки суспільним відносинам, що забезпечують комплектацію Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, але і ставить під загрозу військову міць держави, що може обернутися катастрофою загальнодержавного (якщо не європейського) масштабу);

2) негативна динаміка зростання (з початку війни на Донбасі та анексії Криму кількість випадків ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу зросла в рази та перетворила майже «мертву» статтю КК (та явище загалом) на таку, яка, на жаль, досить часто застосовується в умовах сьогодення;

3) типовість та достатня розповсюдженість (з 2014 року випадки ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб

офіцерського складу стали доволі розповсюдженим явищем та фіксуються майже на всій території України);

4) наявність причин та умов вчинення даного діяння, які в сучасних умовах розвитку суспільства неможливо усунути вжиттям загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання (страх потенційних ухилянтів перед такими явищами як «дідівщина», несприятливі умови проходження служби тощо постійно підпитуються ззовні в рамках так званої «гібридної війни»);

5) необхідність впливу кримінально-правовими заходами з врахуванням можливостей системи кримінальної юстиції в протидії даному злочину (з огляду на попередні підстави),

б) переважання позитивних наслідків його криміналізації над негативними.

Крім того, діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу відповідає більшості принципам криміналізації, а отже, його криміналізація є закономірним кроком.

Доведено, що кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є соціально обумовленою.

3. Встановлено, що основним безпосереднім об'єктом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у широкому розумінні виступають суспільні відносини, що забезпечують порядок комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. У вузькому ж – суспільні відносини, що забезпечують призов на строкову військову службу і призов на військову службу осіб офіцерського складу.

Не дивлячись на деяку ідеалізованість, доцільним є виділення безпосереднього додаткового обов'язкового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України – суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність держави.

4. Визначено, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 335 КК України має формальний склад кримінального правопорушення та може бути вчинене, у широкому розумінні, шляхом дії або бездіяльності, а у вузькому – дії, чистої бездіяльності та змішаної бездіяльності. Останній вид бездіяльності являє собою поєднання активних дій з подальшим нез'явленням у вказаний час до визначеного місця. Більшість випадків ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу вчиняються шляхом бездіяльності.

На основі аналізу судових вироків за період з 2010 по 2020 рр. виділено чотири найбільш розповсюджених групи способів учинення діяння у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, пов'язаних із: 1) неявкою до призывного пункту; 2) зміною місця проживання, переховуванням або виїздом за кордон; 3) підробкою документів; 4) категоричною відмовою служити в армії.

Запропоновано розглядати обставини (вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 335 КК України в умовах введення режиму воєнного або надзвичайного стану) в якості кваліфікуючої ознаки.

5. Суб'єктом кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу може бути лише певна особа, а отже – такий суб'єкт відноситься до спеціальних.

Встановлено, що суб'єктом кримінального проступку, передбаченого статтею 335 КК України можуть бути дві абсолютно різні категорії осіб:

1) призовники – громадяни України чоловічої статі у віці від 18 до 27 років, приписані до призывних дільниць, які не мають право на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу та призвані на неї.

2) військовозобов'язані особи офіцерського складу – призвані відповідно до наказу Міністра оборони України громадяни України віком до 43 років, які пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити, мають вищу освіту за освітнім

ступенем не нижче бакалавра та яким присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу.

Запропоновано розділити ст. 335 КК України на ст. 335 (ухилення від призову на строкову військову службу) та 335¹ (ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу). Підтримано позицію щодо встановлення більш тяжкого покарання для ст. 335¹, так як особа з числа офіцерського складу більше підготовлена до військової служби, а отже, її ухилення від військової служби становить більш високу суспільну небезпеку, ніж подібні діяння призовника на строкову військову службу.

6. Сформовано кримінологічний портрет особи ухилянта: особа чоловічої статі у віці від 18 до 25 років, працездатна, яка ніде не працює і не навчається, має повну загальну середню освіту або професійно-технічну, раніше не судима.

7. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу характеризується обов'язковим елементом – виною у формі умислу (вид умислу – прямий – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання) та факультативними: метою (як правило, нею є бажання уникнути служби в Збройних Силах України або інших військових формуваннях) і мотивами (найбільш поширені – страх служби, страх бути вбитим або відправленим в зону бойових дій).

8. Аналіз форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу продемонстрував, що один вид покарання (обмеження волі на строк до трьох років) явно не достатній (тим паче, що в даному кримінальному правопорушенні наявні дві абсолютно різні категорії осіб, які можуть бути його суб'єктами). Запропоновано внести до санкції вказаної статті наступні види покарань: штраф, громадські роботи та позбавлення волі на строк до трьох років.

9. Проведено відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, зокрема: ст.ст. 337, 407-409 КК та 210, 210¹ КУпАП (як правило, відмежувальним елементом виступає суб'єкт правопорушення).

Доведено, що діяння у вигляді ухилення від проходження медичної комісії (як етапу призову) може підпадає під ознаки кримінального проступку, передбаченого статтею 335 КК України.

10. Встановлено, що рівень розробленості питання кримінально-правового забезпечення суспільних відносин у сфері призову та мобілізації у зарубіжних країнах прямо залежить від ступеня небезпеки, що об'єктивно існує (або не існує) навколо та всередині держави. Війни та терористичні загрози змушують державу якісно регулювати питання кримінальної відповідальності за порушення порядку комплектування збройних сил (наприклад, Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Грузія, Держава Ізраїль).

11. За результатами дослідження пропонується внести зміни до:

а) *ст. 335 КК України викласти наступним чином:*

Ухилення від призову на строкову військову службу

1. Ухилення від призову на строкову військову службу, –
карається штрафом від однієї до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами від ста до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене в умовах введення режимів воєнного або надзвичайного стану, –

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до моменту притягнення до кримінальної відповідальності добровільно з'явиться до військового комісаріату та пройде необхідні етапи призову.

б) доповнити КК статтею 335¹ КК України та викласти її наступним чином:

Ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу

1. Ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу,-

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене в умовах введення режимів воєнного або надзвичайного стану, –

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Особа, яка вчинила злочин, передбачений частиною першою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до моменту притягнення до кримінальної відповідальності добровільно з'явиться до військового комісаріату та пройде необхідні етапи призову.

в) ч. 1 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» викласти в такій редакції:

«На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі громадяни призовного віку). Президент України, як Верховний Головнокомандувач, під час оголошення щорічного призову може збільшувати мінімальний призовний вік та/або зменшувати максимальний, не виходячи при цьому за вказані крайні вікові межі».

г) в указах Президента України та наказах Міністра оборони щодо призову на строкову військову службу та на військову службу осіб офіцерського складу робити наступний припис:

«Призов не поширюється на громадян, які зареєстровані і проживають на тимчасово окупованих територіях України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
2. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2004. 328 с.
3. Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрози застосування фізичного насильства: монографія. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. 212 с.
4. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49-67.
5. Бабанін С. В. Підстави криміналізації порушення чинних на транспорті правил. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2012. №4 (64). С. 327-333.
6. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 145-148.
7. Бернер А. Неклюдов Н. Учебник уголовного права. Части Общая и Особенная А. Ф. Бернера с примечаниями, приложениями и дополнениями по истории русского права и законодательству положительному Магистра Уголовного Права Н. Неклюдова. Санкт-Петербург, 1865. Т. 1. 447 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.: іл.
9. Вереша Р. В. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

10. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 21.07.2011 р. по справі № 1-293/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54138382> (дата звернення: 01.02.2022).

11. Вирок Бродівського районного суду Львівської області від 29.08.2018 по справі № 439/1052/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68519614> (дата звернення: 01.02.2022).

12. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 07.04.2010 р. по справі № 1-135/2010 (номер провадження 1-135/2010) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69035772> (дата звернення: 01.02.2022).

13. Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 04.12.2017 по справі № 715/2223/17 (провадження номер 1-кп/715/141/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70676257> (дата звернення: 01.02.2022).

14. Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 16.11.2016 р. по справі № 723/2424/16-к (номер провадження 1-кп/715/125/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62781291> (дата звернення: 01.02.2022).

15. Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 04.10.2010 року по справі № 1-74/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49917316> (дата звернення: 01.02.2022).

16. Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 09.06.2010 по справі № 1-73/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49917184> (дата звернення: 01.02.2022).

17. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг від 22.11.2011 по справі № 1-635/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57592631> (дата звернення: 01.02.2022).

18. Вирок Застанівського районного суду Чернівецької області від 03.08.2017 р. по справі № 716/1198/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68104029> (дата звернення: 01.02.2022).

19. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 26.09.2017 по справі 500/4675/17 (провадження номер 1-кп/500/397/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69108154> (дата звернення: 01.02.2022).

20. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 14.09.2010 по справі № 1-379/2010 (номер провадження 1-379/2010) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56133428> (дата звернення: 01.02.2022).

21. Вирок Кодимського районного суду Одеської області від 26.12.2017 р. по справі № 503/2152/17 (номер провадження 1-кп/503/107/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71308448> (дата звернення: 01.02.2022).

22. Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 23.11.2017 року по справі № 564/2235/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70467126> (дата звернення: 01.02.2022).

23. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 02.07.2015 року по справі № 626/1278/15-к. (номер провадження 1-кп/626/137/2015) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46018085> (дата звернення: 01.02.2022).

24. Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 09.02.2017 року по справі № 287/11/17-к // Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64613761> (дата звернення: 01.02.2022).

25. Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 21.12.2016 року по справі № 287/434/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63588792> (дата звернення: 01.02.2022).

26. Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 09.08.2016 р. по справі № 184/1363/16-к (номер провадження 1-кп/184/119/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59567164> (дата звернення: 01.02.2022).

27. Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 13.11.2017 року по справі № 184/1198/17 (номер провадження 1-кп/184/153/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70188716> (дата звернення: 01.02.2022).

28. Вирок Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області від 08.02.2016 року по справі № 184/139/16-к (номер провадження 1-кп/184/26/16) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55543505> (дата звернення: 01.02.2022).

29. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 24.04.2018 р. по справі № 323/912/18 (номер провадження 1-кп/323/123/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73583023> (дата звернення: 01.02.2022).

30. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 07.12.2011 року по справі № 1-640/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53304566> (дата звернення: 01.02.2022).

31. Вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 18 грудня 2017 року в справі № 309/3368/17 (номер провадження 1-кп/309/441/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71082133> (дата звернення: 01.02.2022).

32. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 05 жовтня 2016 року по справі № 748/1813/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61797841> (дата звернення: 01.02.2022).

33. Вирок Черняхівського районного суду Житомирської області від 28.02.2018 року по справі №293/39/18 (номер провадження 1-кп/293/105/2018) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72498780> (дата звернення: 01.02.2022).

34. Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 22.11.2017 року по справі № 636/1432/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71406136> (дата звернення: 01.02.2022).

35. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 04.04.2014 року по справі № 761/4166/14-к (номер провадження 1-кп/761/296/2014) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38212488> (дата звернення: 01.02.2022).

36. Висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України: Проект Закону України від 28.05.2020 р. № 3553 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68960&pf35401=530365> (дата звернення: 01.02.2022).

37. Вітко О. Ю. Поняття об'єкта злочину. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 95-100.

38. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

39. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. 416 с.

40. Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 2101 Кодексу України про адміністративні правопорушення). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. №1. С. 67-78.

41. Гритенко О. А., Домусчи С. М. Місце та роль способу вчинення злочину як ознаки основного складу злочину за вітчизняним та зарубіжним законодавством. *Актуальні проблеми публічного та приватного права*. 2015. № 1. С. 108-113.

42. Гритенко О. А., Томило В. В. Поняття незакінченого злочину та його види, відмінність від добровільної відмови від злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 27-31.

43. Гритенко О. А., Ульянова Т. О. Класифікація суспільно небезпечних наслідків: деякі теоретичні та законодавчі аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 71-75.

44. Грищук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 50-65.

45. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид. переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. 768 с.

46. Джужа А. О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини за законодавством інших країн. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 147-155.

47. Дія // Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dija> (дата звернення: 01.04.2022).

48. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 49-55.

49. Дудоров О., Письменський Є. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 46-52.

50. Єдиний державний реєстр судових рішень // Інформаційні судові системи: Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 28.01.2022).

51. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2013 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282 (дата звернення: 28.04.2022).

52. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2014 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198199 (дата звернення: 28.04.2022).

53. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198191 (дата звернення: 28.04.2022).

54. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2016 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200945 (дата звернення: 28.04.2022).

55. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952 (дата звернення: 28.04.2022).

56. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2018 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=205797 (дата звернення: 28.04.2022).

57. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205 (дата звернення: 28.04.2022).

58. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 28.04.2022).

59. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 28.04.2022).

60. Жаровська Г. П., Ющик О. І. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. 304 с.

61. Закон об уголовном праве Израиля. URL: <https://www.twirpx.com/file/691498/> (дата звернення: 03.02.2022).

62. Калініченко Ю. В. Родовий та видовий об'єкти завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Національної академії правових наук України та обговоренню п'ятимовної монографії «Правова доктрина України» (м. Харків, 20-21 листопада 2013 р.). Харків: Національна академія правових наук України, 2013. С. 819-821.

63. Кантонисты // World ORT: электронная еврейская энциклопедия. URL: <http://www.eleven.co.il/article/11955> (дата звернення: 03.04.2022).

64. Каторкін Р. А. Деякі питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності:

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 03 берез. 2017). Хмельницький: НАДПСУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. С. 218-221.

65. Каторкін Р. А. Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018). Дніпро, 2018. С. 419-422.

66. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: науково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104-107.

67. Каторкін Р. А. Досвід Республік Білорусь та Молдова щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Шості харківські кримінально-правові читання «Україна на кримінально-правовій карті світу» : тези доп. та наук. повідомл. учасників між нар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 13 жовт. 2017). Харків, 2017. С. 65-67.

68. Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI-XIX століть. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць*. 2017. № 1 (15). С. 199-206.

69. Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в Україні у XX столітті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2016. №4 (84). С. 285-291.

70. Каторкін Р. А. Об'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць. 2017. № 2 (16). С. 184-192.

71. Каторкін Р. А. Питання форми вини у злочинах, передбачених ст. 335 КК України. Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / за ред. д. ю. н., Шкута О. О.; Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 115-119.

72. Каторкін Р. А. Проблема віку суб'єкта ухилення від призову на строкову військову службу. Концептуальні основи кримінальної законотворчості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 жовтня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 571-575.

73. Каторкін Р. А. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17 березня 2017). У 2-х ч. Ч. 1. Дніпро, 2017. С. 214-216.

74. Каторкін Р. А. Суб'єкт ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Вісник кримінального судочинства: збірник наукових праць.* 2017. № 2. С. 190-196.

75. Каторкін Р. А. Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу як фонове для тероризму явище. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 28 жовтня 2016). Дніпро, 2017. С. 146-148.

76. Кашкаров О. Підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері випуску та обігу цінних паперів. // gua.convdocs.org: сайт / URL:

<http://gua.convdocs.org/docs/642/index-22286.html?page=11> (дата звернення: 01.02.2022).

77. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. Київ: Кондор, 2005 // База даних «Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/ZAG_TEOR_2005.pdf (дата звернення: 01.04.2022).

78. Кириченко Ю. В. Підстави виокремлення незаконного використання електричної або теплової енергії в самостійний склад злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

79. Кириченко Ю. В. Підстави виокремлення незаконного використання електричної або теплової енергії в самостійний склад злочину. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 1. С. 170-175.

80. Клименко В. А., Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина // Vuzlib: економіко-правовая библиотека. URL: <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/20176/20193/> (дата звернення: 08.04.2022).

81. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова ВР УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> (дата звернення: 01.02.2022).

82. Коломієць Ю. Ю. Кримінальний закон та позитивна кримінальна відповідальність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 25. С.457-460.

83. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.04.2022).

84. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. 2-ге вид., К.: Атіка, 2002. 640 с.

85. Коробеев А. И. Вичиков Д. В. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики: серия книг «Законодательство зарубежных стран». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 303 с.

86. Красницький І. В. Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним кримінальним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3-4. С. 219-225.

87. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. 780 с.

88. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов./ за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

89. Кримінальний кодекс України 1960 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/paao612#o612> (дата звернення: 01.04.2022).

90. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.. 2013. 1040 с.

91. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.04.2022).

92. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками). Київ, 1950. 168 с.

93. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1522349333588398> (дата звернення 03.04.2022).

94. Кузнецов В. В. Співвідношення понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» в теорії кримінального права. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11. Том 2. С. 77-79.

95. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. №3 (15). С. 36-40.

96. Ландвер // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ландвер> (дата звернення: 01.03.2022).

97. Ландина А. В. Кримінальна відповідальність: форми реалізації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 4. С. 112-117.

98. Леоненко Т. Є. «Нові релігійні групи» (тоталітарні секти) як структурна основа поширення релігійного кримінального фанатизму. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 2 (44). С. 88-92.

99. Лисенко В. О. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у державній кримінально-виконавчій службі України. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 117-122.

100. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1. (39) С. 163-168.

101. Медведєва І. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого статтею 335 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2017. № 3 (253). С. 232-235.

102. Мельник Р. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 100-107.

103. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 17 с.

104. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.

105. Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної

відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. № 2 (91). С. 187-193.

106. Мочкош Я. В. Об'єкт злочину в кримінальному праві України: фата-моргана чи реальність. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 226-230.

107. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2008. 1216 с.

108. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [текст] / С. В. Петков, О. І. Мотлях, Н. В. Малярчук, Ю. В. Корнєєв [та ін.]. К. : Центр учбової літератури, 2015. 696 с.

109. Ониськів А. Співвідношення складів злочинів проти порядку проходження військової служби з іншими складами злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 4 (46). 2016. С. 72-78.

110. Орлов Ю. В. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та питання доцільності законодавчого закріплення. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 116-120.

111. Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 291-304.

112. Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Х.: Право, 2016. 104 с.

113. Пащенко О. О. Вирішення проблем соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність у радянській науці другої половини 80-х рр. ХХ ст. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. 2011. № 22. С. 54-66.

114. Пащенко О. О. Дослідження проблеми соціальної зумовленості кримінального законодавства в роботах радянських криміналістів 70-х рр. ХХ ст. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. 2010. № 19. С. 28-35.

115. Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 41-76.
116. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
117. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики по состоянию на 15.07.2018. URL: <https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС%2015.07.2018.pdf> (дата звернення: 03.10.2019).
118. Письменський Є. О. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: деякі кримінально-правові проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: юридичні науки. 2013. Випуск 6. Том 2. С. 93-96.
119. Письменський Є. О. Підстави кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем: проблеми, тенденції, перспективи. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 179–197.
120. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: монографія. Наук. ред. О.О. Дудоров. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.
121. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2013. Випуск 20. С. 65-72.
122. Постанова Драбівського районного суду Черкаської області від 18 травня 2010 року по справі № 1-45/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49868671> (дата звернення: 09.01.2022).
123. Постанова Міжгірського районного суду Закарпатської області від 17.06.2011 по справі № 1-72/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51701351> (дата звернення: 09.02.2022).

124. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку : проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку від 28.05.2020 р. № 3553 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68960&pf35401=528015> (дата звернення: 27.04.2022).

125. Права, по которымъ судится малороссійскій народъ изъ трехъ книгъ, изданн्या под редакцією проф. О. А. Кистяковскаго. Київ, 1879. 1063 с.

126. Правила військового обліку призовників і військовозобов'язаних: постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF#n10> (дата звернення: 01.02.2022).

127. Примаченко В.Ф. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 68-77.

128. Примаченко В. Ф. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за терористичні злочини: якість та достатність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 80-89.

129. Примаченко В. Ф. Проблемні питання визначення криміналізації як методу кримінально-правової політики // Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. у двох частинах (Дніпро, 17 бер. 2017 р.) / МВС України, Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: Літера ЛТД, 2017. Ч. 1. С. 193-195.

130. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 року N 1976-XII// База даних «Законодавство України»/Верховна

Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 03.02.2022).

131. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-12 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 27.04.2022).

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55> (дата звернення: 27.04.2022).

133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду: Закон України від 15.01.2015 № 116-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-19> (дата звернення: 27.04.2022).

134. Про затвердження інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України від 10 квітня 2009 року № 170 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09/page#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

135. Про затвердження Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2002 р. № 352 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/352-2002-%D0%BF/print1520955374337093> (дата звернення: 01.02.2022).

136. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України

на строкову військову службу у 2018 році: Указ Президента України від 15.02.2018 № 33/2018// Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/332018-23610> (дата звернення: 21.02.2022).

137. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2019 році: Указ Президента України від 30.01.2019 року № 22/2019 12 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/2019#Text> (дата звернення: 03.02.2022).

138. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2020 році: Указ Президента України від 16.01.2020 року № 13/2020 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13/2020#Text> (дата звернення: 03.02.2022).

139. Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян України на строкову військову службу у 2022 році: Указ Президента України від 29.12.2021 № 33/2018// Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6872021-41077> (дата звернення: 21.02.2022).

140. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 року № 3543-ХІІ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

141. Про Положення про проходження громадянами військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> (дата звернення: 16.02.2022).

142. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 01.04.2022).

143. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 року № 1550-III// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 01.04.2022).

144. Про призов громадян України на військову службу за призовом осіб офіцерського складу у 2017 році: наказ Міністра оборони України від 30 травня 2017 року № 300 // Харківський обласний військовий комісаріат: офіційний веб сайт. URL: http://khovk.org/ua/news/one_news/228.html (дата звернення: 20.01.2022).

145. Про призов громадян України на військову службу за призовом осіб офіцерського складу у 2018 році: наказ Міністерства оборони України від 22.05.2018 року № 231 // <https://ldn.org.ua>: вебсайт. URL: https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Nakaz_231.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

146. Рішення Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21.07.2021 р. по справі № 715/1556/21// ZakonOnline: юридичний портал. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/98444436> (дата звернення: 01.02.2022).

147. Роз'яснення щодо деяких положень порядку призову на військову службу осіб офіцерського складу у 2017 році // Міністерство оборони України: офіційний веб сайт. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2017/05/27/rozyasnennya-shhodo-deyakih-polozhen-poryadku-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-osib-oficzerskogo-skladu-u-2017-roczi/> (дата звернення: 07.02.2022).

148. Роздель вторый о обороне земской // «Ізборник». Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Електронна бібліотека давньої української літератури. URL: http://litopys.org.ua/statut2/st1566_03.htm (дата звернення: 11.03.2022).

149. Сводъ законовъ уголовныхъ. СанктПетербургъ: Типографія II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1832. 561 с.

150. Севрюков В. В., Петровська Л. О. Нормативно-правове регулювання інституту пробації в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. № 34. С. 76-90.

151. Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С.289-293.

152. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 248 с.

153. Семенюк О. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Юридична Україна. Щомісячний науковий журнал*. 2016. № 9-10. С. 36-43.

154. Серебренникова А. В. Уголовный кодекс Швейцарии: серия книг «Законодательство зарубежных стран». СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.

155. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный. Под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. Ашхабад. 2013. // База данных ОБСЕ в Ашхабаде. URL: <https://www.osce.org/ru/ashgabat/117369> (дата звернення: 03.02.2022).

156. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с., 2 арк. кольор. іл.

157. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 560 с., 2 арк. кольор. іл.

158. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. №1 (1). С. 160-170.

159. Судова статистика // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (дата звернення: 20.02.2022).
160. Судова статистика за 2008 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/12013 (дата звернення: 25.04.2022).
161. Судова статистика за 2009 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/22013 (дата звернення: 25.04.2022).
162. Судова статистика за 2010 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/32013 (дата звернення: 25.04.2022).
163. Судова статистика за 2011 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/42013 (дата звернення: 25.04.2022).
164. Судова статистика за 2012 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/52013 (дата звернення: 25.04.2022).
165. Судова статистика за 2013 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/5533ioroioro (дата звернення: 25.04.2022).
166. Судова статистика за 2014 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/lkflghkjlh (дата звернення: 25.04.2022).
167. Судова статистика за 2015 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015 (дата звернення: 25.04.2022).
168. Судова статистика за 2016 рік // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/2016_zvit (дата звернення: 25.04.2022).
169. Судова статистика за 2017 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2017 (дата звернення: 25.04.2022).
170. Судова статистика за 2018 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2018 (дата звернення: 25.04.2022).
171. Судова статистика за 2019 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 25.04.2022).
172. Судова статистика за 2020 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 25.04.2022).

173. Судова статистика за 2021 рік// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 25.04.2022).

174. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1 (1). С. 126-143.

175. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право. 2016. 256 с.

176. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353#pos=0;0 (дата звернення: 22.02.2021).

177. Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

178. Уголовный кодекс Кыргызской Республики (утратил силу с 1 января 2019 года) // Министерство юстиции Кыргызской Республики. Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568> (дата звернення: 20.01.2020).

179. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 2 февраля 2019 года // Министерство юстиции Кыргызской Республики. Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527?cl=ru-ru> (дата звернення: 20.01.2022).

180. Уголовный кодекс Республики Армения URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 20.01.2022).

181. Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_ (дата звернення: 20.04.2022).

182. Уголовный кодекс Республики Казахстан URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0 (дата звернення: 20.01.2021).

183. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2> (дата звернення: 20.01.2022).

184. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2018 г.) // Параграф. База данных: Юрист. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325#pos=3432;-24 (дата звернення: 20.01.2021).

185. Уголовный кодекс Республики Узбекистан URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457 (дата звернення: 20.01.2021).

186. Уголовный кодекс У.С.С.Р. в редакции 1927 г. (с изменениями по 1-е июня 1928 г.) 4-е официальное издание. Юридическое Издательство Наркомюста УССР. X., 1928. 79 с.

187. Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. X., 1924. 73 с.

188. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. 916 с.

189. Устрицька Н. І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 50-53.

190. Ухвала Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 01.07.2016 по справі № 352/1446/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58655034> (дата звернення: 09.01.2022).

191. Федорченко Р. А. Адміністративна відповідальність військово-зобов'язаних чи призовників за порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4/2. 2015. С. 126-130.

192. Фіалка М. І. Спеціальний суб'єкт в злочинах у сфері документообігу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 325-330.
193. Фокін Я. Ф. Типові способи ухилення від призову на строкову військову службу та мобілізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 257-260.
194. Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право*. 2015. № 2 (35). С. 152-156.
195. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №1 (2). С. 19-28.
196. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. 488с.
197. Хашев В. Г. Окремі проблеми визначення вини при зловживанні владою або службовим становищем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 445-450.
198. Хашев В. Г. Проблеми тлумачення поняття «всупереч інтересам служби». *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 206-210.
199. Хашев В. Г. Проблемні питання розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 202-209.
200. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 472 с.
201. Цухтхауз // Словник.ua – портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=ЦУХТХАУЗ> (дата звернення: 01.04.2022).

202. Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 230 с.

203. Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 78-85.

204. Шаблистий В. В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 230-233.

205. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 261 с.

206. Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку прав і свобод людини в Україні в умовах глобалізації. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2017. С. 126-130.

207. Школа С. М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 149-153.

208. Юнін О. С. Поліція в системі державних органів та забезпечення громадської безпеки. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 59-63.

209. Юнін О. С. Деякі особливості судового захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2016. № 3. С. 191-197.

210. Юнін О. С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 178-184.

211. Ярмиш Н. М. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 53-58.

212. Ярмиш О., Кириченко В. Зовнішні чинники в конституційному будівництві. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С. 95-104.

213. Ященко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 212-223.

214. 1001 Ways to Beat the Draft // HathiTrust's digital library. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=miaa.2917616.0001.001;view=2up;seq=3>, (дата звернення: 20.02.2022).

215. Asevelvollisuuslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice. URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438> (дата звернення 03.01.2022).

216. Katorkin Roman. Відмежування ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 66-70.

217. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas // Teisės aktų registras. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (дата звернення: 03.02.2022).

218. Siviilipalveluslaki // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=siviilipalveluslaki#L11P74> (дата звернення 03.01.2022).

219. The Criminal Code of Finland // Public service Finlex. Finnish Ministry of Justice URL: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> (дата звернення 03.01.2022).

220. The Criminal Law // Likumi. Legal acts of the republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law> (дата звернення: 03.02.2022).

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

результатів анкетування 1358 працівників Національної поліції України (слідчих, оперуповноважених, дільничних офіцерів поліції та патрульних), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом 2016-2020 років

1. Чи приймали Ви особисто участь в АТО (ООС)? **Так – 56 %.**

2. Чи приймали Ви участь у заходах по забезпеченню призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу? **так, 57 %.** Якщо так, то як саме:

- розслідування кримінальних проваджень – 64 % (як особисто, так і виконання окремих процесуальних дій зав дорученням слідчого);

- супроводження працівників військкоматів при врученні повісток – 26 %;

- підготовка відповідей керівникам військкоматів щодо відмови у кримінальному переслідуванні осіб, які ухиляються від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу – 12 % (саме ця категорія осіб повідомляла, що приблизно з 2016 року відділи поліції почали затребувати таку кількість характеризуючого матеріалу на кожну особу, яка ухиляється від призову на строкову службу чи за мобілізацією, що військові комісаріати просто не в змозі їх надати).

3. Чи виникали у Вас труднощі у застосуванні ст. 335 КК України – **ні – 95 %** (звучали відповіді наприклад, «стаття, простіше за аліменти», «за її допомогою дуже легко досягти необхідних показників у роботі» та ін.)

4. Як Ви ставитесь до дій окремих військових комісаріатів щодо затримання під час масових заходів осіб з метою виявлення тих, які ухиляються від призову на строкову службу чи за мобілізацією з подальшим врученням їм повісток? **виключно негативно – 67 %, нейтрально – 21 %, позитивно – 12 %.**

Узагальнені результати анкетування 52 працівників військових комісаріатів Дніпропетровської та Запорізької областей

АНКЕТА

з вивчення думки працівників військових комісаріатів стосовно проблемних питань кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України)

Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ проводиться наукове дослідження на тему: «Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу». У зв'язку із цим ми звертаємось до Вас із проханням допомогти нам науково обґрунтувати шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення шляхом відповідей на поставлені питання в анкеті.

Наперед вдячні за співпрацю!

ЗАПИТАННЯ	ВІДПОВІДІ
1. Чи часто Вам доводиться вирішувати заяви чи повідомлення про ухилення від призову на строкову військову службу. Військову службу за призовом осіб офіцерського складу	1 – так 84,6%; 2 – ні
2. Чи виникають у Вас труднощі при цьому?	1 – так 86,4%, вони пов'язані із відмовою поліції у відкритті кримінальних проваджень за ст. 335 КК України; 2 – ні
3. Чи вважаєте Ви кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу адекватним заходом забезпечення обороноздатності країни?	1 – так 86,8 %; 2 – ні

ЗАПИТАННЯ	ВІДПОВІДІ
4. Які способи ухилення від призову за мобілізацією Вам відомі?	1 – неявка для відправлення у військову частину; 2 – переховування; 3 – неявка на проходження медичної комісії (як етапу призову); 4 – придбання «липових» довідок про стан здоров'я

SUMMARY

The monograph incorporates a theoretical generalization and a novel solution for a scientific problem that consists in substantiation of criminal liability for avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers, creation of an enhanced framework for Article 355 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CCU) and elaboration of proposals with regard to the improvement of legislative provisions and practices of their application.

It has been proven that the actions related to evasion of medical examination (as a stage of conscription) fall under the definition of the elements of crime under Article 355 of the CCU.

It is suggested to consider the object of avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers in both its broad and narrow senses. In a broad sense, it is represented by social relations that ensure the procedure of recruitment to the Armed Forces of Ukraine and other military formations (established in compliance with the laws of Ukraine), while in the narrow sense it constitutes social relations that assure the conscription to compulsory active military service and conscription to compulsory military service for officers.

The work comprises a formulated generic criminological profile of an individual that commits a crime under Article 355 of the CCU: a male aged 18 to 25 who by his occupation at the time of the crime belongs to the category of «individuals with working ability who do not currently work or study», has a full secondary general or technical and vocational education, with no previous convictions.

It has been proposed to split the article 355 of the CCU into the article 355 («Avoidance of conscription for active military service») and 335¹ («Avoidance of conscription for compulsory military service for officers»); to expand the provisions of Articles 335 and 335¹ of the CCU in paragraph 2 with regard to commission of actions, referred to in paragraph 1 of these articles, during the state

of martial law or the state of emergency; to expand sanctions in paragraph 1 of article 355 to include punishment in the form of a fine, community service, to impose sanctions in paragraph 2 of article 355 in the form of restraint of liberty or imprisonment; for paragraph 1 of article 355¹ to impose sanctions in the form of restraint of liberty or imprisonment and for paragraph 2 of the corresponding article – in the form of imprisonment.

The paper comprises the substantiation for the expedience of supplementing articles 335 and 335¹ of the CCU with paragraph 3 which would stipulate a specific type of discharge from criminal liability.

The work incorporates improvements to the concept according to which the level of development of the issue of criminal and legal provisions for social relations in the sphere of conscription and mobilization in foreign countries (and its severity) is in direct dependence on the degree of danger that objectively exists (or does not exist) around or within the state. Wars and terrorist threats force the state to ensure highly consistent regulation of the issue of criminal liability for violation of procedure of recruitment to the armed forces.

Further elaboration was given to the scientific provision of the criminal law pertaining to the necessity of taking into account domestic historical experience in regulation of social relations as well as achievements of the legislation of the foreign countries within this domain during the time of development and adoption of new criminal laws.

Further development has also been provided to the statement that acts constituting avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers can be expressed in the form of both action and omission as well as to the doctrinal provision on the criteria for distinguishing avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers from related crimes and administrative offences primarily in terms of the subject of crime.

It has been established that the crime in the form of avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers corresponds to the following grounds for criminalization:

1) a considerable extent of social dangerousness (avoidance of conscription for active military service considering terrorist or military threats not only inflicts harm to social relations that ensure the recruitment to the Armed Forces and other military formations established in compliance with the laws of Ukraine, but also jeopardizes the military might of the state which may become a catastrophic event of a nationwide (if not a European-wide) scale);

2) negative growth dynamics (since the beginning of the War in Donbass and the Annexation of Crimea the number of cases of avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers has increased several-fold and turned a nearly «dead» article of the Criminal Code (as well as the very phenomenon, in general) into the one which is, unfortunately, relatively often applied to draft evaders at present;

3) typicality and sufficient occurrence (since 2014 the cases of avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers have become a rather widespread phenomenon and are recorded nearly in the entire territory of Ukraine);

4) presence of causes and conditions for the commission of such act which, in the current developmental context of the society, is impossible to eliminate through the implementation of general social and special criminological measures of prevention (the fear of potential draft evaders in relation to such phenomena as «didivshchina» (humiliation of conscripts by older soldiers), unfavorable conditions of service, etc., which are being constantly fueled from outside of Ukraine as a part of the so-called «hybrid war»);

5) a necessity for exercising influence by means of criminal law measures with the account for the capacities of the criminal justice system to counteract this crime (taking into consideration the above listed grounds);

6) prevalence of positive consequences of its criminalization over the negative ones.

Further to it, the act of avoidance of conscription for active military service, compulsory military service for officers complies with the majority of principles of criminalization, hence its criminalization is a naturally and socially determined step.

It is ascertained that the subject of crime under article 355 of the CCU can be represented by two completely different categories of individuals:

1) conscripts – male citizens of Ukraine aged between 18 and 27 years who do not have the right for deferment or exemption and are liable to be conscripted to active military service.

2) officers liable for military service – citizens of Ukraine in military reserve liable for recruitment to the Armed Forces of Ukraine, other military formations established in compliance with the laws of Ukraine, for a specific period and for carrying out tasks related to ensuring the military defense of the country.

According to the findings of the study it is suggested to introduce the following changes:

a) the article 335 of the Criminal Code of Ukraine should read as follows:

Avoidance of conscription for active military service

1. Avoidance of conscription for active military service, - shall be punishable by a fine of 1000 to 3000 tax-free minimums of citizens' income, or community service for a term of 100 to 240 hours, or restraint of liberty for a term up to three years.

2. The same action, if committed in the conditions of imposition of martial law or a state of emergency, -

shall be punishable by restraint of liberty for a term up to three years, or imprisonment for the same term.

3. A person, who committed an offense stipulated by paragraph 1 of this Article, shall be discharged from criminal liability, if before any criminal

prosecution was initiated against him, this person voluntarily reports to the military commissariat and passes the required stages of a conscription procedure.

b) the Criminal Code of Ukraine to be supplemented with the article 335¹ and should read as follows:

Avoidance of conscription for compulsory military service for officers

1. Avoidance of conscription for compulsory military service for officers, - shall be punishable by restraint of liberty for a term up to three years, or imprisonment for the same term.

2. The same action, if committed in the conditions of imposition of martial law or a state of emergency, -

shall be punishable by imprisonment for a term up to three years.

3. A person, who committed an offense stipulated by paragraph 1 of this Article, shall be discharged from criminal liability, if before any criminal prosecution was initiated against him, this person voluntarily reports to the military commissariat and go through the required stages of conscription procedure.

c) paragraph 1 of the Article 15 of the Law of Ukraine «On Military Duty and Military Service» should read as follows:

«Male citizens of Ukraine fit for military service in terms of health, who are 18 years of age by the time they are sent to a military unit and older persons, who are under 27 years of age and are not entitled to an exemption or deferment of military service, are called up for regular military service in peacetime (hereinafter – citizens liable for call-up). During the announcement of the annual call-up for military service The President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief may increase the minimum conscription age and / or decrease the maximum conscription age without exceeding in doing so the stated age restrictions.

d) in decrees by The President of Ukraine and orders of the Minister of Defense of Ukraine with regard to the conscription for active military service and compulsory military service for officers to include the following provision:

«The conscription does not apply to citizens that are registered and residing in the temporarily occupied territories of Ukraine».

Keywords: crime, corpus delicti (criminal offense), punishment, mobilization, conscription, military service, contract military service, evasion of conscription, armed forces, military aggression, release from criminal liability.

Наукове видання

Каторкін Роман Анатолійович

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ
СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ
ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ**

Монографія

За загальною редакцією д-ра юрид. наук,
професора В. В. Шаблистоного

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор Біла К. О.
Технічний редактор Біла К. О.

Здано до друку 27.05.22. Підп. до друку 31.05.22. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура – Times. Папір офсетний. Спосіб друку – плоский.
Ум. друк. арк. 13,20. Обл.-вид. арк. 13,35. Тираж 90 пр. Зам. № 0522-03/6.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com